

Κείμενα Παιδείας

Αρ. 9 (2025)

Περιεχόμενα 9^ο τεύχους

- Πρόληψη της ανάρμοστης συμπεριφοράς στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.
Απόψεις διευθυντών/ντριών σχολικών μονάδων 3
Αιγούδης Γεώργιος, Κουγιουρούκη Μαρίνα
- Σημαντικά γεγονότα τα οποία σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινημάτων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.), με έμφαση στη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα. 17
Λάμπρου Χρήστος, Αγγελής Βαγγέλης, Φωτεινός Δημήτρης
- Η δημογραφική και εκπαιδευτική κατάσταση της πόλης της Κατερίνης κατά την περίοδο 1968-1978: Το παράδειγμα των Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων Γουΐδη 53
Καλλέργης Ι. Στέργιος
- Μελέτη της γλώσσας στην παιδική λογοτεχνία μέσα από τη γλωσσολογική ανάλυση του παιδικού αφηγήματος "Ο Λύκος ξαναγύρισε" (G. Pennart) 71
Τοκμακίδου Ελπίς

Πρόληψη της ανάρμοστης συμπεριφοράς στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση - Απόψεις διευθυντών/ντριών σχολικών μονάδων

Γεώργιος Λιγούδης
Εκπαιδευτικός
gligudis@gmail.com

Μαρίνα Κουγιουρούκη
Επίκουρη Καθηγήτρια ΠΤΔΕ / ΔΠΘ
mkougiou@eled.duth.gr

Περίληψη

Σκοπός της ποιοτικής αυτής μελέτης είναι η διερεύνηση των απόψεων και των πρακτικών των διευθυντών σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με τον τρόπο διαχείρισης των εκδηλώσεων ανάρμοστων συμπεριφορών στα σχολεία τους. Ειδικότερα, επιχειρείται η καταγραφή των μεθόδων που εφαρμόζουν οι διευθυντές για την πρόληψη των ανάρμοστων συμπεριφορών, η αξιολόγηση αυτών των μεθόδων και η συγκέντρωση προτάσεων για τη βελτίωση του σχετικού υφιστάμενου πλαισίου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα Οκτώβριος 2023 – Ιανουάριος 2024 με μεθοδολογικό εργαλείο την ημιδομημένη συνέντευξη. Δέκα (10) διευθυντές/τριες σχολικών μονάδων του ν. Έβρου, τέσσερις (4) άνδρες και έξι (6) γυναίκες, συμμετείχαν στην έρευνά μας, τα αποτελέσματα της οποίας καταδεικνύουν ότι οι διευθυντές/τριες επιλέγουν την πρόληψη έναντι της αντιμετώπισης των ανάρμοστων συμπεριφορών. Αναδεικνύουν ως σημαντικούς πυλώνες εγκαθίδρυσης πρόληψης της ανάρμοστης συμπεριφοράς στο σχολείο τους την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ του σχολείου και των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών και την ενημέρωση του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας για προβλήματα που εντοπίζονται στη σχολική μονάδα μέσα από συνεργασία και ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών στο πλαίσιο των παιδαγωγικών συνεδριάσεων του συλλόγου διδασκόντων, στα συμβούλια τμήματος αλλά και στις μαθητικές συνελεύσεις. Επίσης, αξιολογούν θετικά την παρουσία των *Συμβούλων Σχολικής Ζωής*, των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται στα σχολεία τους καθώς και την επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού στους τρόπους διαχείρισης της ανάρμοστης συμπεριφοράς.

Λέξεις κλειδιά: ανάρμοστη συμπεριφορά, νομοθετικό πλαίσιο, πρόληψη ανάρμοστης συμπεριφοράς, παιδαγωγικές συνεδριάσεις, σύλλογος διδασκόντων

Abstract

The purpose of this qualitative study is to explore the opinions and practices of secondary education school principals regarding the management of inappropriate behaviors in their schools. Specifically, the study aims to document the methods employed by principals for the prevention of inappropriate behaviors, evaluate the effectiveness of these methods, and gather suggestions for improving the existing framework. The research was conducted between October 2023 and January 2024 using semi-structured interviews as the methodological tool. Ten (10) school principals from the region of Evros, four (4) men and six (6) women, participated in our research. The findings indicate that principals prioritize prevention over addressing inappropriate behaviors. They identify

the establishment of trust between the school and students' parents/guardians and the dissemination of information to the entire educational community about problems identified within the school unit—through collaboration and exchange of views and information during pedagogical meetings of the teaching staff, departmental councils, and student assemblies—as key pillars for preventing inappropriate behaviors. Additionally, they assess positively the presence of *School Life Counselors*, psychologists, and social workers in their schools, as well as the professional development of teaching staff in managing inappropriate behavior.

Keywords: inappropriate behavior, legal framework, prevention of inappropriate behavior, pedagogical meetings, teaching staff council

Εισαγωγή

Η ομαλή λειτουργία κάθε σχολείου στηρίζεται σε αξίες και κανόνες με τους οποίους ο κάθε μαθητής οφείλει να συμμορφώνεται, επιδεικνύοντας ενδιαφέρον για τα σχολικά δρώμενα, επιμέλεια και συνέπεια, πνεύμα συνεργασίας, διαχείριση των συναισθημάτων του κλπ.. Συμπεριφορές μαθητών που αποκλίνουν από το αναμενόμενο και καταλύουν τους κανονισμούς του σχολείου και της σχολικής τάξης αποτελούν έκφραση απειθαρχίας (Ματσαγγούρας, 2003) και χαρακτηρίζονται ως ανάρμοστες.

Σύμφωνα με τους Βουλγαράκη, Παπαστεφανάκη & Ανάγνου (2020), Ζαφειριάδης & Σουσαμίδου-Καραμπέρη (2004), Κουτίβα, Πίτσου & Τσεκούρα (2014), Ματσαγγούρας (2003), Πουρσανίδου (2016), Σταθοπούλου & Νικολαράκη (2017), Στράντζαλης (2020), Τσατσάκης (2019), Τσελεπίδου (2021) και Χατζηχρήστου & Hopf (1991) οι ανάρμοστες συμπεριφορές διακρίνονται σε α) συμπεριφορές που σχετίζονται με τη δυσκολία σχολικής προσαρμογής, με την αμφισβήτηση και παραβίαση των κανόνων του σχολείου και της σχολικής ζωής, β) συμπεριφορές επιθετικές ή/και αντικοινωνικές προς τους συμμαθητές τους ή/και προς τους εκπαιδευτικούς και γ) συμπεριφορές παραβατικές που πλήττουν την παρουσία του σχολείου ή/και των μαθητών. Οι συμπεριφορές αυτές αναιρούν τις συνθήκες, τη διαδικασία, το ήθος και τους στόχους της εκπαιδευτικής λειτουργίας και κατά συνέπεια εμποδίζουν τη διδασκαλία και τη μάθηση, εγκυμονούν κινδύνους για την ψυχική και σωματική υγεία των μελών της σχολικής κοινότητας και, κάποιες φορές, έχουν ως αποτέλεσμα ακόμη και τη φθορά της σχολικής παρουσίας.

Καθώς όμως «το προλαμβάνει κάλλιον του θεραπεύειν», ο πλέον ενδεδειγμένος τρόπος προσέγγισης του φαινομένου εκδήλωσης ανάρμοστης συμπεριφοράς είναι η πρόληψη και αυτό θα πρέπει να αποτελέσει βασικό στόχο του σχολείου. Είναι λοιπόν απαραίτητη η δημιουργία ενός σχολικού περιβάλλοντος, στο πλαίσιο του οποίου εκπαιδευτικοί, μαθητές και γονείς/κηδεμόνες θα συνεργάζονται για την πρόληψη περιστατικών ανάρμοστης συμπεριφοράς (Καραμανέ, 2015).

Καθοριστικός παράγοντας για τη δημιουργία ενός τέτοιου περιβάλλοντος είναι το είδος και η ποιότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στους μαθητές και στη διεύθυνση και τους εκπαιδευτικούς της σχολικής μονάδας, με τους μαθητές να αποζητούν επιπρόσθετα να εισακούεται η άποψή τους σε ό,τι αφορά στα δρώμενα του σχολείου χωρίς αποκλεισμούς και προκαταλήψεις (Caul et al., 2001· Cefai & Cooper, 2010). Προς αυτή την κατεύθυνση οι σχολικές μονάδες στην ελληνική επικράτεια, όπως προκύπτει από την ετήσια έκθεση της Αρχής Διασφάλισης της Ποιότητας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Α.ΔΙ.Π.Π.Δ.Ε.) για το 2018, φαίνεται να εφαρμόζουν πρακτικές που στοχεύουν στην οικοδόμηση καλών σχέσεων μεταξύ των μελών της σχολικής κοινότητας. Αντίστοιχα, και πολλοί εκπαιδευτικοί, σύμφωνα με τους

Βουλγαράκη κ.ά. (2020) φαίνεται να εφαρμόζουν πρακτικές πρόληψης που σχετίζονται με τη διαμόρφωση θετικών διαπροσωπικών σχέσεων, την καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης, την προσαρμογή της διδασκαλίας στις ανάγκες και στο επίπεδο των μαθητών κλπ..

Καθώς όμως κάθε σχολείο έχει το δικό του ιδιαίτερο προφίλ και τη δική του κουλτούρα, οι πολιτικές που θα υιοθετήσει και τα μέτρα που θα εφαρμόσει θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και στις ανάγκες του και να ταιριάζουν στους στόχους που έχει θέσει (Healy et al., 2020). Για την επίτευξή τους λοιπόν, το κάθε σχολείο οφείλει να καταρτίσει τον δικό του Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας. Οι βασικοί άξονες που συνθέτουν το σχολικό κανονισμό καθορίζονται με την Υ.Α. 13423/ΓΔ4/04-02-2021¹ και περιλαμβάνουν στοιχεία που αποσκοπούν στη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος, απαραίτητου για την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου. Έτσι, στην ελληνική επικράτεια, τα σχολεία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση προχώρησαν την άνοιξη του 2021 στη σύνταξη/επικαιροποίηση Εσωτερικών Κανονισμών, οι οποίοι εγκρίθηκαν από τον Συντονιστή Εκπαιδευτικού Έργου και τον Διευθυντή Εκπαίδευσης και έκτοτε επικαιροποιούνται στην αρχή της κάθε σχολικής χρονιάς με τη συμμετοχή όλης της σχολικής κοινότητας.

Οι ουσιαστικές αλλαγές όμως στη σχολικό κλίμα και στην κουλτούρα ενός σχολείου επέρχονται κυρίως από παρεμβάσεις του ίδιου του σχολείου και σε αυτές κυρίαρχο ρόλο δεν μπορεί παρά να έχει ο διευθυντής του (Wood, Spandagou & Evans, 2012· Ταμίσογλου, 2020). Αυτός μεριμνά όχι μόνο για την τήρηση του Εσωτερικού Κανονισμού αλλά και για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών πρόληψης της ανάρμοστης συμπεριφοράς των μαθητών στο επίπεδο της σχολικής του μονάδας, την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και την αρμονική συνεργασία με όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας, κερδίζοντας, έτσι τον σεβασμό και την εκτίμηση όλης της εκπαιδευτικής κοινότητας (Στραβάκου, 2003).

Ποιες είναι όμως οι δράσεις που οργανώνει ένας διευθυντής σχολικής μονάδας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την πρόληψη της ανάρμοστης συμπεριφοράς στο σχολείο του και πόσο ικανοποιημένος είναι από αυτές; Στο ερώτημα αυτό θα επιχειρήσει να απαντήσει η παρούσα εργασία.

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων και των πρακτικών των διευθυντών σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με τις εκδηλώσεις ανάρμοστων συμπεριφορών στα σχολεία τους και με τον τρόπο διαχείρισής τους ως προς την πρόληψή τους. Επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι η ανάδειξη των μεθόδων πρόληψης των ανάρμοστων συμπεριφορών που εφαρμόζουν οι διευθυντές, η αξιολόγηση αυτών των μεθόδων και η κατάθεση προτάσεων για τη βελτίωση του σχετικού υφιστάμενου πλαισίου.

Μεθοδολογία της έρευνας

Για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη (Altrichter, Posch & Somekh, 2001: 154-155), η οποία δίνει τη δυνατότητα διερεύνησης πτυχών του θέματος που θα αναδεικνύονται, κατά περίπτωση, κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της. Παράλληλα παρέχει και τη δυνατότητα προσωπικής αλληλεπίδρασης με τους συμμετέχοντες στην έρευνα (Kvale, 2006: 481) καθώς και προσθαφαίρεσης ερωτήσεων, εκτός από τις βασικές

¹ Έχει πλέον αντικατασταθεί από την Υ.Α. 109697/ΓΔ4/24-09-2024.

ερωτήσεις του «οδηγού της συνέντευξης», ή αλλαγής της σειρά τους εάν αυτό κριθεί αναγκαίο (Berg, 2001· Robson, 2002).

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα Οκτώβριος 2023 – Ιανουάριος 2024 σε δέκα (10) δέκα διευθυντές/τριες σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του ν. Έβρου, τέσσερις (4) άνδρες και έξι (6) γυναίκες. Και οι δέκα (10) είναι κάτοχοι και μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών πρώτου κύκλου (master), δύο (2) από αυτούς έχουν δεύτερο πτυχίο Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος και ένας (1) είναι κάτοχος διδακτορικού. Επίσης, και οι δέκα (10) έχουν παρακολουθήσει πλήθος επιμορφωτικών σεμιναρίων αρκετά από τα οποία σχετίζονται με τη διοίκηση των σχολικών μονάδων και τη διαχείριση της συμπεριφοράς. Η προϋπηρεσία τους ως εκπαιδευτικοί κυμαίνεται από δεκαοκτώ (18) έως τριάντα πέντε (35) έτη (με μέση τιμή τα 26 έτη), ενώ η εμπειρία τους σε θέσεις διοίκησης - ως διευθυντές και υποδιευθυντές σχολικών μονάδων² – κυμαίνεται από 2 έτη έως και 15 έτη (με μέση τιμή τα 7,5 έτη). Δύο από αυτούς έχουν διατελέσει στο παρελθόν Προϊστάμενοι Εκπαιδευτικών Θεμάτων στη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού.

Για την ανάλυση των απομαγνητοφωνημένων απαντήσεων των εκπαιδευτικών ακολουθήθηκε η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Πρόκειται για συστηματική τεχνική προκειμένου να διαμορφωθούν κατηγορίες περιεχομένου με σαφείς κανόνες κωδικοποίησης (Krippendorff, 1980· Stemler, 2000) δίνοντας παράλληλα στον ερευνητή τη δυνατότητα συμπύκνωσης πλήθους δεδομένων με τρόπο εύκολο και συστηματικό (Weber, 1990). Επισημάνθηκαν οι αναφορές με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης και με ενδιαφέρον σε θεωρητικό επίπεδο και έγινε ο ορισμός του προς ανάλυση υλικού και των προς επίτευξη στόχων, ακολούθως προσδιορίστηκαν οι μονάδες κωδικοποίησης και συντάχθηκε σύστημα κατηγοριών/υποκατηγοριών. Ακολούθησε η αποδελτίωση του ερευνητικού υλικού, η ταξινόμησή του στις κατηγορίες και η απόδοση του νοήματος των παραθεμάτων με παράφραση.

Παρουσίαση ευρημάτων

Από την ανάλυση των απαντήσεων των διευθυντών/ντριών σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Έβρου που συμμετείχαν στην έρευνά μας σχετικά με τα μέτρα που εφάρμοσαν και τις τακτικές που υιοθέτησαν προκειμένου να προλάβουν την εκδήλωση συμπεριφορών οι οποίες θα μπορούσαν να διαταράξουν την ομαλή λειτουργία του σχολείου προέκυψε ότι αναγνωρίζουν τον σημαντικό ρόλο που καλείται να παίξει η εκπαιδευτική κοινότητα στον τομέα της πρόληψης εμφάνισης της ανάρμοστης συμπεριφοράς των μαθητών. Στο πλαίσιο της πρόληψης εντάσσουν την ενημέρωση του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας για προβλήματα που εντοπίζονται στη σχολική μονάδα, την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ του σχολείου και των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών, τη συνδρομή των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών, τις δράσεις εστιασμένες στους μαθητές και τις επιμορφωτικές παρεμβάσεις για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικούς.

Αναλυτικότερα, σε ό,τι αφορά στην ενημέρωση της εκπαιδευτικής κοινότητας για τα προβλήματα που εντοπίζονται στη σχολική μονάδα, οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας αναφέρουν ότι αυτή υλοποιείται με *«άμεση παρατήρηση ως εργαλείο ερευνητικό, που σημαίνει ότι παρατηρούνε στις εφημερίες τους και εκτός εφημεριών πώς κινείται ο μαθητής εντός αύλειου χώρου»*(Δ1). Στον

² Ως προς τον τύπο των σχολείων στα οποία ήταν διευθυντές, 4 από αυτούς ήταν διευθυντές Γυμνασίων, 4 διευθυντές Γενικών Λυκείων (ΓΕΛ) και 2 διευθυντές Επαγγελματικών Λυκείων (ΕΠΑΛ).

τομέα αυτό σημαντικό ρόλο παίζουν «οι υπεύθυνοι τμημάτων» καθώς επιφορτίζονται με το «να βλέπουν τις συμπεριφορές των παιδιών και να προσπαθούν να προλάβουν καταστάσεις»(Δ10). Πιθανά προβλήματα ή ανησυχητικές κινήσεις που εντοπίζει ένας εκπαιδευτικός κοινοποιούνται στον διευθυντή και μέσα από μία συζήτηση στην ολομέλεια του συλλόγου διδασκόντων εξακριβώνεται αν πραγματικά ελλοχεύει κίνδυνος εμφάνισης ανάρμοστης συμπεριφοράς προκειμένου να προληφθεί ή ακόμη και να αντιμετωπιστεί «εν τη γενέσει» του σε «συνεργασία με τους γονείς με το πρωτόκολλο συνεργασίας με την Ε.Δ.Υ.³»(Δ1).

Πρόσφορο έδαφος για συνεργασία και ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών μεταξύ των μελών της σχολικής κοινότητας προσφέρουν, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην έρευνά μας, οι παιδαγωγικές συνεδριάσεις του συλλόγου διδασκόντων και τα συμβούλια τμήματος. Στις παιδαγωγικές συνεδριάσεις του συλλόγου διδασκόντων αναφέρονται, συζητιούνται και εξετάζονται «ανά τάξη, ανά τμήμα, η γενική εικόνα που δίνει ένα τμήμα, πόσο είναι συνεργάσιμο τελικά, ποιες είναι οι μεμονωμένες περιπτώσεις»(Δ1) που πρέπει να αντιμετωπιστούν με ιδιαίτερη προσοχή, ενώ στα συμβούλια τμήματος διερευνώνται περιπτώσεις που χρειάζονται ευρύτερη και συστηματική αντιμετώπιση, περιπτώσεις όπου είναι συχνά «τα παράπονα» των εκπαιδευτικών «και η διαπίστωση ότι αυτό το τμήμα δε λειτουργεί παιδαγωγικά»(Δ1).

Στο πλαίσιο της πρόληψης, εκτός από την ενημέρωση του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας για προβλήματα που εντοπίζονται στη σχολική μονάδα, εντάσσουν οι διευθυντές των σχολείων και την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ του σχολείου και των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών. Οι τακτικές συναντήσεις με τους γονείς/κηδεμόνες αλλά και η ανταλλαγή σκέψεων, πληροφοριών αλλά και προβληματισμών αναδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας για την οικοδόμηση σχέσεων «εμπιστοσύνης μεταξύ γονέων και σχολείου»(Δ1). Αποζητούν, λοιπόν, οι διευθυντές μία ειλικρινή σχέση με τους γονείς/κηδεμόνες και ενημέρωση από αυτούς για οτιδήποτε τους προβληματίζει, προκειμένου να το διερευνήσουν και να τους ενημερώσουν για τις δράσεις που θα μπορούσαν να αναλάβουν «από κοινού οικογένεια και σχολείο για να μπορέσουν τα παιδιά να είναι μέσα στο πλαίσιο που πρέπει στο σχολείο»(Δ7).

Στις παραπάνω δράσεις σημαντικό ρόλο παίζει και η Επιτροπή Διεπιστημονικής Υποστήριξης (Ε.Δ.Υ.) στη σχολική μονάδα όπως και τα Κέντρα Διεπιστημονικής Αξιολόγησης, Συμβουλευτικής και Υποστήριξης (ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ.). Η ύπαρξη ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού στη σύνθεση της Ε.Δ.Υ. δίνει τη δυνατότητα υποστήριξης της σχολικής κοινότητας με λύσεις που μπορούν να εφαρμοστούν εντός του σχολείου. Αναφέρουν οι διευθυντές για την Ε.Δ.Υ. ότι συμμετέχει «στο κομμάτι της πρόληψης κάνοντας παρεμβάσεις μέσα στα τμήματα για διάφορα θέματα που αφορού[σα]ν τη συμπεριφορά των παιδιών»(Δ10) και πιο συγκεκριμένα τονίζεται η έντονη παρουσία και συνδρομή μιας συγκεκριμένης ψυχολόγου: «Πέρσι είχαμε την πιο δραστήρια ψυχολόγο που είχαμε ποτέ. Οργάνωσε μόνη της επιμορφώσεις, παρεμβάσεις, συμμετοχές σε διαγωνισμούς και μάλιστα βραβεύτηκαν και παιδιά μας. Συμμετοχή σε ομάδες ψυχικής υγείας. Κάναμε πάρα πολλά πράγματα.» (Δ4).

Προς την ίδια κατεύθυνση και τα ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ., συχνά με τη συνεργασία της Ε.Δ.Υ., μέσα από συγκεκριμένες δράσεις τους, συμβάλλουν στην ενδυνάμωση ευάλωτων μελών ή ομάδων της σχολικής κοινότητας, στην ενίσχυση της επικοινωνίας της σχολικής μονάδας με τους γονείς/κηδεμόνες και στη συμβουλευτική υποστήριξη των εκπαιδευτικών. Αναφέρουν σχετικά οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας ότι «φυσικά πίσω από την Ε.Δ.Υ. υπάρχει και το ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ.. Για

³ Επιτροπή Διεπιστημονικής Υποστήριξης

πιο δύσκολες καταστάσεις η επιτροπή της Ε.Δ.Υ. απευθύνεται στο ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ.. Και από κει υπάρχει υποστήριξη»(Δ10). «Έχουμε μιλήσει με το ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ.. Έχουν έρθει από το ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ. κοινωνικοί λειτουργοί, έχουν μιλήσει στα παιδιά για την αξία τού να παρακολουθούν το μάθημα, να μην παρεμποδίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία γιατί κάποιιοι συμμαθητές τους έχουν δικαίωμα να προσέξουν, να ακούσουν, να παρακολουθήσουν, το ότι πρέπει να σεβόμαστε την ελευθερία του διπλανού μας»(Δ6).

Σημαντικό, επίσης, θεωρούν οι περισσότεροι από τους διευθυντές που συμμετείχαν στην έρευνά μας και τον ρόλο του Συμβούλου Σχολικής Ζωής στο θέμα της πρόληψης ανάρμοστης συμπεριφοράς στη σχολική μονάδα. Μέσα από τις αναφορές τους αναδεικνύεται το πολυσχιδές έργο που οι Σύμβουλοι Σχολικής Ζωής προσφέρουν σε μια σχολική μονάδα, καθώς «γνωρίζουν πρόσωπα, πράγματα και ... είναι αυτοί που μπορούν άμεσα να επιληφθούν θεμάτων, να υλοποιήσουν ίσως και κάποιες δράσεις, κάποιες ενημερώσεις, συνεργασίες»(Δ5). Συγκεκριμένα, ένας από τους διευθυντές αναφέρεται στο έργο στη σχολική του μονάδα ενός πολύ ενεργού Συμβούλου Σχολικής Ζωής «ο οποίος εκτός των άλλων οργάνωσε και πάρα πολλά επιμορφωτικά σεμινάρια με δική του πρωτοβουλία»(Δ4), για τα οποία ενημερώθηκαν και οι γονείς και συμμετείχαν ενεργά. «Ενημέρωση» αναφέρει και ένας ακόμη διευθυντής, όμως αυτή τη φορά προς τους μαθητές δηλώνοντας ότι είχε γίνει «ενημέρωση σε όλα τα παιδιά για το ρόλο που έχουν οι Σύμβουλοι Σχολικής Ζωής μέσα στο σχολείο, ώστε τα παιδιά για οποιοδήποτε θέμα που αφορούσε είτε bullying είτε παράπονα για εκπαιδευτικούς τους, για συμμαθητές και τα λοιπά πηγαίνανε πρώτα - αυτός ήταν ο στόχος τουλάχιστον - να πάνε πρώτα στον σύμβουλο σχολικής ζωής και μετά το θέμα να φτάσει στη διοίκηση»(Δ10).

Οι διευθυντές που συμμετείχαν στην έρευνά μας αναφέρονται, επίσης, σε μέτρα πρόληψης της ανάρμοστης συμπεριφοράς τα οποία είναι εστιασμένα στους μαθητές και αφορούν σε παιγνιώδεις δραστηριότητες, σε δράσεις που λαμβάνουν χώρα μέσα από τις ομάδες ομίλων, στις μαθητικές συνελεύσεις, σε βιωματικές δράσεις, αλλά και στην ύπαρξη «κυτίων παραπόνων».

Σε ό,τι αφορά στις παιγνιώδεις δραστηριότητες, στην αυλή ενός συγκεκριμένου σχολείου «υπάρχουν τραπεζάκια με παιχνίδια πάνω ούτως ώστε π.χ. πάνε δύο, παίζουν και σιγά-σιγά μαζεύονται γύρω τους καμιά δεκαριά που παρακολουθούν αυτούς που παίζουν»(Δ6). Με τον τρόπο αυτό στη συγκεκριμένη σχολική μονάδα δεν υπάρχουν «μοναχικά παιδιά που στο διάλειμμα να μην έχουν τι να κάνουν»(Δ6). Συνεπώς, με την προσπάθεια αυτή δημιουργούνται και ενισχύονται οι σχέσεις των μαθητών και ενθαρρύνεται η κοινωνικοποίησή τους.

Τον ίδιο στόχο εξυπηρετεί, μεταξύ άλλων, και η δημιουργία ομάδων και ομίλων και η υλοποίηση σχολικών προγραμμάτων. Δύο διευθυντές θεωρούν πως αυτές οι δράσεις ενισχύουν την αυτοεκτίμηση των μαθητών, ενδυναμώνουν τις αρμονικές σχέσεις μεταξύ τους και συμβάλλουν στη διαμόρφωση θετικού κλίματος στο σχολείο, αναφέροντας: «Η δημιουργία όμως ομίλων, εργαστηρίων, προγραμμάτων γενικότερα, νομίζω ότι είναι πολύ υποβοηθητικά, δηλαδή δίνεις την ευκαιρία σε όλους τους μαθητές, πέρα από τους μαθητές που είναι οι καλοί μαθητές και έχουν την αναγνώριση και την επιβράβευση για αυτό που είναι, την ευκαιρία σε όλα τα παιδιά να συμμετέχουν κάπου. Κάπου που τους αρέσει, κάπου που μπορούν να τα καταφέρουν ούτως ώστε μέσα από αυτό να νοιώσουν και αυτοί ότι ανήκουν στο σχολείο... Και όταν τους δίνεις αυτή την ευκαιρία μέσα από το σχολείο να δείξουν ένα κομμάτι του εαυτού τους που μπορούν να τα καταφέρουν και αυτοί, το θεωρώ πάρα πολύ σημαντικό, αλλάζουν εντελώς ως συμπεριφορά... το θεωρώ πάρα πολύ σημαντικό και είναι το κλειδί νομίζω για να προλάβεις και όλα τα άλλα»(Δ5), και «Μέσα από τους ομίλους... μπορεί

ας πούμε το αποτέλεσμα της ομάδας να μην επιτευχθεί... [όμως] θα βρεθούν εδώ και θα έχουν να πούνε μια κουβέντα. Εκεί νομίζω ότι βοηθάνε οι όμιλοι»(Δ6).

Εποικοδομητικές συζητήσεις μεταξύ των μαθητών λαμβάνουν χώρα και στις μαθητικές συνελεύσεις, οι οποίες «θα μπορούσαν να εμπλέξουν όλους τους μαθητές μέσα στο τμήμα, έτσι ώστε να έχουν ενεργητικότερη εμπλοκή και να δεσμεύσουν τα παιδιά στην αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς τους»(Δ1). Αυτό επιτυγχάνεται καθώς στη δραστηριότητα αυτή εμπλέκονται ενεργά οι μαθητές, ενισχύονται οι μεταξύ τους δεσμοί «και το αίσθημα του ανήκειν μέσα στο σχολικό περιβάλλον» και έτσι τους δίνεται «και ένα βήμα να ωριμάσουν»(Δ1).

Επίσης, από μία διευθύντρια αναφέρεται η εφαρμογή συγκεκριμένων βιωματικών δράσεων προκειμένου να φέρουν τους μαθητές αντιμέτωπους με υποθετικές καταστάσεις για τις οποίες καλούνταν να προτείνουν λύσεις, «και στην ουσία εκπαιδεύα[μ]νε τα παιδιά για να αντιμετωπίζουν τέτοια περιστατικά»(Δ6). Αναλυτικά, η διευθύντρια αναφέρει σχετικά ότι μία φορά το μήνα συγκεντρώνονταν στο αίθριο του σχολείου, ανέφεραν ένα περιστατικό και καλούνταν οι μαθητές να καταθέσουν τις απόψεις τους για τον τρόπο αντιμετώπισης του συμβάντος. Αυτό «λειτουργούσε πολύ θετικά στα παιδιά, γιατί τους έδινε και άλλες προοπτικές. Δηλαδή όταν ένα παιδί έχει μάθει ότι ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπίσει κάτι είναι να σπρώξει. Θα σπρώξει. Όταν δει ότι υπάρχουν και άλλες τεχνικές για να αποφύγει κάτι που δεν του αρέσει, την επόμενη φορά που θα του συμβεί, σίγουρα το έχει στο μυαλό του»(Δ6).

Στην ίδια σχολική μονάδα έχουν τοποθετηθεί σε διάφορα σημεία «κυτία καταγγελιών» προκειμένου να εντοπιστούν έγκαιρα συμπεριφορές που μπορεί να εξελιχθούν σε περιστατικά ενδοσχολικής βίας. Ορισμένοι από τους μαθητές «που παρατηρούν» και «δεν τους αρέσει αυτό που βλέπουν»(Δ6) μπορούν να το αναφέρουν ανώνυμα. Σύμφωνα με τη διευθύντρια κάθε εβδομάδα βρίσκουν σε αυτά περίπου «7-8 περιστατικά κατά μέσο όρο. Τα 2-3 δεν υφίστανται, αλλά τα υπόλοιπα είναι πραγματικά αρχές εκφοβισμού»(Δ6). Στο σημείο αυτό αναλαμβάνουν δράση οι Σύμβουλοι Σχολικής Ζωής, οι οποίοι «έχουν σαν αρμοδιότητα να συλλέγουν ό,τι υπάρχει μες στα κουτιά. Τα φέρνουμε εδώ, τα ανοίγουμε και τα διαβάζουμε»(Δ6). Στη συνέχεια διερευνάται κατά πόσο ευσταθούν οι καταγγελίες και παρεμβαίνουν όπου χρειαστεί.

Τέλος, όλοι σχεδόν οι διευθυντές που συμμετείχαν στην έρευνά μας αναφέρουν ως μέτρο πρόληψης της ανάρμοστης συμπεριφοράς τις επιμορφωτικές δράσεις που σχεδίασαν και υλοποίησαν είτε ενδοσχολικά είτε σε «συνεργασία με άλλα σχολεία»(Δ6) ή ακόμη και σε «συνεργασία και με φορείς»(Δ1). Θεωρούν ότι «Αυτά όλα συνέβαλαν ... και συμβάλλουν και σήμερα ακόμη στο να υπάρξουν καλύτερα αποτελέσματα για να έχουμε καλές συμπεριφορές των μαθητών στο σχολείο»(Δ3). Οι επιμορφωτικές αυτές δράσεις απευθύνονται όχι μόνο σε εκπαιδευτικούς αλλά και σε μαθητές και σε γονείς. Μέρος της θεματολογίας των επιμορφώσεων αυτών αφορά και θέματα συμπεριφοράς και σχέσεων μεταξύ των μελών της σχολικής κοινότητας. Έτσι, π.χ. αναφέρονται στην πραγματοποίηση ομιλιών «με κάποια ιδιαίτερα θέματα για τις εξαρτήσεις, για τη συμπεριφορά των παιδιών στους γονείς»(Δ3).

Από την ανάλυση των απαντήσεων των διευθυντών σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Έβρου που συμμετείχαν στην έρευνά μας διαφαίνεται η ικανοποίησή τους από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που έλαβαν και των πρακτικών που εφάρμοσαν για την πρόληψη των ανάρμοστων συμπεριφορών. Οι διευθυντές θεωρούν ότι οι δράσεις και οι παρεμβάσεις τους ήταν ό,τι καλύτερο μπορούσε να γίνει και αναφέρουν ότι «δε θα μπορούσαμε να κάνουμε κάτι περισσότερο, κάτι καλύτερο, κάτι επιπλέον»(Δ5).

Επειδή όμως *«πάντα υπάρχει και κάτι καλύτερο που θες να κάνεις»*(Δ9) οι διευθυντές καταθέτουν τις απόψεις, τις προθέσεις και τις επιθυμίες τους σχετικά με τις αλλαγές στην πολιτική τους αλλά και στην πολιτική της Πολιτείας σε σχέση με την πρόληψη των ανάρμοστων συμπεριφορών στο σχολείο τους. Σε γενικές γραμμές δεν προτείνουν να προστεθεί κάτι νέο στα ήδη υπάρχοντα μέτρα και στις πρακτικές που εφαρμόζουν. Απλώς προτείνουν κάποιες βελτιωτικές παρεμβάσεις που σχετίζονται με τη στενότερη συνεργασία με γονείς και μαθητές, με επιμορφωτικές δράσεις και με την εμπλοκή των *Συμβούλων Σχολικής Ζωής*, των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών.

Σε ό,τι αφορά συνεργασία με το μαθητικό δυναμικό του σχολείου, οι διευθυντές προτείνουν *«ενεργητικότερη εμπλοκή στη διαμόρφωση του εσωτερικού κανονισμού από τους μαθητές»*(Δ1) προκειμένου να επιτευχθεί η *«ηθική δέσμευση των παιδιών»*(Δ1) για την υλοποίησή του. Επίσης, οι διευθυντές προτείνουν και στενότερη συνεργασία με τους μαθητές, προκειμένου να βρεθούν τρόποι ώστε να έλθουν *«πολύ πιο κοντά στα παιδιά, να νιώθουν πιο φιλικά, να υπάρχει μια φιλικότητα με τα παιδιά να μπορούν να μιλάνε, για πολλά ζητήματα»*(Δ7). Η στενότερη αυτή συνεργασία θεωρούν ότι θα πρέπει να επεκταθεί και στους γονείς τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Έτσι, προτείνουν σε ό,τι αφορά στη συχνότητα της συνεργασίας *«να είναι συχνές [οι] συναντήσεις με τους γονείς»*(Δ7), *«μια φορά στο δίμηνο να γίνεται μια συνάντηση όλων γονέων ή κατά τάξη, ή κατά τμήματα»*(Δ7), προκειμένου να *«βρεθεί ο τρόπος, με τους εκπαιδευτικούς να θέτουν τα προβλήματα όλα που συμβαίνουν στο σχολείο»*(Δ7). Αναφέρουν ότι η συνεργασία καλό είναι να περιλαμβάνει *«περισσότερη ενημέρωση προς τους γονείς για να καλλιεργήσουν περισσότερο στα παιδιά τους το κομμάτι της ενσυναίσθησης»*(Δ6), καθώς επίσης και *«να τίθενται τα προβλήματα, όχι ονομαστικά»*(Δ7) και ακολούθως *«να ζητούμε τη συνεργασία με τους γονείς, να ζητάμε τη γνώμη τους, πώς μπορούμε να τα αποφύγουμε, να τα αποτρέψουμε ή τέλος πάντων να τα αμβλύνουμε αυτά τα προβλήματα»*(Δ7).

Σχετικά με τις επιμορφωτικές δράσεις οι διευθυντές προτείνουν την εμπλοκή περισσότερων φορέων υλοποίησης και την υλοποίηση περισσότερων επιμορφωτικών παρεμβάσεων: *«...θα μπορούσαμε να απευθυνθούμε σε περισσότερους φορείς, όπως το ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ., θα μπορούσαν να γίνουν περισσότερα προγράμματα επιμόρφωσης»*(Δ4). Επίσης, τονίζουν ότι καλό είναι οι επιμορφωτικές αυτές δράσεις να έχουν μία στοχευμένη θεματολογία προκειμένου να υπάρχει και κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα. Αναφέρουν σχετικά ότι *«αν θέλουμε να πούμε ότι κάνουμε σοβαρή δουλειά, έτσι πρέπει να το κάνουμε, με συγκεκριμένη στοχοθεσία. Άρα, ίσως λιγότερες παρεμβάσεις, μεγαλύτερης διάρκειας και αξιολογημένες έτσι ώστε να δούμε ότι όντως έγινε κάτι μετά από αυτό»*(Δ2). Στην προκειμένη περίπτωση επειδή *«ποτέ δεν εξαντλείται το θέμα της επιμόρφωσης σε θέματα διαχείρισης τάξης, διαχείρισης συμπεριφοράς»* (Δ4), η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να εστιάζει πρωτίστως *«σε ορισμένα θέματα, τα οποία έχουν να κάνουν σε σχέση με συμπεριφορές μαθητών»*(Δ3). Επίσης, οι εκπαιδευτικοί έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με περιστατικά και εξειδικευμένους όρους που σχετίζονται με την «ειδική αγωγή» και οι σπουδές τους δεν σχετίζονται άμεσα με το συγκεκριμένο αντικείμενο *«οπότε ίσως μια πολύ καλή, εμπειρισταωμένη ενημέρωση από το ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ., από κάποιον άλλο φορέα σε αυτό το κομμάτι θα ήταν πάρα πολύ βοηθητική»*(Δ4).

Τέλος, οι διευθυντές που συμμετείχαν στην έρευνά μας προτείνουν, προκειμένου να προληφθούν ζητήματα ανάρμοστης συμπεριφοράς στο σχολείο, να υπάρχει *«λίγο μεγαλύτερη κινητοποίηση του ρόλου, του ενεργητικού ρόλου πια, του Συμβούλου Σχολικής Ζωής, ώστε τα πολλά θέματα να μη φτάνουν κατευθείαν στον διευθυντή, αλλά να επιλύονται σε ένα χαμηλότερο επίπεδο»*(Δ10), κάτι το οποίο θα μπορούσε να επιτευχθεί αν *«υπάρξει καλύτερη οργάνωση,*

τουλάχιστον με ψυχολόγο και κοινωνική λειτουργό, να είναι περισσότερο καιρό στο σχολείο ή κανονικά να υπάρχουν καθημερινά στο σχολείο»(Δ3).

Σε ό,τι αφορά στις προτάσεις των διευθυντών οι οποίες σχετίζονται με αποφάσεις ή δράσεις που πρέπει να αναλάβει η επίσημη Πολιτεία προκειμένου να επιτευχθεί ουσιαστική πρόληψη των ανάρμοστων συμπεριφορών αυτές αφορούν στο σύστημα των παιδαγωγικών μέτρων και την εφαρμογή τους στην πράξη, σε επιμορφωτικές δράσεις για τους εκπαιδευτικούς με φορέα υλοποίησης την Πολιτεία, ή με κίνητρα από την Πολιτεία προς τους εκπαιδευτικούς προκειμένου να συμμετάσχουν σε αυτές και στην οργάνωση και τη στελέχωση των σχολείων.

Σχετικά με το σύστημα των παιδαγωγικών μέτρων που ορίζει η Πολιτεία ορισμένοι από τους διευθυντές που συμμετείχαν στην έρευνά μας θεωρούν ότι αυτά επιδέχονται βελτιώσεις προκειμένου να εξυπηρετούν τις ανάγκες του σημερινού σχολείου. Ένας διευθυντής αναφέρει ότι *«το νομικό και το κανονιστικό πλαίσιο, το κρατικό, είναι σοβαρά ελλειπές. Υπάρχουν δηλαδή θέματα που δεν ορίζονται με σαφήνεια και θα έπρεπε να τα ξανασκεφτούμε και να τα αναθεωρήσουμε. Όσον αφορά τώρα την ισχύουσα νομοθεσία, υπάρχει μια επικάλυψη σημαντική... Είναι παλιοί οι νόμοι και δεν απαντούν στις σύγχρονες ανάγκες»(Δ2)*, ενώ δύο άλλοι διευθυντές δηλώνουν ότι θα μπορούσε να υπάρχει *«αυστηροποίηση των ποινών για κάποια θέματα»(Δ6)*. Όποια αλλαγή όμως και να γίνει οι διευθυντές αναφέρουν ότι χρειάζεται *«λίγος περισσότερος χρόνος»* για να μπορούν τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας να τα κάνουν *«κτήμα»* τους»(Δ1) καθώς *«η αλλαγή των στάσεων θέλει χρόνο, δε γίνεται από μια μέρα στην άλλη»(Δ2)*.

Παράλληλα, όμως, η Πολιτεία καλό είναι, σύμφωνα πάντα με τις αναφορές των συμμετεχόντων στην έρευνά μας, να προσφέρει *«μια επιμόρφωση ταχύρρυθμη στα βασικά σημεία λειτουργίας ενός σχολείου στους εκπαιδευτικούς κάθε χρονιά... για τους κανονισμούς, για τις διατάξεις, για τη λειτουργία του σχολείου»(Δ1)*, μία ουσιαστική επιμόρφωση *«πάνω σε θέματα διαχείρισης συγκρούσεων μέσα στη σχολική τάξη, στο σχολικό περιβάλλον και διαχείρισης του σχολικού εκφοβισμού, της βίας»(Δ10)*. Επίσης, οι διευθυντές θεωρούν ότι και οι μαθητές, ως μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας, πρέπει να υποστηριχθούν με οργανωμένες επιμορφωτικές παρεμβάσεις, ώστε *«να καταλάβουν ... το σωστό και το λάθος... να καταλάβουν [οι μαθητές] γιατί γίνεται αυτό το πράγμα και γιατί δεν πρέπει να επαναληφθεί»(Δ5)* ενώ για τους γονείς αναφέρουν ότι *«η πολιτεία πρέπει να κάνει υποχρεωτικές σχολές γονέων»(Δ2)* καθώς επίσης και *«να γίνει επιμόρφωση των γονέων ή σεμινάρια ή σε απογευματινές ώρες να υπάρχει ένα πρόγραμμα το οποίο να μπορούν να ρθουν να παρακολουθήσουν κάποιοι γονείς»(Δ3)*.

Τέλος, οι διευθυντές αναφέρουν ότι η Πολιτεία θα πρέπει να μεριμνήσει για την οργάνωση και τη στελέχωση των σχολείων, προκειμένου να προληφθεί η εμφάνιση ανάρμοστης συμπεριφοράς. *«Θα πρέπει σε πρώτη φάση να υπάρχουν όλοι οι εκπαιδευτικοί από την αρχή στο σχολείο. Να μη δημιουργούνται κενά στα παιδιά καθώς, όταν δημιουργείται κενό, δημιουργείται αναστάτωση, αποσυντονισμός των παιδιών, οπότε δημιουργείται πρόβλημα»(Δ3)*. Ορισμένοι διευθυντές αναφέρουν ότι ως μέτρο πρόληψης θα μπορούσε να λειτουργήσει *«αν υπήρχαν διοικητικές διευκολύνσεις στο σχολείο, εάν υπήρχε ψυχολόγος σταθερά, αν υπήρχε νοσηλεύτης σταθερά»(Δ8)*. Τη συνεχή παρουσία ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού υποστηρίζουν τρεις ακόμη διευθυντές καθώς θεωρούν ότι *«αν υπήρχε ένας κοινωνικός λειτουργός, ένας ψυχολόγος μέσα σε ένα σχολείο, θα μπορούσε να αποσυμφορήσει κάποιες καταστάσεις πολύ δύσκολες»(Δ10)*, θα μπορούσε *«οπωσδήποτε να φέρει καλύτερα αποτελέσματα»(Δ3)*. Ορισμένοι διευθυντές, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο που μπορεί να παίξει και ο Σύμβουλος Σχολικής Ζωής, προτείνουν να αναθέσει η Πολιτεία αποκλειστικά σε ειδικούς επιστήμονες τον ρόλο αυτό ή, εάν ο Σύμβουλος Σχολικής Ζωής

είναι εκπαιδευτικός, να του παρέχεται στοχευμένη επιμόρφωση. Αναφέρουν σχετικά ότι «το ιδανικότερο από όλα αυτά, ο Σύμβουλος Σχολικής Ζωής θα μπορούσε να είναι και ένας π.χ. ψυχολόγος με μόνιμη θέση στο σχολείο ή τέλος πάντων, αν δεν ήταν ακριβώς ψυχολόγος, κοινωνικός λειτουργός πιθανόν, που να έπαιζε αυτό το ρόλο μέσα στα σχολεία»(Δ10), διότι «οι Σύμβουλοι Σχολικής Ζωής, οι οποίοι είναι μες στα σχολεία, γνωρίζουν τα παιδιά και ξέρουν πώς να τα αντιμετωπίσουν και πώς να τα πλησιάσουν και πώς να συνεργαστούν»(Δ5).

Στο πλαίσιο των μέτρων που μπορεί να πάρει η Πολιτεία αναφορικά με την πρόληψη της ανάρμοστης συμπεριφοράς στο σχολείο ένας διευθυντής προτείνει και τη διάθεση χρόνου από την Πολιτεία, στο ωράριο λειτουργίας του σχολείου, προκειμένου να υπάρχει «ανατροφοδότηση» και «διαμοιρασμός των όσων ο καθένας βιώνει από την πλευρά του» και όσων αντιμετωπίζει καθημερινά. Να έχει δηλαδή ο κάθε εκπαιδευτικός της σχολικής μονάδας «κάποιο χρόνο μέσα στο σχολικό ωράριο - έστω μία ώρα την εβδομάδα» για συζήτηση όλων αυτών «που συνέβησαν την εβδομάδα εκείνη»(Δ4). Αντίστοιχα ένας διευθυντής προτείνει την καθιέρωση «μια[ς] ώρα[ς] την εβδομάδα, όπου κάθε μαθητής να μπορεί... εντός ωραρίου να συζητάει με κάποιον καθηγητή, με τον διευθυντή, τι προβλήματα έχει»(Δ9). Εκτός όμως από τη διάθεση χρόνου δύο διευθυντές μιλούν και για τη μέριμνα που πρέπει να επιδειχθεί από την Πολιτεία για τις σχολικές κτιριακές εγκαταστάσεις. Αναφέρουν σχετικά: «Λοιπόν και η πολιτεία θα πρέπει να πράξει τα ανάλογα. Κυρίως να έχει σχολικά κτίρια, να υπάρχουν χώροι, χώροι και για τους μαθητές και για τους εκπαιδευτικούς»(Δ7). Προτείνουν, λοιπόν την «αναμόρφωση του περιβάλλοντος του σχολείου» καθώς «ένα πιο ευχάριστο περιβάλλον στο σχολείο... θα παίζει βασικό ρόλο»(Δ3).

Διαπιστώσεις – συζήτηση

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο να αναδείξει τα μέτρα που εφάρμοσαν και τις τακτικές που υιοθέτησαν οι διευθυντές των σχολικών μονάδων προκειμένου να προλάβουν την εκδήλωση συμπεριφορών οι οποίες θα μπορούσαν να διαταράξουν την ομαλή λειτουργία του σχολείου και τις προτάσεις που καταθέτουν για τη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης. Από τις απαντήσεις τους διαφαίνεται η θετική εικόνα που έχουν για τη συμβολή της εκπαιδευτικής κοινότητας στον τομέα της πρόληψης εμφάνισης της ανάρμοστης συμπεριφοράς των μαθητών, μέσω της διαρκούς επικοινωνίας και της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των εκπαιδευτικών, των Συμβούλων Σχολικής Ζωής, των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών αλλά και μέσω της οικοδόμησης σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας με τους γονείς/κηδεμόνες των μαθητών.

Αναλυτικότερα, τα μέτρα που έλαβαν ως διευθυντές στις σχολικές τους μονάδες περιλάμβαναν τον εντοπισμό συμπεριφορών που θα μπορούσαν να εξελιχθούν σε ανάρμοστες, τη δημιουργία ενός φιλικού προς τους μαθητές σχολικού κλίματος προκειμένου να ενδυναμωθούν οι διαπροσωπικές σχέσεις των μαθητών και, τέλος, τη δραστηριοποίηση ομίλων και την υλοποίηση σχολικών προγραμμάτων, ώστε να αναπτυχθεί η μεταξύ τους επικοινωνία και η συνεργασία. Τα περισσότερα από τα μέτρα αυτά φαίνεται, όπως περιγράφεται από τη βιβλιογραφία (Public Counsel, 2014· Sugai & Horner, 2002· Zounhia et al., 2003), να είναι προς τη σωστή κατεύθυνση.

Τα αποτελέσματα των παραπάνω μέτρων φαίνεται να ικανοποιούν τους διευθυντές όμως, επιζητώντας τη βελτίωση, προτείνουν να ενθαρρυνθεί περαιτέρω η ενεργός συμμετοχή των μαθητών στη διαμόρφωση του σχολικού κανονισμού, να επιχειρηθεί, μέσω της υλοποίησης βιωματικών εργαστηρίων ή σεμιναρίων, μια αλλαγή στάσης των μαθητών απέναντι σε ορισμένες συμπεριφορές, να ενισχυθεί η συνεργασία με τους γονείς και να συστηματοποιηθεί η εμπλοκή των

Συμβούλων Σχολικής Ζωής, των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών στη σχολική ζωή, ειδικά σε θέματα που σχετίζονται με τη συμπεριφορά των μαθητών.

Επίσης, τονίζουν την ανάγκη συντονισμένων και στοχευμένων σε θέματα διαχείρισης της συμπεριφοράς επιμορφωτικών δράσεων με αποδέκτες όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας, ανάγκη την οποία εκφράζουν και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί όπως προκύπτει και από έρευνα των Κελεσιδή κ.ά. (2020). Συγκεκριμένα, οι διευθυντές που συμμετείχαν στην έρευνά μας θεωρούν πως οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται υποστήριξη στο έργο τους και την υποστήριξη αυτή μπορούν να την λάβουν μέσα από επιμορφωτικές δράσεις, οι οποίες όμως θα συνοδεύονται από κίνητρα, προκειμένου να τις παρακολουθήσουν και οι οποίες θα τους εφοδιάζουν με τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες ώστε να διαχειριστούν καλύτερα τα προβλήματα συμπεριφοράς που αντιμετωπίζουν στη σχολική μονάδα. Επιπρόσθετα, επισημαίνουν τον σημαντικό ρόλο της οικογένειας και προτείνουν παρεμβάσεις για γονείς και μαθητές, οι οποίες θα περιλαμβάνουν επιμορφώσεις και βιωματικά εργαστήρια αλλά και τη δημιουργία θεσμών που θα υποστηρίζουν τις οικογένειες.

Είναι κοινός τόπος, όμως, ότι για τη λήψη ορισμένων από τα μέτρα πρόληψης της ανάρμοστης συμπεριφοράς δεν αρκεί μόνο η δραστηριοποίηση των διευθυντών. Άλλωστε είναι γνωστό το στενό πλαίσιο, μέσα στο οποίο η διοίκηση του κάθε σχολείου καλείται να διαμορφώσει τη δική της πολιτική σε διάφορα θέματα, μεταξύ των οποίων είναι και τα θέματα που σχετίζονται με τη συμπεριφορά των μαθητών, καθώς σχεδόν τα πάντα ρυθμίζονται από την κεντρική διοίκηση (Didaskalou, 2002). Με γνώμονα το γεγονός ότι είναι καθοριστική η πολιτική που θα χαράξει και θα εφαρμόσει η Πολιτεία, οι διευθυντές εστιάζουν στο ισχύον σύστημα παιδαγωγικών μέτρων και προτείνουν την αυστηροποίηση των μέτρων αυτών. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι λίγους μήνες μετά τη διενέργεια των συνεντεύξεων πρόσφατη Υπουργική Απόφαση του Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. τροποποίησε προς το αυστηρότερο τις σχετικές με τα παιδαγωγικά μέτρα ρυθμίσεις (Υ.Α. 44879/ΓΔ4/26-04-2024).

Οι διευθυντές προτείνουν, ακόμη, η Πολιτεία να μεριμνήσει για την έγκαιρη στελέχωση των σχολικών μονάδων, προκειμένου να προληφθεί η εμφάνιση ανάρμοστης συμπεριφοράς. Οι καθυστερήσεις στις τοποθετήσεις των εκπαιδευτικών μπορούν να δημιουργήσουν αναστάτωση στο σχολείο και κατ' επέκταση αποσυντονισμό των μαθητών. Στο πλαίσιο της στελέχωσης, οι διευθυντές συμπεριλαμβάνουν και την τοποθέτηση σε κάθε σχολείο ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού καθώς θεωρούν ότι η μόνιμη και συνεχής παρουσία ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού στη σχολική μονάδα συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη υποστήριξη μαθητών, εκπαιδευτικών και γονέων. Επίσης, προτείνουν να αναθέσει η Πολιτεία τον ρόλο του *Συμβούλου Σχολικής Ζωής* σε ειδικούς επιστήμονες ή, εάν ο *Σύμβουλος Σχολικής Ζωής* είναι εκπαιδευτικός, να του παρέχεται στοχευμένη επιμόρφωση. Την επισήμανση αυτή κάνουν διότι επισημαίνουν ελλείμματα στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών καθώς και στο χρόνο που μπορούν να διαθέσουν για τον ρόλο αυτό, διότι, ως εκπαιδευτικοί, έχουν πολλαπλούς ρόλους να καλύψουν. Οι προτάσεις αυτές των διευθυντών θίγουν αδυναμίες του συστήματος, οι οποίες θα πρέπει να αντιμετωπιστούν, όπως άλλωστε επισημαίνουν και οι Βασιλειάδης (2022), Κουτσίνη (2022) και Τόδας (2022).

Τέλος, ορισμένοι διευθυντές εστιάζουν σε μέτρα που μπορεί να πάρει η Πολιτεία στο πλαίσιο της πρόληψης της ανάρμοστης συμπεριφοράς στο σχολείο και σχετίζονται με την υλικοτεχνική υποδομή. Καθώς ο σχεδιασμός και η αρχιτεκτονική του σχολικού κτιρίου και η χωροταξική διεύθυνση των αιθουσών επηρεάζει το χρόνο και το βαθμό εκδήλωσης ανάρμοστων συμπεριφορών, την ένταση τους και τη μορφή τους (Gottfredson & Gottfredson, 2001· Κουτίβα

κ.ά., 2014), η αναμόρφωση του σχολικού περιβάλλοντος με κτίρια καλύτερα, πιο λειτουργικά και φιλικά προς τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς μπορεί να δημιουργήσει συνθήκες ευχάριστες για τα μέλη της σχολικής κοινότητας.

Κλείνοντας, θεωρούμε ότι οι διευθυντές των σχολείων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης έχουν όραμα για το σχολείο τους και προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την ανάρμοστη συμπεριφορά προλαμβάνοντάς την. Αν και τα μέτρα πρόληψης που εφαρμόζουν στα σχολεία τους τους ικανοποιούν, επιθυμούν τη βελτίωση και προτείνουν μέτρα, κάποια από τα οποία θα πρέπει να αναλάβει να εφαρμόσει η επίσημη Πολιτεία. Εμείς από τη μεριά μας κρίνουμε ότι θα ήταν χρήσιμο η Πολιτεία να προβεί στην έκδοση ενός οδηγού γενικών κατευθυντήριων γραμμών όχι μόνο για την αντιμετώπιση των ανάρμοστων συμπεριφορών αλλά πρωτίστως για την πρόληψη, παρέχοντας στα μέλη κάθε σχολικής μονάδας την απαραίτητη επιστημονική υποστήριξη και τεχνογνωσία.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

- Altrichter, H., Posch, P., & Sonckh, B. (2001). *Οι Εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους. Μία εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας-δράσης* (μτφρ. Μ. Δεληγιάννη). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βασιλειάδης, Η. (2022). *Σύμβουλος Σχολικής Ζωής: Απόψεις εκπαιδευτικών για το ρόλο και την εφαρμογή του θεσμού στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση* (Μεταπτυχιακή Εργασία). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Βουλγαράκη, Κ., Παπαστεφανάκη, Σ., & Ανάγνου, Ε. (2020). Διαχείριση προβλημάτων συμπεριφοράς μαθητών στην τάξη – Απόψεις των καθηγητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού Ηρακλείου. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό Εκπαιδευτικός Κύκλος*, 8(2), 52-70.
- Creswell, J. (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση – Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ίων.
- Ζαφειριάδης, Κ. & Σουσαμίδου-Καραμπέρη Α. (2004). *Η Διαγωγή των Μαθητών και οι Σχολικές Κυρώσεις στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Μια ιστορική-κριτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε..
- Καραμανέ, Ε. (2015). *Ποινές και Πειθαρχία στην Εκπαίδευση: Ένα διαχρονικό παιδαγωγικό ζήτημα*. Αθήνα: Διάδραση.
- Κελεσιδής, Ε., Κελεσιδου, Ε., & Μανάφη, Ι. (2020). Απειθαρχες Συμπεριφορές στο Σχολείο: Εμφάνιση και Αντιμετώπιση. *International Journal of Educational Innovation*, 2(5), 8-19. https://journal.epeke.gr/assets/uploads/manuscripts/manuf_90_iUr41yYM5G.pdf
- Κουτίβα, Α., Πίτσου, Χ., & Τσεκούρα, Ου. (2014). Κεφάλαιο 3 Σχολική Βία: Η έκταση, οι χώροι εμφάνισης και ο βαθμός σοβαρότητας του φαινομένου. Στο Δ. Βεργίδης, Γ. Παναγιωτόπουλος & Ε. Μωυσίδου (Επιμ.), *Η βία στο σχολικό περιβάλλον – Μια διαδρομή στα σχολεία της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Δυτικής Ελλάδας* (67-82). Πάτρα: Εκδόσεις Πελοπόννησος. https://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/i_via_sto_sholiko_perivallon_mia_diadromi_sta_sholeia_tis_dytkis_elladas_epim_eleia_vergidis_d.panagiotopoylos_g.moys.pdf
- Κουτσίνη, Μ. (2022). *Διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των Συμβούλων Σχολικής Ζωής στα ενδοσχολικά και εξωσχολικά προβλήματα των μαθητών* (Μεταπτυχιακή Εργασία). Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιά.
- Ματσαγγούρας, Η. (2003). *Η σχολική τάξη – Τόμος Α'*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.
- Πουρσανίδου, Ευ. (2016). Προβλήματα συμπεριφοράς στην τάξη και παρέμβαση του δασκάλου. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 5(1), 62-75. <https://doi.org/10.12681/hjre.9380>
- Σταθοπούλου, Α. & Νικολαράκη, Κ. (2017). Η εφηβική παραβατικότητα. Στο Ι. Παπαδάτος, Α. Μπαστέα & Ι. Νικολόπουλος (Επιμ.), *7ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*,

- 15-18 Ιουνίου 2017 (1289-1297) Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. doi: <http://dx.doi.org/10.12681/educ.1743>
- Στραβάκου Π. (2003). *Ο Διευθυντής της Σχολικής Μονάδας Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης – Θεωρητική ανάλυση και εμπειρική διερεύνηση*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε..
- Στράντζαλης, Π. (2020). Ζητήματα επιθετικής συμπεριφοράς μαθητών/τριων σε σχολικό περιβάλλον: Μελέτες περίπτωσης άσκησης βίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Στο Σ. Γρόσδος (Επιμ.), *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιθετικότητα και Βία στο Σχολείο. Πρόληψη και Αντιμετώπιση, 5-7 Απριλίου 2019* (348-359). Θεσσαλονίκη: Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. και Δ.Ε. Κεντρικής Μακεδονίας. <http://www.synedrio2bullying.kmaked.eu/praktika2.pdf>
- Ταμίσογλου, Χ. (2020). Η επίδραση της παιδαγωγικής ηγεσίας στο σχολικό κλίμα και κουλτούρα: Μια πρώτη προσέγγιση. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό Εκπαιδευτικός Κύκλος*, 8(1), 89-110.
- Τόδας, Γ. (2022). Ο ρόλος και η χρησιμότητα ενός νέου εκπαιδευτικού θεσμού: Ο Σύμβουλος Σχολικής Ζωής. *Culture – Journal of Culture in Tourism, Art and Education, Vol. 2022*, 16-47. <https://doi.org/10.26220/cul.4310>
- Τσατσάκης, Α. (2019). *Σχολική βία και παραβατικότητα: Οι απόψεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης* (Διδακτορική Διατριβή). Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Τσελεπίδου, Μ. (2021). Η παραβατική συμπεριφορά των μαθητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στο σχολείο και οι τεχνικές πρόληψης και τροποποίησης της από τους καθηγητές. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό Εκπαιδευτικός Κύκλος*, 9(1), 174-199.
- Χατζηχρήστου Χ., Hopf, D. (1991). Προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 14-15, 107-143.

Ξενογλώσση

- Berg, B.L. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Caul, L., McWilliams, S., Shevlin, M., & Leahy, F. (2001). Managing violent behaviour in the secondary school: A European perspective. *Irish Educational Studies*, 20(1), 84-96. <https://doi.org/10.1080/0332331010200109>
- Cefai, C. & Cooper, P. (2010). Students without voices: the unheard accounts of secondary school students with social, emotional and behaviour difficulties. *European Journal of Special Needs Education*, 25(2), 183-198. <https://doi.org/10.1080/08856251003658702>
- Didaskalou, E. (2002). Current Obstacles to Change in Greek Primary Schools: implications for managing behaviour problems. *European Journal of Education*, 37(4), 473-482.
- Healy, S.R., Valente, J.Y., Caetano, S.C., Martins, S.S., & Sanchez, Z.M. (2020). Worldwide school-based psychosocial interventions and their effect on aggression among elementary school children: A systematic review 2010–2019. *Aggression and Violent Behavior*, 55, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101486>
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kvale, S. (2006). Dominance Through Interviews and Dialogues. *Qualitative Inquiry*, 12(3), 480-500.
- Public Counsel (2014). Fix School Discipline: How We Can Fix School Discipline - Toolkit for Educators. Retrieved December, 6, 2021, from https://padlet-uploads.storage.googleapis.com/216851026/2a2e99da367658a7377244b4b5ea16c6/Fix_School_Discipline_Toolkit_for_Educators.pdf

- Robson, C. (2002). *Real World Research: A Resource for Scientists and Practitioner-Researchers* (2nd ed.). Malden, MA: Blackwell.
- Stemler, S. (2000). An overview of content analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 7(1), 1-7.
- Sugai, G. & Horner, R. H. (2008). What We Know and Need to Know about Preventing Problem Behavior in Schools. *Exceptionality*, 16(2), 67-77.
<https://doi.org/10.1080/09362830801981138>
- Zounhia, A., Hatziharistos, D., & Emmanouel K. (2003). Greek Secondary School Pupils' Perceived Reasons for Behaving Appropriately and Perceived Teachers' Strategies to Maintain Discipline. *Educational Review*, 55(3), 289-303.
<https://doi.org/10.1080/0013191032000118947>
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Wood, P. B., Spandagou, I., & Evans, D. (2012). Principals' confidence in managing disruptive student behaviour. Exploring geographical context in NSW primary schools. *School Leadership & Management*, 32(4), 375-395.
<https://doi.org/10.1080/13632434.2012.708329>

Νομικά – κανονιστικά κείμενα

- Υ.Α. 13423/ΓΔ4/04-02-2021 «Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας σχολικών μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» (ΦΕΚ Β491/09-02-2021)
- Υ.Α. 44879/ΓΔ4/26-04-2024 «Τροποποίηση της υπό στοιχεία 79942/ΓΔ4/21-05-2019 υπουργικής απόφασης «Εγγραφές, μετεγγραφές, φοίτηση και θέματα οργάνωσης της σχολικής ζωής στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» (Β' 2005)» (ΦΕΚ Β2531/29-04-2024)
- Υ.Α. 109697/ΓΔ4/24-09-2024 «Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας σχολικών μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» (ΦΕΚ Β5387/26-09-2024)

Σημαντικά γεγονότα τα οποία σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινήματων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.), με έμφαση στη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα

Λάμπρου Χρήστος

Διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. (Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης). Πτυχιούχος Τ.Ε.Φ.Α.Α./Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α. Εκπαιδευτικός ΠΕ11/Φ.Α. (e-mail: chrisplamprou@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-4771-0897>

Αγγελής Βαγγέλης

Διδάκτωρ Ιστορίας Παντείου Πανεπιστημίου, Κάτοχος ΜΑ Ιστορίας από το University of Kent. Ερευνητής-Ιστορικός στο επιστημονικό ινστιτούτο (INEMY) της Ελληνικής Συνομοσπονδίας Εμπορίου & Επιχειρηματικότητας.

Φωτεινός Δημήτρης

Αναπληρωτής Καθηγητής και Πρόεδρος στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Φιλοσοφικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εστιάζει στη συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων τα οποία αφορούν σε σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινήματων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.) και ειδικότερα σε σχέση με τη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα. Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, εντοπίζονται πράγματι συγκεκριμένα γεγονότα για τα οποία διαφαίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό το να καταγραφεί αυτή η συμμετοχή των σπουδαστών/στριών και άρα -συσχετιζόμενα και με τον σκοπό της παρούσας εργασίας- κρίνονται ως ιδιαίτερης σημασίας και αναφοράς: α) Τον Ιανουάριο του 1907, με υπόμνημά τους προς την Βουλή των Ελλήνων, οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών κορυφώνουν τις διαμαρτυρίες τους εναντίον νομοσχεδίου, το οποίο εισήχθη το Δεκέμβριο του 1906 προς ψήφιση στη Βουλή και το οποίο καθιστούσε μη επαρκές το πτυχίο της Σχολής των Γυμναστών, υποχρεώνοντάς τους να φοιτήσουν και στο Στρατιωτικό Σχολείο της Γυμναστικής. Με βάση την μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, μετά από διετή φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο κατατάχθηκαν στη Σχολή Γυμναστών, όπου και μετά από διετή φοίτηση και εξετάσεις για πτυχίο αποκτούσαν το δικαίωμα να διορισθούν ως «γυμναστές». β) Τα «Γυμναστικά» του 1907, δηλαδή τα φοιτητικά επεισόδια τα οποία δημιουργήθηκαν στην Αθήνα στο τέλος του 1907. Είχαν ως βασικά αιτήματα την κατάργηση της υποχρεωτικής παρακολούθησης του μαθήματος της γυμναστικής, την αποπομπή του Διευθυντή του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου Σπυρ. Αρβανίτη και την αντικατάσταση της Σουηδικής γυμναστικής με ασκήσεις που θα είχαν περισσότερο στρατιωτικό χαρακτήρα. γ) Οι κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.), κυρίως τη 17η Νοεμβρίου 1973, λίγες ώρες μετά από την είσοδο του στρατού στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και την καταστολή του φοιτητικού αντιδικτατορικού κινήματος. δ) Από το ακαδημαϊκό έτος 1974-5 και μετά, οι σπουδαστές/στρίες της Ε.Α.Σ.Α. συμμετέχουν -μέσω του νεοϊδρυθέντος Συλλόγου τους- σε διάφορες δράσεις και κυρίως σε κινητοποιήσεις και πορείες διαμαρτυρίας στο κέντρο της Αθήνας, με βασικές διεκδικήσεις που σχετίζονταν με την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» της Ακαδημίας, καθώς και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα. Οι κινητοποιήσεις αυτές κλιμακώνονται παράλληλα με την αποχή των σπουδαστών/στριών ή/και διακοπή των μαθημάτων

με απόφαση των υπευθύνων διοίκησης της Ακαδημίας. Τα γεγονότα αυτά συνιστούν κορύφωση πληθώρας αντιδράσεων και κινητοποιήσεων εκ μέρους όλων των εμπλεκομένων (σπουδαστών/στριών, διδασκόντων, ανώτερων στελεχών, συνδικαλιστών, αποφοίτων Ε.Α.Σ.Α. και εν ενεργεία εκπαιδευτικών Σ.Α.), η οποία είχε την αφετηρία της πολύ νωρίτερα, δηλαδή τη δεκαετία του '50. Οι προσπάθειες αυτές είχαν ουσιαστικά επιτυχή έκβαση για την Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας με τη θέσπιση του Νόμου 1268/1982 και τη δημιουργία ανεξάρτητου Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (καθώς και ανεξάρτητου Τ.Ε.Φ.Α.Α. στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ως εξέλιξη της Ε.Α.Σ.Α. Θεσσαλονίκης).

Λέξεις κλειδιά: Φοιτητική Ζωή, Κινήματα, Ανώτατη/Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση, Ιστορία Εκπαίδευσης, Ιστορία Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού.

Abstract

This paper focuses on the collection and processing of historical evidence concerning important events related to issues of "student life and movements in the Greek university", with respect to the Physical Education and Sport Sciences (P.E.S.S.) and in particular in relation to the operation and development of the School of P.E.S.S. in Athens. Based on the results of the research, specific events are indeed traced, for which it appears as particularly important to document this participation of students and therefore - in line with the purpose of this study - are considered of particular importance and worth noting: (a) In January 1907, in a memorandum to the Hellenic Parliament, the students ("mathites") of the Gymnasts' School culminated their protests against a bill, which was introduced in December 1906 for voting in the Parliament, which downgraded the competency of their diploma, obliging them to attend the Military School of Gymnastics as well. According to the legislation in force at that time, after two years of study at the University and the University ('Academic') Gymnasium, the students were enrolled in the Gymnasts' School, where, after two years of study and examinations for a degree, they acquired the right to be appointed as "gymnasts" [Somatic Education (S.E.) / Physical Education (P.E.) teachers]. (b) The "Gymnastics" of 1907, i.e. the student riots which occurred in Athens at the end of 1907. The main demands were the abolition of the compulsory attendance of the gymnastics course, the dismissal of the Director of the University ('Academic') Gymnasium, Spyr. Arvanitis and the replacement of Swedish gymnastics with exercises that would have a more military character. (c) The mobilizations that took place at the National Academy of Somatic Education (N.A.S.E.), mainly on November 17, 1973, a few hours after the army entered the National Technical University of Athens and suppressed the student anti-dictatorship movement. (d) From the academic year 1974-5 onwards, the students of the N.A.S.E. participated -through their newly founded Association- in various actions and mainly in mobilizations and protest marches in the center of Athens, with basic demands related to the upgrading of the Academy to a university department, as well as to the consolidation of their professional qualifications. These mobilizations escalated in parallel with the students' boycott of their classes and/or the interruption of classes by decision of the Academy's administration. These events were the culmination of a series of reactions and mobilizations by all the parties concerned (students, teachers, senior staff, trade unionists, graduates of the N.A.S.E. and S.E./P.E. teachers), which began much earlier, specifically in the 1950s. These efforts had essentially successful outcome for the Athens N.A.S.E., with the enactment of Law 1268/1982 and the establishment of a separate Department of P.E.S.S. at the National and Kapodistrian University of Athens (as well as a separate Department of P.E.S.S. at Aristotle University of Thessaloniki as an evolution of the Thessaloniki N.A.S.E.).

Keywords: Student Life/Movements, Higher/University Education, History of Education, History of Physical Education and Sports Sciences.

1. Εισαγωγή – Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων τα οποία αφορούν σε σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινημάτων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.) και σε σχέση με τη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα.

Την κύρια πηγή άντλησης πληροφοριών και το υλικό της έρευνας αποτέλεσε η ελληνική βιβλιογραφία, λόγω και της φύσης της ίδιας της ερευνητικής εργασίας, δίνοντας προτεραιότητα σε πρωτογενείς πηγές. Χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω μέθοδοι έρευνας: α) η τήρηση/μελέτη πηγών, δεδομένων και αρχείων και β) η ανάλυση περιεχομένου. Ως κύρια τεχνική επιλέχθηκε για τη μελέτη αρχείων η ανάλυση και επεξεργασία αρχειακού υλικού. Ως μέσα της έρευνας αξιοποιήθηκαν, για την υλοποίηση της ανάλυσης αρχείων, σχετικοί πίνακες καταχώρησης-κωδικοποίησης στοιχείων.¹

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, πράγματι εντοπίστηκαν σχετικά γεγονότα για τα οποία κρίθηκε ως σημαντική η συμμετοχή των φοιτητών/τριών. Ως ιδιαίτερης σημασίας και αναφοράς, συσχετιζόμενα με τον σκοπό της παρούσας εργασίας, εντοπίστηκαν και κρίνονται τέσσερις τέτοιες περιπτώσεις γεγονότων οι οποίες περιγράφονται -κατά αντιστοιχία- σε τέσσερις επιμέρους ενότητες του παρόντος άρθρου. Η συνέχεια του άρθρου, η οποία συνιστά και το κύριο μέρος του, αποτελείται από πέντε (5) βασικές ενότητες. Στην πρώτη ενότητα κρίθηκε ως ιδιαίτερης σημασίας να καταγραφεί μια συνοπτική ιστορική ανασκόπηση της διαχρονικής εξέλιξης των ιδρυμάτων εκπαίδευσης στις Ε.Φ.Α.Α., στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της χώρας, με ειδική αναφορά σε πόλεις και τόπους. Η δεύτερη ενότητα εστιάζει στη Σχολή Γυμναστών και το υπόμνημα των «μαθητών» της τον Ιανουάριο του 1907 προς τη Βουλή των Ελλήνων, ενώ τα σχετικά ζητήματα διαφαίνεται να αφορούν κυρίως στη χρονική περίοδο 1899-1909. Η τρίτη ενότητα αναφέρεται στη χρονική περίοδο 1899-1913, με κορυφαίο γεγονός τα επεισόδια τα οποία έλαβαν χώρα τον Νοέμβριο του 1907 τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως «Γυμναστικά». Η τέταρτη ενότητα εστιάζει σε γεγονότα τα οποία συνέβησαν στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) Αθήνας και σχετίζονται με την περίοδο της δικτατορίας. Η πέμπτη ενότητα αφορά στη χρονική περίοδο από τη μεταπολίτευση και μετά και αναφέρεται σε γεγονότα τα οποία σχετίζονται με την προσπάθεια -από πλευράς των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας- για ουσιαστική «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των σπουδών τους και ένταξη της Ε.Α.Σ.Α. στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

2. Συνοπτική ιστορική ανασκόπηση της διαχρονικής εξέλιξης των ιδρυμάτων εκπαίδευσης στις Ε.Φ.Α.Α., στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της χώρας, με ειδική αναφορά σε πόλεις και τόπους

Η ιστορία της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Σ.Ε.Φ.Α.Α.) της Αθήνας, έχει την αφετηρία της² πολύ πριν την ένταξή της στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.) το 1982.

¹ Δημητρόπουλος Ευστάθιος, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας*, 3^η έκδοση, Εκδ. Έλλην: Αθήνα 2004, σελ. σ. 44-45, 80-85, 147-150, 190-191.

² Λάμπρου Χρήστος, *Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής Δημοτικού και Γυμνασίου και Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Κριτική και συγκριτική θεώρηση κατά τη χρονική περίοδο 1983-2008*, (Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, πρώην Τμήμα Φιλοσοφίας-

Πρώτες επίσημες αναφορές σχετικές με τις Επιστήμες της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού εντοπίζονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος, το 1834³ και το 1836,⁴ αν και -σύμφωνα με τη βιβλιογραφία- σχετική και σημαντική δραστηριότητα καταγράφεται και μερικά χρόνια νωρίτερα (1824).⁵

Τα πρώτα «γυμναστήρια» του Ελληνικού κράτους υπήρξαν το γυμναστήριο της Αίγινας (εντασσόμενο στο εκεί Ορφανοτροφείο) και το γυμναστήριο του Ναυπλίου (εντασσόμενο στο εκεί Διδασκαλείο), όπου -σύμφωνα πάντα με τη σχετική βιβλιογραφία⁶- δραστηριοποιήθηκαν οι πρώτοι Έλληνες «γυμναστές»/«ειδικοί διδάσκαλοι της γυμναστικής», στην εκπαίδευση και διδασκαλία της «γυμναστικής».

Το 1836, ταυτόχρονα με τη μεταφορά του Διδασκαλείου στην Αθήνα, ιδρύθηκε και ανάλογο γυμναστήριο (εντασσόμενο στο εκεί Διδασκαλείο⁷) με διευθυντή τον Γεώργιο Θ. Παγώντα, το οποίο λειτούργησε μέχρι το 1864.^{8,9}

Είναι απαραίτητο σε αυτό το σημείο, λόγω και της αναμφίβολα παράλληλης εν μέρει πορείας της γυμναστικής εκπαίδευσης στα σχολεία με την γυμναστική εκπαίδευση στο στρατό, να αναφερθεί ότι το 1860, το Υπουργείο Στρατιωτικών ίδρυσε ειδική σχολή υπαξιωματικών προγυμναστών,¹⁰ (όπου μέχρι εκείνη την εποχή ασκείτο μόνο ο λόχος των πυροσβεστών), με γυμναστήριά τους να εντοπίζονται στο Διδασκαλείο της Αθήνας και στο χώρο της Παλαιάς Βουλής.

Το 1868 εκδόθηκε ο Κανονισμός του Δημοσίου Γυμναστηρίου,¹¹ ενώ διευθυντής αυτού υπήρξε ο Ι. Φωκιανός. Με βάση και την παρούσα έρευνα αποκαλύπτεται -λόγω και της απόστασης που τα

Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, νυν Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης), Αθήνα 2012, σελ. 107.

³ Φ.Ε.Κ. 11, 1834, «Νόμος περί δημοτικών σχολείων», Άρθρο 9.

⁴ Φ.Ε.Κ. 87, 31-12-1836, «Περί κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων». Άρθρο 14.

⁵ Λάμπρου, 2012, σελ. 25 κ.ε.

⁶ Λάμπρου, 2012, σελ. 107 κ.ε.

⁷ Λάμπρου, 2012, σελ. 109 κ.ε.

⁸ Λάμπρου, 2012, σελ. 109 κ.ε.

⁹ Το διάστημα 1864-1878 το Διδασκαλείο διέκοψε τη λειτουργία του, για να ξεκινήσει και πάλι από το 1878. Ο Ι. Φωκιανός δίδαξε το μάθημα της γυμναστικής στο Διδασκαλείο από το 1880, από όπου αποφοιτούσαν οι δημοδιδάσκαλοι καταρτισμένοι με γνώσεις για να διδάξουν και το μάθημα της γυμναστικής [Μανιτάκης Π., 100 Χρόνια Νεοελληνικού Αθλητισμού 1830-1930, Αθήνα 1962, σελ. 21. & Φ.Ε.Κ. 7, 24-1-1878, Ν. ΧΘ', «Περί συστάσεως του Διδασκαλείου εν Αθήναις». & Φ.Ε.Κ. 33, 6-6-1878, Β.Δ. «Περί κατανομής των διδασκόντων μαθημάτων εν Διδασκαλείω.】 Το Διδασκαλείο της Αθήνας στεγάστηκε σε ένα κτήριο στην οδό Μουρούζη. Το έτος 1902 ο Ι. Χρυσάφης αναλαμβάνει υπηρεσία ως γυμναστής στο Διδασκαλείο. Το Διδασκαλείο της Αθήνας στεγάστηκε από το 1905 στην οδό Μαρασλή (σε νεοκλασικό κτήριο, που κτίστηκε σε οικόπεδο με δωρεά του εθνικού ευεργέτη Γρηγορίου Μαρασλή) συνιστώντας αρχικά το «Μαράσλειο Διδασκαλείο», ενώ στη συνέχεια το ίδρυμα έλαβε την επωνυμία «Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία». Μέχρι το 1933 στο κτήριο λειτούργησε Διδασκαλείο, το οποίο κατάρτιζε δασκάλους. Από το έτος αυτό και μετά την εκπαίδευση των δασκάλων ανέλαβαν οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες, μεταξύ των οποίων και η Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία, που στεγάστηκε στο νεοκλασικό κτήριο του Μαρασλή. Στον ίδιο χώρο, από το 1972 επανιδρύθηκε και λειτούργησε το Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης ως θεσμός μετεκπαίδευσης των δασκάλων πλέον (Ν. 1222/1972). [Πρόσφατη πρόσβαση στις 26 Μαΐου 2024: <https://www.uoa.gr/to-panepistimio/yphresies-panepisthmiakes-monades/marasleio-didaskaleio.html>]

¹⁰ Λάμπρου, 2012, σελ. 109 κ.ε.

¹¹ Λάμπρου, 2012, σελ. 110 κ.ε.

συνδέουν- η παράλληλη χρήση του «Δημόσιου» - «Κεντρικού» Γυμναστηρίου - «Ι.Φωκιανός», με το χώρο του Παναθηναϊκού Σταδίου.

Το 1882, με νέο Β.Δ.¹² καθορίζεται ότι ως γυμναστές και βοηθοί αυτών, διορίζονται όσοι έχουν αποδείξεις σπουδών γυμναστικής από ειδικές σχολές στην Εσπερία-Ευρώπη ή όσοι έχουν βεβαίωση από το Διευθυντή του Κεντρικού Δημοσίου Γυμναστηρίου της Αθήνας, ότι ασκήθηκαν θεωρητικά και πρακτικά στη γυμναστική. Το Διάταγμα αυτό τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή. Περίπου 25 δημοδιδάσκαλοι (πτυχιούχοι του Διδασκαλείου) κλήθηκαν στην Αθήνα, όπου επί σαράντα ημέρες διδάχθηκαν στο Κεντρικό Γυμναστήριο από τον Νικόλαο Πύργο την γυμναστική. Στο τέλος των μαθημάτων οι μετέχοντες έδωσαν εξετάσεις ενώπιον του Υπουργού Παιδείας και ήταν οι πρώτοι με πτυχίο Έλληνες «γυμναστές», συνιστώντας παράλληλα (για πρώτη φορά στην ιστορία της «αυτοδύναμης» εκπαίδευσης των «γυμναστών» στην νεότερη Ελλάδα) την «ανεπίσημη προσωρινή Σχολή Γυμναστών» του 1882.

Το 1884 με Β.Δ.¹³ ορίζονταν ειδικές θεωρητικές και πρακτικές ασκήσεις προς μόρφωση των νέων γυμναστών. Η φοίτηση διαρκούσε πάλι σαράντα ημέρες από 2 Ιουλίου μέχρι 25 Αυγούστου, υπό τη διεύθυνση και διδασκαλία του διευθυντή του δημοσίου γυμναστηρίου Ι. Φωκιανού, συνιστώντας πλέον τη «θεσμοθετημένη προσωρινή Σχολή γυμναστών» του 1884.

Μετά τη λειτουργία της ανεπίσημης (1882) και της θεσμοθετημένης (1884) προσωρινής Σχολής γυμναστών, εκδίδεται το 1885 νέο Β.Δ.¹⁴ όπου γίνεται αναφορά στην «ειδική γυμναστική σχολή». Η διάρκεια της σχολής ήταν ένα σχολικό έτος (1 Οκτωβρίου – 1 Ιουλίου). Η θεωρητική διδασκαλία γινόταν στο Διδασκαλείο Αθηνών και η πρακτική στο Κεντρικό Γυμναστήριο Αθηνών.

Το έτος 1887 εκδίδεται Νόμος¹⁵ όπου ως σκοπός του κεντρικού γυμναστηρίου της Αθήνας αναγράφεται η μόρφωση γυμναστών προς διδασκαλία της γυμναστικής, συνιστώντας τη «σχολή του κεντρικού γυμναστηρίου της Αθήνας με βάση τον Νόμο ΑΧΗ/1887».

Το 1893 με Β.Δ.¹⁶ ελήφθη σοβαρή πρόνοια για τη μόρφωση των γυμναστών με τη θεσμοθέτηση ειδικής γυμναστικής σχολής διάρκειας ενάμιση έτους (1 Οκτωβρίου-30 Μαρτίου επόμενου έτους). Ωστόσο είναι γεγονός ότι οι προσπάθειες για τη λειτουργία αυτής της σχολής απέδωσαν μετά το 1896. Το 1897 με σχετικό Β.Δ.¹⁷ τίθεται σε λειτουργία η Ειδική Γυμναστική Σχολή. Στο συγκεκριμένο Φ.Ε.Κ. αναπτύσσεται ο κανονισμός της σχολής και το πρόγραμμα των μαθημάτων. Η διάρκεια φοίτησης καθορίζεται στα δύο έτη. Επίσης, από το 1898, με Β.Δ.¹⁸ το κράτος πλέον, για πρώτη φορά μεριμνά για τη χορήγηση διπλώματος γυμνάστριας.

Το 1899 με το Νόμο ΒΧΚΑ¹⁹ και σχετικό Β.Δ.²⁰ ιδρύεται η Σχολή Γυμναστών διетуός φοίτησης. Σκοπός της σχολής ήταν η μόρφωση γυμναστών ικανών να διδάξουν τις γυμναστικές και

¹² Φ.Ε.Κ. 175, 24-11-1882, «Περί γυμναστηρίων».

¹³ Φ.Ε.Κ. 241, 9-6-1884, Β.Δ. «Περί προσωρινής Σχολής Γυμναστών».

¹⁴ Φ.Ε.Κ. 15, 18-9-1885, Β.Δ. «Κανονισμός του κεντρικού δημοσίου γυμναστηρίου».

¹⁵ Φ.Ε.Κ. 349, 24-12-1887, Ν. ΑΧΗ', «Περί του κεντρικού γυμναστηρίου».

¹⁶ Φ.Ε.Κ. 198, 5-10-1893, «Περί κανονισμού του κεντρικού γυμναστηρίου και περί της ειδικής γυμναστικής σχολής».

¹⁷ Φ.Ε.Κ. 189, 19-12-1897, «Κανονισμός της εν Αθήναις ιδρυμένης ειδικής Γυμναστικής Σχολής».

¹⁸ Φ.Ε.Κ. 95, 2-6-1898, «Περί εξετάσεως υποψηφίων γυμναστριών».

¹⁹ Φ.Ε.Κ. 141, 12-7-1899, «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» .

αθλητικές ασκήσεις και τις παιδιές στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, στα γυμναστήρια των Γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων, στο Ακαδημαϊκό γυμναστήριο²¹ (θεσμό δηλαδή στον οποίο είχαν πρόσβαση οι φοιτητές/τριες του Πανεπιστημίου Αθηνών), στα Διδασκαλεία αλλά και στην ίδια τη Σχολή των Γυμναστών καθώς και στις στρατιωτικές και ναυτικές σχολές του Κράτους. Σαφέστατα πρόκειται για ένα αναβαθμισμένο θεσμό.

Το 1918 με το Ν. 1406²² ιδρύθηκε στον Κεντρικό Φωκιάνο το Διδασκαλείο της Γυμναστικής, με θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα προσαρμοσμένα προς το πρόγραμμα του Κεντρικού Γυμναστικού Ινστιτούτου της Στοκχόλμης.²³ Το Διδασκαλείο της Γυμναστικής, αν και υπαγόταν στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης, ήταν υπεύθυνο για την εκπαίδευση καθηγητών και διδασκάλων της γυμναστικής καθώς και διδασκαλισσών του μαθήματος, για όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της ανώτερης και μέσης εκπαίδευσης και των δύο φύλων.

Το 1932 με το Ν. 5620²⁴ ιδρύεται η Γυμναστική Ακαδημία, η οποία είναι ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα και υπάγεται στην άμεση εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Η Γυμναστική Ακαδημία στεγάστηκε σε νέα κτήρια στην περιοχή της Δάφνης, περιλάμβανε δύο τμήματα, ένα γυμναστών και ένα γυμναστριών, τριετούς φοίτησης και τα δύο.

Το 1939 με τον Α.Ν. 2057²⁵ ιδρύθηκε η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) που σκοπό είχε την ειδική, θεωρητική και πρακτική μόρφωση των καθηγητών και καθηγητριών Σωματικής Αγωγής, στους οποίους ανατίθεται η σωματική αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευση σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα του κράτους, δημόσια και ιδιωτικά, η διεύθυνση των σχολικών γυμναστηρίων και των διαφόρων γυμναστικών και αγωνιστικών εγκαταστάσεων των αθλητικών σωματείων και η προπόνηση των νέων που ασκούνται σε αυτά. Η Ακαδημία περιλάμβανε δύο τμήματα, αρρένων και θηλέων, από τρεις τάξεις το καθένα, τρία δηλαδή έτη φοίτησης και στεγάστηκε επίσης στα κτήρια της περιοχής της Δάφνης. Η Ε.Α.Σ.Α. ήταν ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που υπαγόταν στην άμεση εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας. Ο χαρακτηρισμός ανώτατο ίδρυμα στην ουσία δεν σήμαινε πραγματική αναγνώριση της σημασίας του ιδρύματος αυτού. Το

---

²⁰ Φ.Ε.Κ. 179, 14-8-1899, Β.Δ. (8) «Περί οργανισμού της Σχολής Γυμναστών».

²¹ Ως πρώτο Ακαδημαϊκό ή Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο στην Αθήνα, λειτούργησε, από το 1899 και κατά περιόδους, το «Δημόσιο»-«Κεντρικό» Γυμναστήριο-«Ι.Φωκιάνος», καθώς και ένα γυμναστήριο στον ακάλυπτο του κτηρίου, γνωστού στην εποχή μας ως «Παλιό Χημείο» στην οδό Σόλωνος. (Το κτίριο σχεδιάστηκε από τον Γερμανό αρχιτέκτονα Ερνέστο Τσίλλερ και θεμελιώθηκε το 1887. Τον Αύγουστο του 1911 καταστράφηκε σχεδόν ολοκληρωτικά από πυρκαγιά και κατόπιν ανακατεσκευάστηκε. Το Χημείο λειτούργησε και πάλι το 1917. Πολύ αργότερα, τη δεκαετία του '60, θα προστεθεί σε αυτό το τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου το κτίριο που είναι γνωστό ως "Νέο Χημείο"). Το δεύτερο Ακαδημαϊκό ή Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο βρισκόταν στον ακάλυπτο του «Παλιού Χημείου», στο χώρο που περιβάλλεται από τις οδούς Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαρίνου και Μαυρομιχάλη και λειτούργησε (εναλλακτικά με το «Δημόσιο»-«Κεντρικό» Γυμναστήριο-«Ι.Φωκιάνος») ως Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών από το ακαδημαϊκό έτος 1905-6 και μετά (βλ και υποσημείωση 54). Ο συγκεκριμένος χώρος λειτούργησε αποκλειστικά ως Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1930 και μετά. Από το έτος 1972 το Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο μεταφέρθηκε στην Πανεπιστημιούπολη. [Από την έκδοση: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, «Πανεπιστημιακή Λέσχη 1923-1976», Αθήνα 1977, καθώς και από την έκδοση: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, «Πανόραμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δομή – Λειτουργία – Εκπαιδευτικό Έργο», Αθήνα 2002, σελ. 384.]

²² Φ.Ε.Κ. 101, 9-5-1918, Ν. 1406 «Περί διδασκαλείου της γυμναστικής».

²³ Λάμπρου, 2012, σελ. 118 κ.ε.

²⁴ Φ.Ε.Κ. 290, 31-8-1932, Ν. 5620, «Περί κυρώσεως του από 30 Ιουλίου ε.ε. Νομοθετικού Διατάγματος 'περί τροποποίησης, συμπληρώσεως και κωδικοποίησης απάσης της ισχύουσας νομοθεσίας περί Σωματικής Αγωγής».

²⁵ Φ.Ε.Κ. 469, 4-11-1939, Α.Ν. 2057, «Περί ιδρύσεως Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής».

έτος 1975 με έκδοση Β.Δ. τα έτη φοίτησης των Ε.Α.Σ.Α. αυξάνονταν επιτέλους σε τέσσερα,²⁶ δίχως όμως αυτή η εξέλιξη να συνοδεύεται και από την ένταξη της Ακαδημίας στο Πανεπιστήμιο.

Τον Ιούλιο του 1982 ψηφίζεται ο Νόμος 1268 με το άρθρο 47 του οποίου ιδρύεται Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το τμήμα θα έχει διάρκεια σπουδών τουλάχιστον οκτώ εξαμήνων και θα λειτουργεί με βάση τις διατάξεις του ίδιου Νόμου καθώς και γενικά τη νομοθεσία για τα Α.Ε.Ι. Το Τ.Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα λειτούργησε ως ανεξάρτητο Τμήμα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1983 μέχρι το 2013, οπότε και έγινε μονομηματική Σχολή (Σ.Ε.Φ.Α.Α.).²⁷

Με τον ίδιο νόμο, ως συνέχεια του παραρτήματος στη Θεσσαλονίκη (της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας) ιδρύθηκε Τ.Ε.Φ.Α.Α. ενταγμένο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1983-4. Με σχετικούς νόμους ιδρύθηκαν και άλλα Τ.Ε.Φ.Α.Α., στην Κομοτηνή με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1984-1985, στις Σέρρες με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1985-1986 (μέχρι τον Απρίλιο του 2005, οπότε και ανεξαρτητοποιήθηκε, ήταν παράρτημα του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Θεσσαλονίκης), καθώς και στα Τρίκαλα με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1994-1995.²⁸

3. Η Σχολή Γυμναστών και το υπόμνημα των «μαθητών» της τον Ιανουάριο του 1907

Το 1899 με το Νόμο ΒΧΚΑ²⁹ και σχετικό Β.Δ.³⁰ ιδρύεται η Σχολή Γυμναστών διетуός φοίτησης. Σκοπός της σχολής ήταν η μόρφωση γυμναστών ικανών να διδάξουν τις γυμναστικές και αθλητικές ασκήσεις και τις παιδιές στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, στα γυμναστήρια των Γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων, στο Ακαδημαϊκό γυμναστήριο, στα Διδασκαλεία αλλά και στην ίδια τη Σχολή των Γυμναστών, καθώς και στις στρατιωτικές και ναυτικές σχολές του Κράτους. Σαφέστατα πρόκειται για ένα αναβαθμισμένο θεσμό, γεγονός που αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι με προσωρινή διάταξη, κατά τα δύο πρώτα έτη λειτουργίας της σχολής, δεκτοί προς εγγραφή γίνονται μόνο οι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου ή και οι φοιτητές αυτού μετά από διετή τουλάχιστον φοίτηση, οι οποίοι όμως δεν υπερβαίνουν το 25^ο έτος της ηλικίας τους και αφού υποστούν επιτυχώς τις εισιτήριες εξετάσεις της σχολής. Γι' αυτή την προϋπόθεση καθώς και για την ευρύτερη θεωρητική μόρφωση των νέων γυμναστών μέσα από το πρόγραμμα μαθημάτων της σχολής, μερίμνησε ο ίδιος ο Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Αθ. Ευταξίας.³¹ Επίσης, η Σχολή των Γυμναστών είχε εξαρχής διοικητική αυτοτέλεια με την έννοια της μη προσάρτησής της στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο.³² Το έτος 1910 με σχετικό Β.Δ.³³

²⁶ Φ.Ε.Κ. 65 Α', 11-4-1975, Β.Δ. 222, «Περί αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις την Εθνικήν Ακαδημίαν Σωματικής Αγωγής».

²⁷ Φ.Ε.Κ. 87, 18-7-1982, Ν. 1268 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων». Φ.Ε.Κ. 49, 20-4-1983, Δ. 107, «Οργάνωση και λειτουργία των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης». Φ.Ε.Κ. 124, 3-6-2013, Π.Δ. 85. Ίδρυση, μετονομασία, ανασυγκρότηση Σχολών και ίδρυση Τμήματος στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

²⁸ Λάμπρου, 2012, σελ. 144.

²⁹ Φ.Ε.Κ. 141, 12-7-1899, «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» .

³⁰ Φ.Ε.Κ. 179, 14-8-1899, Β.Δ. (8) «Περί οργανισμού της Σχολής Γυμναστών».

³¹ Φ.Ε.Κ. 255, 20-11-1899, Αιτιολογική Έκθεση Α. Ευταξία η οποί προτάσσεται του Διατάγματος, σελ. 943.

³² Λάμπρου 2012, σελ. 117. & Καραναΐδου Μαρία, Η φυσική αγωγή στην ελληνική μέση εκπαίδευση (1862-1990) και ιδρύματα εκπαίδευσης γυμναστών (1882-1982), Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκης 2000, σελ. 128-129.

προσδιορίστηκαν λεπτομερώς και οι αρμοδιότητες του διευθυντή της, θέση την οποία κατείχε μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 1916-7 ο Σ. Πέππας.³⁴

Όμως η λειτουργία της Σχολής Γυμναστών του 1899 δεν απέφυγε τα προβλήματα. Η μισθολογική κατάσταση και εξέλιξη των γυμναστών δεν ήταν συμβατή με το αυστηρό κριτήριο εισαγωγής για φοίτηση, ενώ παρατηρήθηκαν και πολιτικές κόντρες που υπονόμισαν τη λειτουργία της, ανάμεσα στον Α. Ευταξία και το διάδοχό του Υπουργό Παιδείας Σ. Στάη.³⁵ Ωστόσο, σημαντικές προσωπικότητες ήταν απόφοιτοι αυτής της σχολής όπως οι Ε. Παυλίνης και Α. Φέτσης, οι οποίοι έπαιξαν ουσιαστικό ρόλο τα επόμενα χρόνια στα γυμναστικά δρώμενα και δικαιολόγησαν κατά κάποιο τρόπο την αξία του αυστηρού κριτηρίου εισαγωγής.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα, το οποίο αδιαμφισβήτητα ήταν συνδεδεμένο με την ίδρυση και λειτουργία της νέας αναβαθμισμένης σχολής, ήταν και η σχετική δραστηριότητα η οποία παρατηρήθηκε εκείνη την εποχή σχετικά με τη θεσμοθέτηση του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής.³⁶ Στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα είχε αναπτυχθεί μια έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στους στρατιωτικούς³⁷ και τους γυμναστές σχετικά με την πρωτοβουλία της διδασκαλίας της γυμναστικής και της στρατιωτικής εκπαίδευσης στα σχολεία. Σε αυτή την αντιπαράθεση αποδίδεται η ανάθεση στη Σχολή των Γυμναστών το να εκπαιδεύσει προσωπικό ικανό να στελεχωσει τις στρατιωτικές και ναυτικές σχολές του Κράτους,³⁸ αλλά και η προσπάθεια των στρατιωτικών, από το 1906, για αποφοίτηση από το Στρατιωτικό Σχολείο, γυμναστών, όχι μόνο για το στρατό και το πολεμικό ναυτικό, αλλά και για τα σχολεία του κράτους (επιδίωξη η οποία τελικά δεν πραγματοποιήθηκε). Σύμφωνα με τον ίδιο τον Ι. Χρυσάφη, μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1906 και τον ενθουσιασμό από τις επιδείξεις της Σουηδικής ομάδας γυμναστικής, παρατηρήθηκε ενδιαφέρον για χρηματοδότηση και ίδρυση στην Ελλάδα, σχολής γυμναστών, κατά το πρότυπο του Σουηδικού Ινστιτούτου της Στοκχόλμης. Οργανώθηκε λοιπόν, επιτροπή με πρωτοβουλία του Δ. Βικέλα, η οποία λόγω της απειρίας της στα γυμναστικά δρώμενα, θεώρησε σωστό να προωθήσει την ιδέα της διδασκαλίας του νέου συστήματος στα σχολεία της χώρας από τους υπαξιωματικούς, όπως συνέβαινε κατά πλειοψηφία και στα Σουηδικά Σχολεία. Επετεύχθη μέσω και του Υπουργείου των Στρατιωτικών η σύνταξη και ψήφιση νομοσχεδίου σύμφωνα με το οποίο ιδρύοταν Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής και όλη η σωματική αγωγή των νέων ενετίθετο αποκλειστικά σε στρατιωτικούς. Τελικά, σύμφωνα και με τον Ι. Χρυσάφη, εκδηλώθηκε έντονη αντίδραση από τον ενδιαφερόμενο γυμναστικό κόσμο και «κατορθώθη ευτυχώς η μη οριστική εφαρμογή αυτού».³⁹

³³ Φ.Ε.Κ. 193, 9-6-1910, «Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών».

³⁴ Λάμπρου, 2012, σελ. 117: Αγνώστου συγγραφέα), «Ε.Α.Σ.Α., Το ανώτατο γυμναστικό ίδρυμα της χώρας. Η εξέλιξίς του», περιοδ. Σωματική Αγωγή, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1952, σελ. 19.

³⁵ Λάμπρου 2012, σελ. 117. & Καρανταΐδου, 2000, σελ. 125-126.

³⁶ Φ.Ε.Κ. 180, 27-7-1906, Ν. ΓΡΝΗ', «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής», Φ.Ε.Κ. 2, 2-1-1909, «Περί προσωρινού κανονισμού του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής», Φ.Ε.Κ. 5, 4-1-1918, Ν. 1127, «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

³⁷ Λάμπρου 2012, σελ. 118. & Καρανταΐδου, 2000, σελ. 127-128.

³⁸ Φ.Ε.Κ. 193, 9-6-1910, «Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών».

³⁹ Χρυσάφης Ιωάννης, Η Σωματική Αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευσις της νεότητος και η ενδεικνύομενη οργάνωσις αυτών, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα 15ο, υπομνήματα Ι. Ε. Χρυσάφη, Εν Αθήναις, 1925, σελ. 38-39.

Κορυφαίο γεγονός της προαναφερθέντας έντονης αντίδρασης από τον ενδιαφερόμενο γυμναστικό κόσμο, αποτέλεσε τον Ιανουάριο του 1907, το υπόμνημα⁴⁰ των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών προς την Βουλή των Ελλήνων. Πιο συγκεκριμένα, οι «μαθητές»⁴¹ της Σχολής Γυμναστών κορυφώνουν τις διαμαρτυρίες τους εναντίον νομοσχεδίου, το οποίο εισήχθη στις 2 Δεκεμβρίου του 1906 προς ψήφιση στη Βουλή και το οποίο καθιστούσε μη επαρκές το πτυχίο της Σχολής Γυμναστών, υποχρεώνοντάς τους να φοιτήσουν και στο Στρατιωτικό Σχολείο της Γυμναστικής «*επί χρόνο αόριστο*». Με βάση την μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, μετά από διετή φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο κατατάχθηκαν στη Σχολή Γυμναστών, όπου μετά από διετή φοίτηση και επί πτυχίω εξετάσεις αποκτούσαν το δικαίωμα να διορισθούν ως «γυμναστές».

Το 24σέλιδο υπόμνημα των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών προς τη Βουλή των Ελλήνων, με τίτλο «*Η εν Ελλάδι Γυμναστική και το Νομοσχέδιον Περί Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής*», χωριζόταν σε έξι (6) επιμέρους ενότητες με τίτλους: «*Προς την σεβαστήν Βουλήν των Ελλήνων*», «*Α' Το νέον νομοσχέδιον περί Γυμναστικής*», «*Β' Το εν Ελλάδι Γυμναστικόν Σύστημα*», «*Γ' Ανάγκη εφαρμογής του εν ισχύει Γυμναστικού Συστήματος*», «*Δ' Η υπονόμευσις της εν Ελλάδι Γυμναστικής*», «*Ε' Επιβαλλόμενη Πρόκλησις*».

Στην ενότητα με τίτλο «*Προς την σεβαστήν Βουλήν των Ελλήνων*», οι «μαθητές» της Σχολής προλογίζουν καταγράφοντας την πεποίθηση ότι αυτό που αναγράφεται στο νομοσχέδιο περί της δήθεν «*περαιτέρω θεωρητικής και πρακτικής τελειοποιήσεως*» τους στο Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής είναι απλώς πρόσχημα και ότι καλύπτεται ένα αδίκημα εις βάρος τους καθώς και η υπονόμευση της Γυμναστικής στην Ελλάδα. Λόγω του ότι οι προφορικές τους παραστάσεις δεν έτυχαν ευμενούς υποδοχής από τον αρμόδιο υπουργό, αναγκάστηκαν να αποταθούν με αυτό το υπόμνημα στη Βουλή των Ελλήνων και παρακαλούν να λάβει αυτή υπόψη της τα όσα γράφουν, κατά τη συζήτηση του συγκεκριμένου νομοσχεδίου.

Στην ενότητα με τίτλο «*Α' Το νέον νομοσχέδιον περί Γυμναστικής*», οι «μαθητές» της Σχολής αρχικά αναφέρονται στο νόμο ΓΡΝΗ' «*Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής*» ο οποίος ψηφίστηκε στη Βουλή στις 11 Ιουλίου 1906. Σύμφωνα με τους «μαθητές»: Όταν υποβλήθηκε στη σύνοδο της Βουλής αρχικά σχέδιο νόμου από τον πρωθυπουργό και υπουργό των Στρατιωτικών Θεοτόκη, με σκοπό του νόμου το Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής να «*παρασκευάζει*» γυμναστές όχι μόνον για το στρατό και το πολεμικό ναυτικό αλλά και για όλα τα σχολεία του κράτους, υπήρξε -κατά τη συζήτηση που ακολούθησε- η τοποθέτηση/αντίδραση από τον υπουργό Παιδείας Στεφανόπουλο, ο οποίος παρατήρησε ότι κάτι τέτοιο ήταν άτοπο, «*αφού έδωκε τόσους καρπούς η πολιτική Γυμναστική να την υπαγάγωμεν εις την στρατιωτικήν*». Τη γνώμη αυτή βρήκε σωστή και δίκαια και ο εισηγητής του νομοσχεδίου και συγκάτενευσε στην απόρριψη των σχετικών διατάξεων πριν την ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου, ορίζοντας ως σκοπό του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής «*η εκπαίδευσις αξιωματικών και υπαξιωματικών του στρατού της ξηράς και θαλάσσης, ίνα καταστώσιν ικανοί προγυμνασταί της ατομικής εκπαιδεύσεως των*

⁴⁰ Υπόμνημα των μαθητών της Σχολής των Γυμναστών προς την Βουλήν των Ελλήνων. «*Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ*». Αθήναι, 1907, Εκ του Τυπογραφείου Αθ. Γ. Δεληγιάννη.

⁴¹ Τα ονόματα των μαθητών της Σχολής Γυμναστών που υπογράφουν στο τέλος του συγκεκριμένου υπομνήματος είναι: Κ. Πετρουλάκης, Κ. Παπακωνσταντίνου, Γ. Καραθάνος, Χ. Θεοφίλης, Δ. Ανδρεάδης, Α. Φωτόπουλος, Α. Θυμόπουλος, Α. Σαχίνης, Φ. Τρούλης, Ε. Ζαγοριανός, Ν. Τσιγκιρίδης, Σπ. Σκορδίλης, Φ. Καρδαράς, Μ. Παναγιωτόπουλος, Δ. Χατζηϊωάννου, Κ. Στέκος, Μ. Τσαουσάνης, Δ. Κορδάτος, Σ. Παλιγγίνης, Ν. Παναγιωτόπουλος, Σ. Παυλίνης, Π. Κομιανός, Α. Δημητριάδης, Δ. Βορίσης.

ανδρών του στρατού της ξηράς και θαλάσσης». Μετά την παρέλευση πέντε μηνών και χωρίς να έχει καν λειτουργήσει το Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής, υποβλήθηκε ξαφνικά στη Βουλή νέο νομοσχέδιο επαναφέροντας τις διατάξεις που είχαν απαλειφθεί εκ του νόμου ΓΡΝΗ'. Στο νέο νομοσχέδιο εκτός του πρώτου και κύριου σκοπού της παρασκευής γυμναστών για το στρατό της ξηράς και της θάλασσας αναγράφεται και άλλος διττός σκοπός, δηλαδή η συμπλήρωση με αξιωματικούς «θέσεων ελλειπόντων γυμναστών» στα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, καθώς και «η περαιτέρω θεωρητική και πρακτική τελειοποίησης εν τη Γυμναστική των πτυχιούχων της Σχολής Γυμναστών και των διδασκάλων των δημοτικών σχολείων του Κράτους». Οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών επιχειρηματολογούν κατά του νέου νομοσχεδίου, καταγράφοντας ότι: 1) δεν είναι δίκαιο να υποβληθούν εκ των υστέρων σε αυτήν την υποχρέωση, οι πτυχιούχοι γυμναστές και δημοδιδάσκαλοι, εφόσον είναι απαλλαγμένοι αυτής, σύμφωνα και με την κείμενη νομοθεσία. 2) Δεν επιτρέπεται να ψηφισθεί από τη Βουλή το νομοσχέδιο ως έχει, εφόσον σε αυτό δεν καθορίζεται σε τι θα συνίσταται «η περαιτέρω θεωρητική και πρακτική τελειοποίησης», ούτε και πόσο χρόνο θα διαρκέσει η φοίτηση για αυτό το λόγο. 3) Αν και στο νέο νομοσχέδιο αναγράφεται ότι «διά Β. Διατάγματος κανονισθήσονται... τα περί πρακτικής και θεωρητικής τελειοποίησης...» δεν είναι πρόπον κατ' εξοχήν νομοθετικές διατάξεις να θεσπίζονται δια Β. Διατάγματος. 4) Δεν συνοδεύει το νέο νομοσχέδιο «πραγματική» και λεπτομερής εισηγητική έκθεση η οποία θα εξηγήει στη Βουλή: α) γιατί ενώ προ πέντε μηνών ήταν κατά της υπαγωγής της πολιτικής Γυμναστικής στην στρατιωτική, τώρα με το νέο νομοσχέδιο τάσσεται υπέρ. β) Σε τι είναι ελλιπής η παρούσα θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση στη Γυμναστική, των πτυχιούχων της Σχολής Γυμναστών, καθώς και σε τι μέλλει να τελειοποιηθεί αυτή, δια της φοιτήσεως τους στο Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής. 5) Η μικρής έκτασης εισηγητική έκθεση που προτάσσεται του νέου νομοσχεδίου, στην οποία αναγράφεται η φράση «πληρεστέρα επιτυχία του σκοπού της εφαρμογής ενιαίου γυμναστικού συστήματος καθ' όλον το Κράτος», χωρίς οποιασδήποτε επεξηγήσεως, είναι κενή κάθε σημασίας διότι δεν προσδιορίζεται ποιο είναι το «ενιαίο γυμναστικό σύστημα», καθώς και πως αυτό δεν δύναται να εφαρμοσθεί διά της υφιστάμενης Σχολής Γυμναστών, αλλά μόνο διά του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής.

Για τους παραπάνω λόγους, στην επόμενη ενότητα με τίτλο «Β' Το εν Ελλάδι Γυμναστικόν Σύστημα», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών παραθέτουν μια επιστημονικά και ιστορικά τεκμηριωμένη ανάλυση σχετικά με το γυμναστικό σύστημα στη χώρα, επιθυμώντας μεταξύ άλλων να αντικρούσουν και τις αναδυόμενες απόψεις όσων πιθανά δεν γνωρίζουν τα της Γυμναστικής, ότι είτε στην Ελλάδα στερούμεθα οποιουδήποτε γυμναστικού συστήματος, είτε ότι το τυχόν υπάρχον γυμναστικό σύστημα δεν έχει να επιδείξει την αναγκαία ενότητα. Η επιστημονική και ιστορική αυτή ανάλυση θέτει ως βάση τους Έλληνες προγόνους και υποστηρίζει την επίδραση και επιρροή κυρίως δύο γυμναστικών συστημάτων σε όλες τις χώρες ανά τον κόσμο, δηλαδή του Γερμανικού και του Σουηδικού γυμναστικού συστήματος. Συνεχίζοντας, οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών τονίζουν το ρόλο του νόμου ΒΧΚΑ' του 1899 και τα συνακόλουθα αυτού Διατάγματα της επιτροπής, υπό την προεδρία του τότε υπουργού Παιδείας Ευταξία, στην καθιέρωση ενιαίου γυμναστικού συστήματος στην Ελλάδα, ενώ τελικά επισημαίνουν στοιχεία προόδου από την εφαρμογή αυτού του νόμου και του συνακόλουθου γυμναστικού συστήματος.

Στην ενότητα με τίτλο «Γ' Ανάγκη εφαρμογής του εν ισχύει Γυμναστικού Συστήματος», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών επιχειρηματολογούν αναφέροντας και αναλύοντας κυρίως τα εξής: 1) τις αρνητικές συνέπειες της μη εφαρμογής κάποιων από τις διατάξεις του νόμου ΒΧΚΑ'

του 1899, όπως α) της έλλειψης επιθεωρήσεως, εποπτείας και ελέγχου εφαρμογής του αναλυτικού προγράμματος και διδασκαλίας της γυμναστικής και β) της ίδρυσης γυμναστηρίων με τα κατάλληλα γυμναστικά όργανα. 2) Τη μάταιη πρόβλεψη του νέου νομοσχεδίου για (μέσω δωρεάς των εξ Αιγύπτου ομογενών) ίδρυση Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής και κλειστών αιθουσών γυμναστικής «κατ' απομίμησιν» του Κεντρικού Ινστιτούτου Γυμναστικής της Στοκχόλμης (χώρας με ψυχρό κλίμα σε αντίθεση με το κλίμα στην Ελλάδα). 3) Την ελλιπή διδασκαλία της Γυμναστικής στην επαρχία λόγω της έλλειψης Γυμναστών, γυμναστηρίων και γυμναστικών οργάνων, με συνέπεια μεταξύ άλλων οι μεν προβλεπόμενοι του νόμου ΒΧΚΑ' του 1899 Σχολικοί Αγώνες να περιορισθούν σχεδόν και μόνο στην πρωτεύουσα, οι δε Πανελλήνιοι Αγώνες να αποβούν κυρίως οι Παναθηναϊκοί. 4) Τη μη εφαρμογή και άλλων διατάξεων του νόμου ΒΧΚΑ' όπως α) η παύση αποστολής υποτρόφων στην Εσπερία προς τελειοποίηση των γυμναστικών σπουδών κατά την επιστροφή αυτών στην Ελλάδα, β) η «παντελής αχρηστία» διατάξεων περί κολυμβητικής, κωπηλασίας και σκοποβολής.

Στην ενότητα με τίτλο «Δ' Η υπονόμεισις της εν Ελλάδι Γυμναστικής», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών διατυπώνουν τα αντίστοιχα επιχειρήματά τους, σημαντικότερα των οποίων κρίνονται τα εξής: 1) ποια θα είναι τα αποτελέσματα εφαρμογής του νέου νομοσχεδίου εάν γίνει νόμος του κράτους σε σχέση με την επαγγελματική και μισθολογική εξέλιξη των γυμναστών και των στρατιωτικών. 2) Διαχωρισμός της Γυμναστικής σε α) παιδαγωγική ή αστική β) στρατιωτική γ) ιατρική ή θεραπευτική και διατύπωση της άποψης ότι η α και β δεν πρέπει να συγχέονται μεταξύ τους. 3) Η εφαρμογή του νόμου τελικά δεν θα είναι συμφέρον ούτε για τη μαθητιούσα νεολαία, ούτε για το στράτευμα, ούτε για το ίδιο το κράτος. 4) Το Βασιλικό Κεντρικό Γυμναστικό Ινστιτούτο στη Στοκχόλμη της Σουηδίας συνιστά ίσως το μοναδικό παράδειγμα στον κόσμο, σε αντίθεση με κατεξοχήν στρατιωτικές χώρες της Γερμανίας και της Γαλλίας, όπου αποφεύγουν να συστήσουν διαφορετικά Σχολεία Παιδαγωγικής και Στρατιωτικής Γυμναστικής, (καθώς και ποτέ και για κανένα λόγο δεν επιτρέπουν την αντικατάσταση της μιας γυμναστικής από την άλλη). 5) Η Σουηδία συνιστά ιδιαίτερο παράδειγμα διότι δεν διαθέτει ούτε χρειάζεται να διαθέσει μόνιμο στρατό όπως η Ελλάδα, εφόσον «ούτε εθνικά δίκαια έχει να διεκδικήσει ούτε υπό πολλών και παντοίων κινδύνων περιστοιχίζεται, ως η Ελλάς». 6) Η απόσπαση στρατιωτικών στα σχολεία για τη διδασκαλία της Γυμναστικής θα αφαιρούσε το έμπυχο δυναμικό από το στράτευμα. 7) Το οικονομικό κόστος αναφορικά με τους μισθούς των γυμναστών που θα προέρχονταν από το στρατό, για τη διδασκαλία της γυμναστικής, στα περίπου 340 σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης (και τα χιλιάδες σχολεία Δημοτικής Εκπαίδευσης), τα οποία λειτουργούν εκείνη την εποχή στη χώρα, θα ήταν επιζήμιο και ολέθριο.

Στην ενότητα με τίτλο «Ε' Επιβαλλόμενη Πρόκλησις», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών συνοψίζουν καταλήγοντας ότι, όπως απέδειξαν, η Ελλάδα έχει γυμναστικό σύστημα και ότι αυτό μπορεί να δώσει τους πλήρεις καρπούς του εάν υπάρξει πλήρης και τέλεια εφαρμογή του, η οποία «είναι κυρίως και κατ' εξοχήν ζήτημα οικονομικόν». Συγκεκριμένα είναι απόφαση του Κράτους: 1) η βελτίωση της θέσης των γυμναστών της Μέσης Εκπαίδευσης και η πληρωμή, για αυτούς, όλων των σχολείων. 2) Η ίδρυση των αναγκαίων γυμναστηρίων στην επαρχία και η εφαρμογή των διατάξεων του ισχύοντος νόμου αναφορικά με την κολυμβητική, την κωπηλασία και ιδιαίτερα για την σκοποβολή και τους σκοπευτικούς αγώνες σε όλη τη χώρα. 3) Η ενεργοποίηση των διατάξεων σχετικά με την επιθεώρηση της γυμναστικής. Τα προαναφερθέντα, σύμφωνα με τους «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, αποτελούν τις απαραίτητες συνθήκες ώστε να λυθεί αισίως όχι μόνο το

γυμναστικό, αλλά και το στρατιωτικό στην Ελλάδα ζήτημα, η δε δαπάνη με την οποία θα επιβαρυνόταν ο ετήσιος προϋπολογισμός του Υπουργείου Παιδείας «*θα μετατρέπετο εις οικονομίαν μεγάλην εν τω Υπουργείω των Στρατιωτικών*». Σε διαφορετική περίπτωση, εάν προχωρήσει το συγκεκριμένο νομοσχέδιο και ψηφισθεί ως νόμος, ο πιθανότερος κίνδυνος είναι να ανατραπεί ό,τι καλό είχε μέχρι στιγμής επιτευχθεί στη Γυμναστική στη χώρα. Και ως παράδειγμα προς αποφυγή, χρησιμοποιείται από τους «μαθητές» το τι συνέβη πριν χρόνια στην Πρωσία, όπου ο Rothstein ίδρυσε στο Βερολίνο ανώτερα Γυμναστική Σχολή με στόχο να συνενώσει σε αυτήν, την μόρφωση των στρατιωτικών και πολιτικών γυμναστών, προσπάθεια η οποία τελικά, για λόγους που αναφέρουν, απέτυχε. Οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών συνεχίζουν την επίθεση προς τους εμπνευστές του συγκεκριμένου νομοσχεδίου, ζητώντας -ρητορικά ρωτώντας- να μάθουν ποιος είναι ο Έλληνας Rothstein, ο οποίος -έχει συγκεκριμένες σπουδές σε Στρατιωτικά Σχολεία Γυμναστικής του εξωτερικού, όπως καταγράφεται στο νομοσχέδιο- και συντάσσει και υποβάλει στο Υπουργείο των Στρατιωτικών τα διάφορα περί Γυμναστικής νομοσχέδια, με τα οποία επιδιώκεται η υπονόμηση της Γυμναστικής στη χώρα. Τελικά, οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών διατυπώνουν την πρόκληση προς τον «*Έλληνα Rothstein*» και «*Μεσσία της γυμναστικής τους αναγέννησης*», εφόσον τελικά αυτός θα είναι και ο Διοικητής του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής, να δεχθεί τον εξής «*διαγωνισμό*»: οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών προτείνουν να διαγωνισθούν σε αυτόν, θεωρητικώς και πρακτικώς ενώπιον επιτροπής, απαρτιζόμενης από ειδικευμένους και αναγνωρισμένους ειδικούς της Γυμναστικής της χώρας, ή ενώπιον της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων υπό την προεδρία του Διαδόχου του Ελληνικού Θρόνου. Οι «μαθητές» δηλώνουν ότι θα είναι πρόθυμοι, στην περίπτωση που υστερήσουν σε αυτόν τον διαγωνισμό, να απέχουν εφεξής κάθε αντίδρασης εναντίον αυτού και των σχεδίων του. Σε διαφορετική περίπτωση ο «*Έλληνας Rothstein*» επιβάλλεται να επανέλθει στο πρώτο και κύριο έργο του στο στράτευμα, για το οποίο η πολιτεία τον σπούδασε και να σταματήσει να κινεί γη και ουρανό για να παρακωλύσει και εάν είναι δυνατόν να ανατρέψει κάθε γυμναστική εργασία η οποία έχει πραγματοποιηθεί μέχρι τότε από όσους ολόκληρη τη ζωή τους την έχουν αφιερώσει αποκλειστικά σε αυτή και μόνον.

Τελικά, για άλλη μια φορά, το συγκεκριμένο νομοσχέδιο με τις διατάξεις του, στις οποίες ήταν αντίθετος ο ενδιαφερόμενος γυμναστικός κόσμος και ειδικά -όπως αναλύθηκε- οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, δεν πέρασε. Μάλιστα, ως θετική εξέλιξη ως προς τη λειτουργία και εκπαίδευση των μελλόντων γυμναστών κρίνεται το γεγονός ότι από το 1909 με το Ν. ΓΥΛΗ⁴² στον οποίο εισηγητής ήταν ο Α. Ευταξίας (ως Υπουργός Οικονομικών αυτή τη φορά) άλλαξαν τα κριτήρια εισαγωγής. Σύμφωνα με το νέο νόμο, στη Σχολή Γυμναστών εγγράφονται μετά από εισιτήρια δοκιμασία όσοι ήταν απόφοιτοι λυκείου ή γυμνασίου ή άλλου ομοταγούς εκπαιδευτηρίου ή διδασκαλείου. Αυτό, σύμφωνα και με τον Ι. Χρυσάφη ήταν ορθό, διότι (πριν το συγκεκριμένο νόμο του 1909) ελάχιστοι προσέρχονταν στη σχολή για να φοιτήσουν, ενώ πολλοί από όσους τελικά προσέρχονταν αμελούσαν τα μαθήματα της Σχολής λόγω των άλλων Πανεπιστημιακών τους σπουδών, με κίνδυνο η Σχολή να σταματήσει να λειτουργεί.⁴³

⁴² Φ.Ε.Κ. 284, 5-12-1909, Νόμος ΓΥΛΗ', «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του ΒΧΚΑ' νόμου περί γυμναστικής κλπ.»

⁴³ Χρυσάφης, 1925, σελ. 42.

4. Το φοιτητικό κίνημα των «Γυμναστικών» του 1907

Κατά τη διάρκεια της ίδιας χρονικής περιόδου με τη σχετική διαμαρτυρία των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών και το υπόμνημά τους, διαφαίνεται να συμβαίνουν μια σειρά από γεγονότα τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως τα «Γυμναστικά» του 1907.

Τα «Γυμναστικά» εκδηλώθηκαν το 1907, αλλά οι ρίζες τους ανιχνεύονται στον νόμο ΒΧΚΑ΄ «περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων» του 1899. Οι φοιτητές αντέδρασαν, μεταξύ άλλων αιτημάτων που είχαν, και στην υποχρεωτική παρακολούθηση και επιτυχή εξέταση στο μάθημα της γυμναστικής, ως προϋποθέσεις για τη συμμετοχή τους στις πτυχιακές και διδακτορικές εξετάσεις.

Από τις 20 Νοεμβρίου έως τις 4 Δεκεμβρίου 1907 οι φοιτητές του Πανεπιστημίου προχώρησαν σε συγκεντρώσεις, αποχές από τα μαθήματα, επιδόσεις ψηφισμάτων σε πανεπιστημιακές και πολιτικές αρχές, καταλήψεις, ενώ η κατάσταση έγινε αρκετά έκρυθμη στο τέλος αυτών των δύο εβδομάδων ώστε να σημειωθούν και ανταλλαγές πυροβολισμών μεταξύ χωροφυλάκων και φοιτητών.⁴⁴

Οι φοιτητές είχαν τρία βασικά αιτήματα. Ζητούσαν: «α) την απόλυση του κ. Αρβανίτου [διευθυντή του πανεπιστημιακού/ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου], β) την αντικατάσταση της Σουηδικής γυμναστικής διά ξιφασκίας και οπλασκίας και γ) την κατάργηση του νόμου περί υποχρεωτικού της γυμναστικής».⁴⁵ Η στοχοθεσία των αιτημάτων σε ένα περιορισμένο πλαίσιο και το γεγονός ότι εκ πρώτης όψεως ο χαρακτήρας των φοιτητικών αξιώσεων φαινόταν να είναι σχετικά ασήμαντος, δε δικαιολογεί την ένταση των αντιδράσεων. Ούτε το εύρος τους: στις αρχές Δεκεμβρίου οι φοιτητές του Πολυτεχνείου συντάχθηκαν με τους συναδέλφους τους από το Πανεπιστήμιο, και επέδωσαν στον υπουργό Παιδείας ανάλογα αιτήματα.⁴⁶ Τις ημέρες εκείνες όμως, τα επεισόδια προκάλεσαν ευρύτερες συζητήσεις στη χώρα, που έδειχναν ότι τα ζητήματα που προέκυψαν από τα γεγονότα κάποιες φορές μπορεί να αφορούσαν την κορυφή του παγόβουνου από μια σειρά ευρύτερων και πιο ουσιαστικών ζητημάτων. Τέτοια ζητήματα μπορεί να ήταν το αν η στρατιωτική εκπαίδευση πρέπει να είναι θέμα του στρατού ή αν θα πρέπει να διαχυθεί σε όλο το κοινωνικό σώμα, σε συλλόγους, πολιτικές συλλογικότητες κτλ.,⁴⁷ ο βαθμός στον οποίο οι φοιτητές πρέπει να έχουν λόγο στα πανεπιστημιακά πράγματα και κατά πόσο η «κύρια αιτία και της παρούσης των φοιτητών εξεγέρσεως είναι η καθόλου αναρχία, η κρατούσα εν τω πανεπιστημίου...»,⁴⁸ τα όρια της διαμαρτυρίας και ο βαθμός στον οποίο η πολιτεία είναι σε θέση να εφαρμόσει το κράτος δικαίου και τους νόμους.⁴⁹ Την ίδια στιγμή άλλωστε, το θέμα έγινε αντικείμενο συζήτησης και απασχόλησε και

⁴⁴ Σιμενή Περσεφόνη, *Φοιτητικές ταραχές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών: Η περίπτωση των «Γυμναστικών» του 1907*, 3^ο Διεθνές Συνέδριο «Ιστορία της Εκπαίδευσης», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα, 1-3 Οκτωβρίου 2004.

⁴⁵ Εφημ. Αθήναι, 21/11/1907.

⁴⁶ Εφημ. Αθήναι 12/3/1907.

⁴⁷ Εφημ. Αθήναι, 30/11/1907.

⁴⁸ Εφημ. Αθήναι, 28/11/1907.

⁴⁹ Εφημ. Αθήναι 5/12/1907.

μέρος της τότε διανόησης, όπως τον Γρηγόριο Ξενόπουλο, ο οποίος αρθρογράφησε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον σχετικά με τα Γυμναστικά και τις προεκτάσεις τους.⁵⁰

Τις μικρότερες προεκτάσεις στο ευρύτερο κοινωνικό ή πολιτικό επίπεδο φαίνεται να είχε το πρώτο από τα τρία αιτήματα των φοιτητών. Το αίτημα για απομάκρυνση του Αρβανίτη φαίνεται απλώς να οφειλόταν στο γεγονός ότι οι φοιτητές τον θεωρούσαν «σκαιόν και βάνανυσον», όπως ανέφερε ο φοιτητής που απηύθυνε την κεντρική ομιλία στην φοιτητική συγκέντρωση της πρώτης ημέρας. Κεντρικό σύνθημα μάλιστα των φοιτητών όταν η πορεία τους έφθασε στο Γυμναστήριο ήταν το «*Κάτω ο Σεϊφουλάχ ο Αρβανίτης*»,⁵¹ αναφερόμενοι μάλιστα στον Σεϊφουλάχ πασά, μέραρχο του οθωμανικού στρατού με συμμετοχή στον πόλεμο του 1897 και μετέπειτα ανώτατο διοικητικό στέλεχος στην ακόμα οθωμανοκρατούμενη βόρεια Ελλάδα.

Το δεύτερο αίτημά τους, η υποχρεωτικότητα του μαθήματος της γυμναστικής, ήταν πιο σύνθετο. Ανιχνεύοντας τα αίτια για τα οποία το κράτος θέλησε να επιβάλει τη γυμναστική στους φοιτητές, θα αναφέραμε κατά πρώτον το πνεύμα που είχε επικρατήσει μετά από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896, και κατά δεύτερον το πνεύμα στρατιωτικής ετοιμότητας που είχε επικρατήσει στη χώρα. Αυτό οφειλόταν τόσο στην ελληνική ήττα στον πόλεμο του 1897, όσο και στις милитарιστικές αντιλήψεις που επικρατούσαν τότε στην Ευρώπη, οι οποίες έκαναν πολλούς να υποστηρίξουν και στην Ελλάδα τη σωματική και στρατιωτική προετοιμασία των νέων ανδρών.⁵²

Ήταν ένα ζήτημα που το Πανεπιστήμιο είχε αντιμετωπίσει και παλαιότερα. Την πρώτη χρονιά εφαρμογής της υποχρεωτικής παρακολούθησης της γυμναστικής (1899-1900), από τους 500 φοιτητές που ενεγράφησαν, μόνο οι 149 παρίσταντο στα μαθήματα.⁵³ Η απόσταση του Γυμναστηρίου από το κέντρο και από άλλες υποδομές του Πανεπιστημίου, ώθησε το τελευταίο να φτιάξει άλλο χώρο άσκησης από το ακαδημαϊκό έτος 1905-1906.⁵⁴

Παρόλα αυτά, η κατάσταση δε βελτιώθηκε, και επιπλέον στο συγκεκριμένο θέμα οι φοιτητές βρήκαν μάλιστα την υποστήριξη της κοινής γνώμης. Όπως γράφτηκε τότε, «*η εφαρμογή της γυμναστικής ως μαθήματος υποχρεωτικού διά τους φοιτητάς, είναι και άστοχος και ανεφάρμοστος*». Ως βασικά επιχειρήματα αναφέρονταν η ήδη μακρόχρονη εξάσκηση των φοιτητών στη γυμναστική από το Δημοτικό, οι υπόλοιπες ελλείψεις στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση που είχαν προτεραιότητα και το γεγονός ότι οι φοιτητές έπρεπε να συγκεντρωθούν στα μαθήματά τους.⁵⁵ Ως βασικό επιχείρημα αναφερόταν επίσης η απόσταση που έπρεπε να διανύσουν οι φοιτητές για να φθάσουν στο ακαδημαϊκό Γυμναστήριο, δεδομένου ότι πολλοί εξ αυτών δεν έμεναν σε κεντρικά σημεία της Αθήνας, πηγαινοέρχονταν στους τόπους καταγωγής τους κτλ. Η εφημερίδα *Αθήναι* ανέβαζε αυτό το ποσοστό, με μια μάλιστα μεγάλη δόση υπερβολής, στα «*ενενήντα εννέα εκατοστά*

⁵⁰ Εφημ. *Αθήναι* 22/11/1907, 25/11/1907.

⁵¹ Εφημ. *Αθήναι* 21/11/1907.

⁵² Σιμενή, 2004. & Κουλούρη Χριστίνα, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*. Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 1997, σελ. 69-75.

⁵³ Κουλούρη, 1997, σελ. 75.

⁵⁴ Σιμενή, 2004. & Βλ. και την υποσημείωση 21, όπου καταγράφεται ότι το δεύτερο Ακαδημαϊκό ή Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο βρισκόταν στον ακάλυπτο του «Παλιού Χημείου».

⁵⁵ Εφημ. *Αθήναι*, 22/11/1907.

των φοιτητών».⁵⁶ Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό είχε βάση, αν λάβουμε υπόψη ότι οι φοιτητές έπρεπε υποχρεωτικά να συμπληρώσουν εκατό-δέκα (110) παρουσίες στη γυμναστική⁵⁷ και τις πρακτικές δυσκολίες που αυτή η συχνή παρουσία δημιουργούσε.

Το τελευταίο αίτημα των φοιτητών εντασσόταν στο πλαίσιο των αντιλήψεων που επικρατούσαν τότε για την αρρενωπότητα και κυρίως για την καθυπόταξη των δραστηριοτήτων της νεολαίας στη στρατιωτική προετοιμασία του έθνους. «Οι φοιτηταί, είπεν [ο φοιτητής που απηύθυνε την ομιλία του στην πρώτη συγκέντρωση, ζητώντας την αντικατάσταση της σουηδικής γυμναστικής με στρατιωτικές ασκήσεις], είνε άνδρες, και ως τοιούτοι πρέπει να εκτελώσιν αναλόγους ασκήσεις και να μην αναγκάζονται δε να παίζωσιν εις την γραμμήν τα Σουηδικά παίγνια».⁵⁸

Οι απόψεις αυτές δεν εκπλήσσουν, αφού στο Πανεπιστήμιο επικρατούσαν «συντηρητικές» θέσεις καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, σχετικά με ζητήματα όπως το περιεχόμενο των αξιών της Αρχαίας Ελλάδας και η μεταλαμπάδευσή τους στη Νεότερη, η επιβολή μιας γλώσσας καθαρής από «βαρβαρικά» στοιχεία, η αποδοκιμασία του «ξενισμού», και γενικά η αποστολή του Πανεπιστημίου ως ενός χώρου με κυρίως «εθνική» αποστολή. Ανάλογη αποστολή είχε αποδοθεί τότε και σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (ιδίως γερμανικά), αλλά «στην περίπτωση του ελληνικού Πανεπιστημίου τα σχετικά ιδεολογήματα εμφανίζουν μια υπερτροφική ανάπτυξη που υπερακοντίζει τον εκπαιδευτικό ρόλο του ιδρύματος».⁵⁹ Ειδικά για το ζήτημα που εξετάζουμε, υπήρχαν φωνές στο Πανεπιστήμιο από τη δεκαετία του 1880 οι οποίες υποστήριζαν ότι πρέπει να συνδυάζεται «η γραφίς μετά του ζίφους».⁶⁰

Συχνά, η φοιτητική νεολαία ακολουθούσε σε αυτή τη «συντηρητικοποίηση»: «Οι φοιτητές, ακολουθώντας την καμπύλη των μετα-κινήσεων στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο που συντελούνται μετά το 1864 απομακρύνονται βαθμιαία από τον φιλελευθερισμό της προεπαναστατικής περιόδου-επηρεάζονται άμεσα από το στρατιωτικό πνεύμα της εποχής και στρέφονται προς τον εθνικισμό».⁶¹ Η τάση αυτή επιδεινώθηκε δεδομένου ότι σταδιακά το Πανεπιστήμιο ανέδειξε ως στόχο του την παρέμβαση στη συγκρότηση και την ηθική καλλιέργεια των φοιτητών, είτε μέσω των μαθημάτων, είτε μέσω των προσπαθειών χειραγώγησης των φοιτητικών λεσχών και συλλόγων.⁶² Βλέπουμε έτσι τους φοιτητές να συντάσσονται με συντηρητικές φωνές των καθηγητών τους (όπως ο Κόντος νωρίτερα ή ο Μιστριώτης αργότερα) σε μια σειρά από περιπτώσεις. Τέτοιες ήταν η επίθεση κατά του Βερναρδάκη τη δεκαετία του 1860 για τις νεωτερικές προσεγγίσεις του στην ελληνική γραμματική, τα Ευαγγελικά (1901), τα Ορεσטיακά (1903) και το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο του 1910 όταν και χαρακτηρίζουν τον υπουργό Παιδείας Α. Παναγιωτόπουλο ως υβριστή της

⁵⁶ Εφημ. Αθήναι, 22/11/1907.

⁵⁷ Ρήγος, Άλκης, Ελληνικό πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα (τόμος Α'). Από το χθες στο σήμερα του θεσμού, 1837-1909: Με επίμετρο της πορείας μέχρι σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2010, σελ. 266.

⁵⁸ Εφημ. Αθήναι, 21/11/1907.

⁵⁹ Λάππας, Κώστας, Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ, 2004, σελ. 123-132.

⁶⁰ Λάππας, 2004, σελ. 584.

⁶¹ Λάππας, 2004, σελ. 543.

⁶² Σιμενή, Περσεφόνη, Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 1904-1925. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 2007, σελ. 405-406. & Λάππας, 2004, σελ. 579-624.

θηρσκειάς.⁶³ Μπορούμε έτσι να θεωρήσουμε «φυσιολογικό» και ενταγμένο σε μια σειρά ανάλογων περιπτώσεων το αίτημα υπέρ των στρατιωτικών ασκήσεων το 1907.

Στις 5 Δεκεμβρίου 1907, οι απόπειρες φοιτητικών συγκεντρώσεων απέτυχαν, ενώ υπήρχαν και διασπαστικές κινήσεις στις τάξεις των φοιτητών υπέρ της λήξης των κινητοποιήσεων. Στις 10 Δεκεμβρίου ο στρατός αποσύρεται *«καθόσον ουδείς φόβος υπάρχει πλέον νέων ταραχών εκ μέρους των φοιτητών»*.⁶⁴

Τις επόμενες μέρες, φοιτητές ανακρίθηκαν, τιμωρήθηκαν με αποβολές (μεταξύ αυτών και ο μετέπειτα πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου) ή και φυλακίσθηκαν.⁶⁵ Μέσα στους επόμενους μήνες οι βαρύτερες ποινές ανακλήθηκαν ή μετριασθήκαν: όσοι είχαν προφυλακισθεί, αποφυλακίσθηκαν με βούλευμα ύστερα από πρωθυπουργική παρέμβαση, ενώ για τους φοιτητές που είχαν τιμωρηθεί με ένα ή δύο έτη αποβολή, η Σύγκλητος αποφάσισε τη μείωση των ποινών τους κατά το ήμισυ.⁶⁶

Τι επέτυχαν τελικά οι φοιτητές; Σίγουρα όχι αυτά που ζήτησαν. Ίσως ευθυνόταν το γεγονός ότι υπήρχαν και διαδικαστικά προβλήματα. Όπως είχε επισημάνει ο πρώην υπουργός Παιδείας Αθ. Ευταξίας, οι διατάξεις για τη Γυμναστική δεν περιλαμβάνονταν απλώς σε ένα Διάταγμα το οποίο ευκολότερα μπορούσε να τροποποιήσει το Υπουργείο, αλλά στηρίζονταν στον νόμο ΒΚΧΑ'1899 και ερμήνευαν αυτόν. Αλλά και η παύση του Διευθυντή δεν ήταν εύκολη, αφού βάσει του άρθρου 24 του Νόμου, χρειαζόταν για αυτό η σύμφωνη γνώμη του Εποπτικού Συμβουλίου της Ανώτατης Εκπαίδευσης, το οποίο όμως δε συστάθηκε ποτέ βάσει κάποιου πρόσθετου κανονιστικού διατάγματος ή νόμου. Στο επόμενο διάστημα τα αιτήματά τους απαξιώθηκαν και δεν ελήφθησαν υπόψη στο βαθμό που ήθελαν. Ο διευθυντής του Γυμναστηρίου Αρβανίτης δε μετακινήθηκε, η γυμναστική παρέμεινε υποχρεωτικό μάθημα και η σουηδική γυμναστική δεν καταργήθηκε.⁶⁷

Από την άλλη πλευρά όμως, η εποπτεία των φοιτητών όσον αφορά τη γυμναστική φαίνεται ότι πέρασε από τον διευθυντή του Γυμναστηρίου στους κοσμήτορες.⁶⁸ Επίσης, το 1913, η υποχρεωτικότητα της γυμναστικής καταργήθηκε από την επιτροπή των πανεπιστημιακών που είχε συσταθεί για να γνωμοδοτήσει σχετικά με την πανεπιστημιακή νομοθεσία που είχε προτείνει ο τότε υπουργός Παιδείας Ιωάννης Τσιριμώκος. Φαίνεται ότι τα «Γυμναστικά», έξι χρόνια μετά, δεν είχαν ξεχασθεί και έπαιζαν τον ρόλο τους στη συγκεκριμένη εξέλιξη. Το μέλος της Επιτροπής και κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Νικόλαος Πολίτης έμοιαζε να συσχετίζει την κατάργηση με τα γεγονότα του 1907 όταν είπε ότι η υποχρεωτικότητα της γυμναστικής *«εγέννησε πολλά άτοπα δοθέντων πολλών δικαιωμάτων εις τον διευθυντήν τού Γυμναστηρίου ων κακή πολλάκις εγένετο χρήσις»*.⁶⁹

⁶³ Λάμπας, 2004, σελ. 544-545. & Σιμενή, 2007, σελ. 197-198.

⁶⁴ Εφημ. *Αθήναι*, 6/12/1907, 11/12/1907.

⁶⁵ Εφημ. *Αθήναι*, 22/11/1907, 5/12/1907, 6/12/1907, 9/12/1907. & Σιμενή, 2004.

⁶⁶ Σιμενή, 2004. & Ρήγος, 2010, σελ. 269.

⁶⁷ Σιμενή, 2004.

⁶⁸ Εφημ. *Αθήναι*, 24/11/1907.

⁶⁹ Σιμενή, 2007, σελ. 259.

5. Γεγονότα τα οποία συνέβησαν στην Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και σχετίζονται με την περίοδο της δικτατορίας.

Μέσα στο διάστημα της «Επταετίας», η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής δεν υπήρξε επίκεντρο γεγονότων που είχαν σχέση με το φοιτητικό κίνημα.

Στην υφιστάμενη βιβλιογραφία δε συναντάμε σχετικές αναφορές, ούτε γενικότερες, ούτε ειδικότερες για την περίπτωση των μαζικότερων κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα τη διετία 1972-1973, αυτών που αργότερα αποκλήθηκαν συνολικά ως «Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα» (Α.Φ.Κ.).⁷⁰ Πρωταγωνιστές άλλωστε του Α.Φ.Κ., δε θυμούνται τη συμμετοχή σε αυτό σπουδαστών της Ε.Α.Σ.Α.⁷¹ Εξάλλου, σε ένα από τα τεκμήρια που μελετώνται και αναλύονται στη συνέχεια, ένας εκ των σπουδαστών αναφέρει για τους φοιτητικούς αγώνες που είχαν προηγηθεί του Νοεμβρίου του 1973 ότι, «η ιδική μας Σχολή δεν συμμετείχεν».⁷² Μια παρόμοια εικόνα μας περιγράφει και ένας άλλος τότε σπουδαστής της Ε.Α.Σ.Α., ο Σταύρος Σπηλιάκος: «Συνέβησαν κάποια γεγονότα, χωρίς καμιά οργάνωση και χωρίς τη συμμετοχή συσπουδαστών μου, που γνώριζα την ιδεολογική τους αντίθεση με το καθεστώς τότε (...) Και όλα αυτά μέσα σε ανύπαρκτο σπουδαστικό κίνημα, με φοβισμένους καθηγητές και συσπουδαστές (...)»⁷³.

Υπάρχουν δύο υποθέσεις που μπορούμε να κάνουμε για να εξηγήσουμε αυτό το γεγονός. Η πρώτη, αφορά το στοιχείο που έχει πολλές φορές αναδειχθεί στο παρελθόν, σχετικά με το Α.Φ.Κ.: οι φοιτητικές κινητοποιήσεις είχαν ως βασικό σημείο αναφοράς τα πανεπιστήμια του κέντρου της Αθήνας.⁷⁴ Αυτό οφείλεται πιθανόν στον χαρακτήρα του κινήματος το οποίο, σε αντίθεση με τις αντιστασιακές κινήσεις των προηγούμενων ετών, μπόρεσε να εκμεταλλευθεί τη «φιλελευθεροποίηση» του καθεστώτος, και να υιοθετήσει τη μαζικότητα ως εργαλείο πολιτικής δράσης (και λιγότερο τις «συνωμοτικές» μεθόδους). Το κέντρο της πόλης, με τις σχολές που βρίσκονταν εκεί, αποτέλεσε έναν ιδανικό χώρο που ευνοούσε τον συγκεκριμένο τρόπο δραστηριοποίησης, και έτσι τα ιδρύματα που βρίσκονταν εκτός αυτού, όπως η Ε.Α.Σ.Α., δε μπορούσαν εύκολα να βρεθούν στο επίκεντρο των εξελίξεων.

Μια δεύτερη πιθανή ερμηνεία, σχετίζεται με τον χαρακτήρα που είχε αποδώσει το καθεστώς στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής, αλλά και στον αθλητισμό γενικότερα. Όπως οι περισσότερες δικτατορίες,⁷⁵ η χούντα των συνταγματαρχών είχε δώσει ιδιαίτερη έμφαση στις αθλητικές δραστηριότητες για μια σειρά από λόγους. Ο αθλητισμός δεν ήταν μόνο ένας τρόπος

⁷⁰ Δαφέρμος Ολύμπιος., *Φοιτητές και Δικτατορία: Το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα 1972-1973*, Οριστική Έκδοση, Εκδ. Γαβρηλίδης: Αθήνα 2009.

⁷¹ Δαφέρμος Ολύμπιος, Συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο τον Αύγουστο του 2020.

⁷² Γιώκαρης Παναγιώτης, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

⁷³ Σπηλιάκος Σταύρος, Συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο τον Οκτώβριο του 2024.

⁷⁴ Αγγελής Βαγγέλης, «Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973: Μια γενική αποτίμηση», περιοδικό Αναδρομές, τχ 1, Δεκέμβριος 2010, σελ. 102-103.

⁷⁵ Keys Barbara, *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s*, Εκδ. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts/ London, England, 2006. DOI:10.4159/harvard.9780674726635. & Αγγελής Βαγγέλης, «Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...»: «Μαθήματα εθνικής αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, Εκδ. Βιβλιόραμα: Αθήνα 2006, σελ. 234-236. & Scharpf Adam, Gläbel Christian, & Edwards Pearce, «International Sports Events and Repression in Autocracies: Evidence from the 1978 FIFA World Cup», περιοδικό American Political Science Review, τόμος 117, τχ. 3, Αύγουστος 2023, σελ. 909-926. DOI:10.1017/S0003055422000958

βελτίωσης της «ζωτικότητα του έθνους» την οποία ευαγγελίζονταν πολλά τέτοια καθεστώτα, ήταν επίσης ένας τρόπος προσέγγισης της νεολαίας και μια ψυχαγωγία των λαϊκών μαζών και, ως εκ τούτου, ένας τρόπος απόσπασης συναίνεσης από το κοινωνικό σώμα. Είναι γνωστή η έμφαση που έδωσαν οι Συνταγματάρχες στο ποδόσφαιρο, στο «Γουέμπλεϊ» και σε άλλα γεγονότα που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή του πρωταθλητισμού. Αυτά ήταν όμως η κορυφή του παγόβουνου. Η δικτατορία αναβάθμισε και τις κρατικές υπηρεσίες που σχετίζονταν με τον αθλητισμό, ενώ οι γνωστές γυμναστικές επιδείξεις, αντιμετωπίζονταν από το δικτατορικό καθεστώς ως τελετουργικές διαδικασίες πειθάρχησης και μύησης των νέων και στο εκπαιδευτικό ιδεώδες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.⁷⁶ Εξαιτίας του προορισμού που επεφύλασσε η χούντα στη γυμναστική και τον αθλητισμό, κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο διαφαίνεται ότι βοήθησε στη διοργάνωση σε μια σειρά από εκδηλώσεις, παιδαγωγικά συνέδρια και επιμορφωτικά σεμινάρια στην Ε.Α.Σ.Α.,⁷⁷ προσπαθώντας να την καταστήσει πυλώνα αυτών των πολιτικών που περιγράψαμε. Χαρακτηριστικό επίσης, είναι και το γεγονός όπου κατά το 1969, στο πλαίσιο της οργάνωσης των εορτασμών της «Ολυμπιακής Ημέρας», προγραμματίστηκαν γυμναστικές επιδείξεις με τη μέριμνα της Ε.Α.Σ.Α., σε συνεργασία με το Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής και με την παρουσία στρατιωτικών μονάδων.⁷⁸ Μέσα σε αυτό το κλίμα, ήταν μάλλον δύσκολο να εμπλακεί η Ε.Α.Σ.Α. μέσω των σπουδαστών/στριών της στις αντιδικτατορικές φοιτητικές κινήσεις οι οποίες εξελίσσονταν εκείνα τα χρόνια.

Παρ' όλα αυτά, η ατμόσφαιρα που είχε διαμορφωθεί το φθινόπωρο του 1973, φαίνεται πως παρέσυρε και κάποιους σπουδαστές της Ακαδημίας. Την άνοιξη του 1974 η Διεύθυνση Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας, καλεί τον διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α. Δ. Χριστόπουλο, να επιβάλει ποινές σε τρεις σπουδαστές της, λόγω του ρόλου που είχαν σε κινητοποιήσεις εντός της Ακαδημίας, τη 17η Νοεμβρίου του 1973.⁷⁹ Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στα απολογητικά υπομνήματα των τριών σπουδαστών,⁸⁰ κατηγορήθηκαν ότι είχαν έναν συντονιστικό ρόλο σε Συνέλευση που διοργανώθηκε στο αμφιθέατρο της Ε.Α.Σ.Α. το πρωί αμέσως μετά την επέμβαση του στρατού στο

⁷⁶ Σεραφειμίδης Ιωάννης, συνέντευξη σε Λάμπρου Χρήστο, Θεσσαλονίκη 2009. Λάμπρου Χρήστος, προσωπικό αρχείο. & Παπαδάκης Νίκος, Σπαθαράκη Ανδρονίκη, «Ο κανόνας της απόλυτης βεβαιότητας των αποτελεσμάτων: Εξουσία και έλεγχος στην εκπαιδευτική και πανεπιστημιακή πολιτική της Απριλιανής δικτατορίας», 3^ο Διεθνές Συνέδριο «Ιστορία της Εκπαίδευσης», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα, 1-3 Οκτωβρίου 2004. & Λάμπρου Χρήστος, Μπουρνέλλη Παγώνα, Μανασσής Βασίλης, Μουντάκης Κώστας, «Σημαντικές επιμορφώσεις, συνέδρια και σεμινάρια με κύριο ή επιμέρους θέμα τη σχολική φυσική αγωγή που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα», *Φυσική Αγωγή – Αθλητισμός – Υγεία*, τεύχος 28, Ηράκλειο 2013, σελ. 50-73.

⁷⁷ Λάμπρου, Μπουρνέλλη, Μανασσής, Μουντάκης, «Σημαντικές επιμορφώσεις, συνέδρια και σεμινάρια με κύριο ή επιμέρους θέμα τη σχολική φυσική αγωγή που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα», 2013, σελ. 50-73. & Σεραφειμίδης, 2009, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁷⁸ Σεραφειμίδης, 2009, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁷⁹ Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Έγγραφο υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Επιβολή ποινών εις σπουδαστές Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα. Σύμφωνα με αυτό το έγγραφο, καλείται από το Υπουργείο Παιδείας ο Σύλλογος Καθηγητών της Ε.Α.Σ.Α. να επιβάλλει ποινές στους σπουδαστές Σηλιάκος Σταύρο, Γιαννακούδη Θεόδωρο, Γιόκαρη Παναγιώτη.

⁸⁰ Σηλιάκος Σταύρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974. & Γιαννακούδης Θεόδωρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974. & Γιόκαρης Παναγιώτης, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Ε.Μ.Π., με θέμα τα γεγονότα που προηγήθηκαν. Και οι τρεις σπουδαστές αρνήθηκαν τις κατηγορίες περί ηγετικού ρόλου, λέγοντας ότι στόχος τους ήταν απλώς να επιβάλουν «την ευκοσμίαν εις τας συζητήσεις».⁸¹

Φαίνεται ότι το κλίμα που είχε προηγηθεί το προηγούμενο διάστημα, επηρέασε και την Ε.Α.Σ.Α. Περισσότερο ίσως σε ατομικό επίπεδο, παρά σε επίπεδο συλλογικής δράσης. Τον Σεπτέμβριο του 2024, ο ένας εκ των τριών σπουδαστών ο Θεόδωρος Γιαννακούδης,⁸² μας αποκάλυψε νέα ενδιαφέροντα στοιχεία αναφορικά με το διερευνώμενο ζήτημα. Ο Θ. Γιαννακούδης συμμετείχε ατομικά -και όχι με βάση κάποια οργανωμένη δράση των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α.- και στα γεγονότα της Νομικής το 1972. Επίσης, μας αποκάλυψε ότι σε ότι αφορά την Ε.Α.Σ.Α. κατά τις ημέρες των γεγονότων στο Πολυτεχνείο, είχε πραγματοποιηθεί μια πρώτη Συνέλευση στο μεγάλο αμφιθέατρο της Ακαδημίας στη Δάφνη, στις 16 Νοεμβρίου 1973, με μεγάλη συμμετοχή των σπουδαστών/στριών και από τα 3 έτη φοίτησης. Αυτής της Συνέλευσης ο Θ. Γιαννακούδης εκλέχθηκε ως πρόεδρος των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α., ενώ αντικείμενο της συζήτησης ήταν η συμμετοχή και σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας για συμπαράσταση στους φοιτητές/τριες του Ε.Μ.Π. Ωστόσο, τελικά δεν αποφασίστηκε να προχωρήσει η Ε.Α.Σ.Α. σε κάποια οργανωμένη ομαδική δράση, παρά μόνο σε αποχή από τα μαθήματα η οποία διήρκεσε μέχρι τον Δεκέμβριο του 1973. Επίσης, κατά κάποιο τρόπο αποφασίστηκε μόνο «ατομικά» η συμμετοχή των σπουδαστών/στριών ως συμπαράσταση στους φοιτητές/τριες του Πολυτεχνείου, οπότε τελικά η Ε.Α.Σ.Α. δεν είχε ιδιαίτερη συμμετοχή στα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Μόνο προσωπική πρωτοβουλία θα μπορούσε να καταγραφεί. Όπως μας αποκάλυψε, ο ίδιος τελικά συμμετείχε για συμπαράσταση στους φοιτητές/τριες του Ε.Μ.Π., αλλά δεν θυμάται εάν υπήρξε άλλος σπουδαστής/στρια της Ακαδημίας στην κατάληψη του Πολυτεχνείου.

Παρ' όλα αυτά, ακόμα και έτσι, φαίνεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η ατμόσφαιρα και ο δυναμισμός των φοιτητικών κινητοποιήσεων του 1973 δεν είχε αφήσει ανεπηρέαστους και εκείνους τους κύκλους της φοιτητικής κοινότητας που προηγουμένως δεν είχαν επιδείξει ιδιαίτερο δυναμισμό (όπως αυτούς στην Ε.Α.Σ.Α.). Από τις αναφορές των τριών σπουδαστών στα απολογητικά τους υπομνήματα, μπορούμε να καταλάβουμε ότι, παρά την επέμβαση του στρατού μόλις λίγη ώρα πρωύτερα, το κλίμα φόβου και τα σκληρά κατασταλτικά μέτρα που ακολούθησαν, η συγκέντρωση εκείνου του Σαββάτου στην Ε.Α.Σ.Α. χαρακτηριζόταν από μαζικότητα και μαχητικότητα (οι σπουδαστές αρνήθηκαν να διαλύσουν τη συγκέντρωσή τους και να κατευθυνθούν στις αίθουσες διδασκαλίας, παρά την εντολή της Διεύθυνσης).

Η ποινή που επιβλήθηκε στους τρεις σπουδαστές από τη Διεύθυνση ήταν δεκαήμερη αποβολή.⁸³ Θα περίμενε κανείς πιο αυστηρές ποινές, δεδομένου ότι βρισκόμασταν σε μια περίοδο κατά την οποία, μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, είχε λήξει άδοξα το πείραμα της «φιλελευθεροποίησης», οι μάσκες είχαν πέσει και το καθεστώς δε φοβόταν πια ότι τα βίαια μέτρα θα κατέστρεφαν την εικόνα του υποτιθέμενου εκδημοκρατισμού που ήθελε να παρουσιάσει. Βρισκόμασταν άλλωστε πλέον στη δικτατορία του Ιωαννίδη, πιο σκληρή ακόμα από την περίοδο διακυβέρνησης Παπαδόπουλου.

⁸¹ Σπηλιάκος, 1974.

⁸² Γιαννακούδης Θεόδωρος, Συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο το Σεπτέμβριο του 2024.

⁸³ Χριστόπουλος Δημήτριος, «Επιβολή ποινής εις Σπουδαστάς», Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 15/11-6-1974, Προς το Υπουργ. Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Γενικά μιλώντας, η στάση του διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α. Δ. Χριστόπουλου δεν ήταν τόσο σκληρή όσο θα ανέμενε κανείς. Τον ίδιο, πριν μεταπηδήσει σε αυτή τη θέση, τον βλέπουμε να αναφέρεται ως επικεφαλής της Διεύθυνσης Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας,⁸⁴ να έχει τοποθετηθεί δηλαδή σε ένα επιτελικό πόστο από τη δικτατορία. Παρόλα αυτά η στάση του, δε συμβαδίζει πάντα με τον σκληρό πυρήνα των πολιτικών της χούντας, αλλά μάλλον με μια λογική συντηρητισμού, «τάξης», κοσμιότητας και ευπρέπειας. Τον Απρίλιο του 1974, στέλνει επιστολή διαμαρτυρίας στην Υποδιεύθυνση Γενικής Ασφαλείας Αστυνομίας Πόλεων, γιατί κάποιοι έγραψαν συνθήματα στους τοίχους της Ακαδημίας, αν και αυτά ήταν εναρμονισμένα με τα ιδεώδη της δικτατορίας: «ΕΟΚΑ και Στρατός Ενωμένοι», «Ζήτω η 21η Απριλίου», «Θάνατος στα κομμούνια».⁸⁵ Επίσης, σχετικά με την περίπτωση που εξετάζουμε, όπως περιγράφεται στα απολογητικά υπομνήματα των σπουδαστών, αν και η συμπεριφορά του είναι πλήρως ταυτισμένη με τα ιδεολογήματα της δικτατορίας («έχουν αναμειχθεί αναρχικοί και κομμουνιστάι», έλεγε στους σπουδαστές),⁸⁶ δε φαίνεται να είναι το ίδιο ακραία με ανάλογες συμπεριφορές που είχαν αναδειχθεί σε παρόμοιες περιπτώσεις εκείνη την περίοδο. Δεν απέρριψε εντελώς τις κινητοποιήσεις των σπουδαστών (επέτρεψε τη συγκέντρωση αρκεί να υπήρχε παρουσία δύο καθηγητών, όπως απολογείται ο πρώτος σπουδαστής, ενώ ο τρίτος περιέγραψε ότι «μας είπεν [...] να αποφασίσωμεν κοσμίως ποια θα είναι η θέση μας έναντι των φοιτητικών γεγονότων»), ούτε απαξίωσε πλήρως τις φοιτητικές αντιδράσεις («αναρχικοί και κομμουνιστάι αμαύρωσαν τον αγώνα των φοιτητών», τόνισε).⁸⁷ Φυσικά, η στάση αυτή είχε και ένα όριο, όταν στο τέλος της φοιτητικής συνέλευσης επανήλθε λέγοντας ότι δεν ισχύει καμία φοιτητική απόφαση, αφού κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος.⁸⁸

Οι ποινές οι οποίες εντοπίζονται σύμφωνα με τα συγκεκριμένα τεκμήρια και αφορούσαν τη συγκέντρωση των σπουδαστών/στριών στο αμφιθέατρο της Ε.Α.Σ.Α., στις 17 Νοεμβρίου 1973, δεν ήταν οι μόνες με τις οποίες επιβαρύνθηκαν οι 3 σπουδαστές. Πριν επιβληθούν αυτές οι «αποβολές», ο πρώτος φοιτητής (Σ.Σ.) κρατήθηκε για 29 μέρες, ο δεύτερος (Γ.Θ.) για 35⁸⁹ ημέρες και ο τρίτος (Γ.Π.) για 11 ημέρες.⁹⁰ Η δύσκολη τύχη που είχαν οι κρατούμενοι φοιτητές το διάστημα που ακολούθησε τα γεγονότα του Νοεμβρίου,⁹¹ δεν αποτέλεσε εξαίρεση για τους σπουδαστές της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας που προαναφέρθηκαν. Αυτό ήταν κάτι που μας επιβεβαίωσε και ο Θεόδωρος Γιαννακούδης,⁹² αλλά και ο Σταύρος Σπηλιάκος, ο οποίος έκανε λόγο για «ανακρίσεις, φυλακίσεις, βασανιστήρια, αποβολές από την Ακαδημία, απομόνωση από

⁸⁴ Λάμπρου, Μπουρνέλλη, Μανασσής, Μουντάκης, 2013, σελ. 50-73.

⁸⁵ Χριστόπουλος Δημήτριος, Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 65/30-4-1974, Προς την Υποδ/σιν Γενικής Ασφαλείας Αστυνομίας Πόλεων.

⁸⁶ Γιώκαρης, 1974.

⁸⁷ Σπηλιάκος, 1974. & Γιώκαρης, 1974.

⁸⁸ Γιώκαρης 1974.

⁸⁹ Γιαννακούδης, 2024, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁹⁰ Σπηλιάκος, 1974. & Γιώκαρης, 1974.

⁹¹ Αγγελής Βαγγέλης, Δαφέρμος Ολύμπιος, *Όνειρο ήταν: το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα και το Πολυτεχνείο με το βλέμμα των πρωτεργατών*, 2η έκδοση, Εκδόσεις Οδυσσέας & ΕΔΙΑ: Αθήνα 2005, σελ. 305-318.

⁹² Γιαννακούδης, 2024. Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

συνσπουδαστές και καθηγητές». Οι ποινές όμως περιορίζονταν σε έναν ελάχιστο αριθμό σπουδαστών («μόνο τέσσερις⁹³ υποστήκαμε, και από τα τρία έτη, τις συνέπειες της μη ανεκτικότητάς μας. Δεν είμαι σίγουρος αν και άλλοι δέχθηκαν εκφοβισμό και λούφαξαν»), αλλά και σε 2-3 καθηγητές που έπεσαν επίσης θύματα διώξεων.⁹⁴

6. Το κίνημα των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α. με στόχο την ένταξη της Ακαδημίας στο Πανεπιστήμιο

Σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο ίδρυσης των Ε.Α.Σ.Α.,⁹⁵ η Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και το παράρτημα της Θεσσαλονίκης υπάγονταν απευθείας στο Υπουργείο Παιδείας, αλλά δεν ανήκαν σε κάποιο πανεπιστήμιο.

Το ζήτημα της αναγνώρισης της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας ως αυτοτελούς ανώτατης σχολής τους κράτους είχε αρχίσει να προβάλλεται ως κλαδικό αίτημα από τη δεκαετία του '50.⁹⁶ Τη δεκαετία του '60, όμως, το αίτημα έγινε εντονότερο, με πρωταγωνιστικό το ρόλο του οργανωμένου συνδικαλιστικού οργάνου (Ένωση Γυμναστών Ελλάδος-Ε.Γ.Ε.), στο Δ.Σ. του οποίου συμμετείχε και ο Ι. Σκορδίλης, μέχρι να αναλάβει Πρόεδρος Φ.Α. στο Π.Ι.⁹⁷ Η σημαντικότερη προσπάθεια για το συγκεκριμένο στόχο καταγράφεται στα τέλη του 1966, όταν η Ε.Γ.Ε. εξέφραζε τις θερμές ευχαριστίες της προς τον τότε υπουργό Παιδείας Σ. Αλαμανή ανακοινώνοντας «*Το νομοσχέδιον περί ιδρύσεως Αυτοτελούς Ανωτάτης Σχολής Φ.Α., τετραετούς φοιτήσεως, καταρτισθέν και υφιστάμενον ήδη την τελευταίαν (οικονομοτεχνικήν) επεξεργασίαν, κατατίθεται εντός των αμέσως προσεχών ημερών εις την Επιτροπήν Νομοθετικής Εξουσιοδοτήσεως προς ψήφισιν ως κατεπείγον*».⁹⁸ Οι συνεχείς πολιτικές αλλαγές, όμως, φαίνεται ότι στάθηκαν εμπόδιο στη θετική έκβαση του

⁹³ Ο Στ. Σπηλιάκος μας αποκάλυψε ως τέταρτο σπουδαστή τον Αποστόλη Φιρφιρή. Σπηλιάκος, 2024. Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁹⁴ Σπηλιάκος, 2024. Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁹⁵ Φ.Ε.Κ. 469, 4-11-1939, Α.Ν. 2057, «Περί ιδρύσεως Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής». Φ.Ε.Κ. 14 Α', 20-1-1970, Β.Δ. 410 «Περί ιδρύσεως Παραρτήματος της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) εν Θεσσαλονίκη».

⁹⁶ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Ε.Γ.Ε., (1953), «Ειδήσεις», περιοδικό Η Γυμναστική, Δελτίον του Συλλόγου των Ελλήνων Γυμναστών, έτος Β, τχ 11-13, Ιανουάριος-Μάρτιος 1953, σελ. 183. Ε.Γ.Ε., (1958), «Υπόμνημα Συλλόγου Ελλήνων Γυμναστών προς τον Υπουργόν Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων», περιοδικό Η Γυμναστική Δελτίον του Συλλόγου των Ελλήνων Γυμναστών, περίοδος Β, έτος 2^{ον}, τχ 7-10 (23-36), Αύγουστος 1958, σελ. 167.

⁹⁷ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Ε.Γ.Ε., (1962), «Τα επιτεύγματά μας», περιοδικό «Η Γυμναστική», Δελτίον της Ενώσεως Ελλήνων Γυμναστών», Ιανουάριος – Δεκέμβριος 1962, σελ. 1. Καρατασάκη Τρ., (1962), «Προβλήματα της Γυμναστικής Εξελιξεως», περιοδικό «Η Γυμναστική», Δελτίον της Ενώσεως Ελλήνων Γυμναστών», Ιανουάριος – Δεκέμβριος 1962, σελ. 20-22. Ε.Γ.Ε., (1964), «Υπόμνημα της Ε.Γ.Ε. προς τον Γενικόν Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας αξιότιμον κ. Ε. Παπανούτσον», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Μάιος 1964, σελ. 9. Ε.Γ.Ε., (1965), «Ευχαριστήριον έγγραφο προς όλους τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 4. Ε.Γ.Ε., (1965), «Υπόμνημα προς τους υπευθύνους της κυβερνήσεως», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 5. Ε.Γ.Ε., (1965), «Συσκέψεις μετά του κ. Γενικού Γραμ. Υπουργείου Παιδείας, περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 13. Ε.Γ.Ε., (1965), «Αι συνελεύσεις μας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 29. Αγνώστου συγγραφέα, (1965), «Απόψεις-Κρίσεις-Σχόλια», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Ιούνιος –Οκτώβριος, τ.χ. 3, σελ. 42-43. Ε.Γ.Ε., (1966), «Ειδήσεις», «Παρουσίασις εις τον Υπουργόν Προεδρίας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Νοέμβριος-Φεβρουάριος 1966, τχ 4, σελ. 17, 18. Ε.Γ.Ε., (1966), «Αιτήματα του κλάδου», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1966, τχ 6, σελ. 2. «Ειδήσεις», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1966, τχ 6, σελ. 37. Ε.Γ.Ε., (1967), «Ειδήσεις-Σχόλια-Κρίσεις, Παρουσίασις του Δ.Σ. της Ε.Γ.Ε. εις τον Γεν. Γραμματέα Αθλητισμού», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Δεκέμβριος 1967, τχ 8, σελ. 29. Αγνώστου Συγγραφέα, (1968), «Πως θα αναπτυχθή ο αθλητισμός εις τον τόπο μας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος 1968, τχ 11, σελ. 3.

⁹⁸ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Αγνώστου Συγγραφέα, (1966), «Ειδήσεις», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1966, τχ 6, σελ. 37.

θέματος, ενώ ακόμη χειρότερη έκανε την κατάσταση η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία διέκοψε βίαια τις όποιες προσπάθειες. Σε αυτή την έκβαση συνέβαλε και το γεγονός ότι την περίοδο της επταετίας καταργήθηκε το Π.Ι., στο οποίο είχε επενδύσει για τις επερχόμενες αλλαγές ο κλάδος των εκπαιδευτικών Φ.Α.⁹⁹

Προσπαθώντας να δούμε τη γενικότερη εικόνα ως προς τα σχετικά ζητήματα, μπορούμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι, παρά την οπισθοδρόμηση στο θέμα της «ανωτατοποίησης», κατά τη διάρκεια της περιόδου 1967-1974 υπήρξαν κάποιες εξελίξεις στο χώρο της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Εκδόθηκαν δύο Διατάγματα σχετικά με τη λειτουργία της Ε.Α.Σ.Α. Σύμφωνα με το πρώτο λοιπόν -και αρκετά σημαντικό- ιδρύθηκε Παράρτημα της Ε.Α.Σ.Α. στη Θεσσαλονίκη.¹⁰⁰ Ένας από τους σοβαρότερους λόγους για τους οποίους ιδρύθηκε η νέα Ακαδημία ήταν το γεγονός ότι είχε αυξηθεί ο αριθμός των φοιτητών, εφόσον με σχετικό νόμο¹⁰¹ οι διακεκριμένοι αθλητές είχαν το δικαίωμα να εισαχθούν στην Ε.Α.Σ.Α. χωρίς εξετάσεις.¹⁰² Ως πρώτο έτος λειτουργίας ορίστηκε το Ακαδημαϊκό έτος 1969-1970 με δύο τμήματα Α' έτους, ένα αρρένων και ένα θηλέων. Τα προβλήματα, όμως, υλικοτεχνικής υποδομής και κυρίως οι ελλείψεις σε εξειδικευμένο διδακτικό προσωπικό, συνέβαλλαν στην παροχή περιορισμένων σπουδών στους φοιτητές και τις φοιτήτριες.¹⁰³ Το δεύτερο Β.Δ. εκδόθηκε το 1972 και όσα ορίζονταν σε αυτό αναφέρονταν πλέον στο πρόγραμμα και τη λειτουργία τόσο της Ε.Α.Σ.Α. της Αθήνας, όσο και του Παραρτήματός της στη Θεσσαλονίκη.¹⁰⁴

Μετά την περίοδο της δικτατορίας μια ακόμη θετική εξέλιξη καταγράφεται με την έκδοση Β.Δ. σύμφωνα με το οποίο τα έτη φοίτησης των δύο Ε.Α.Σ.Α. (Αθήνας και Θεσσαλονίκης) αυξάνονται επιτέλους σε τέσσερα, δίχως όμως αυτή η εξέλιξη να συνοδεύεται και από την ένταξη της Ακαδημίας στο Πανεπιστήμιο.¹⁰⁵ Έτσι οι αντιδράσεις στο χώρο των εκπαιδευτικών Φ.Α., για την καθυστέρηση της πολυπόθητης ένταξης της Ε.Α.Σ.Α. στο Πανεπιστήμιο, άρχισαν να πυκνώνουν από το τέλος του 1975 και δεν σταμάτησαν σε αυτό το έτος.¹⁰⁶ Παράλληλα με τις αντιδράσεις,

⁹⁹ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Αγνώστου Συγγραφέα, (1965), «Συσκέψεις μετά του κ. Γενικού Γραμ. Υπουργείου Παιδείας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 13.

¹⁰⁰ Φ.Ε.Κ. 14 Α', 20-1-1970, Β.Δ. 410 «Περί ιδρύσεως Παραρτήματος της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) εν Θεσσαλονίκη».

¹⁰¹ Α.Ν. 576, 28-9-1968, «Περί κινήτρων υπέρ του Αθλητισμού».

¹⁰² Σεραφειμίδης, 2009, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

¹⁰³ Παρθύμος Παναγιώτης, «Η εκπαίδευση των καθηγητών Φ.Α. και Αθλητισμού», περιοδικό *Το Σχολείο και το Σπίτι*, Αθήνα, 1995, τχ 380, σελ. 299-306, εδώ σελ. 300.

¹⁰⁴ Φ.Ε.Κ. 98 Α', 28-6-1972, Β.Δ. 402 «Περί τροποποίησης του ΒΔ/τος 289/1960, «περί ενάρξεως και λήξεως του Ακαδημαϊκού έτους και διδακτικού έτους, των διδασκομένων μαθημάτων, του ωρολογίου προγράμματος, των εισαγωγικών, τμηματικών και πτυχιικών εξετάσεων της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.)», ως ετροποποιήθη διά του ΒΔ/τος 398/1966».

¹⁰⁵ Φ.Ε.Κ. 65 Α', 11-4-1975, Β.Δ. 222, «Περί αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις την Εθνικήν Ακαδημίαν Σωματικής Αγωγής».

¹⁰⁶ Λάμπρου, 2012, σελ. 139: Γ. Κολοβός, (1975), «Κλαυδιανά δίκρανα-σκέψεις και ερωτήματα διά την Μέσην Εκπαίδευσιν», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 3, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1975, σελ. 1-2. Ανδρακάκος Η., (1975), «Εδώ είναι οι θέσεις μας- Με το νέο χρόνο», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 3, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1975, σελ. 31-32. Κολοβός Γ., (1976), «Σύγχρονοι Κασσάνδραι και λύδια λίθος», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 4-5, Ιανουάριος-Απρίλιος 1976, σελ. 1-2. Δ.Σ. της Ε.Γ.Ε., (1976), «Επιστολή προς τον κ. Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 4-5, Ιανουάριος-Απρίλιος 1976, σελ. 33. Ιωαννίδης Ι., (1976), «Αθλητισμός, Που βλέπει ένας εκπαιδευτικός τις βάσεις του», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 1-3. Ανδρακάκος Η., (1977), «Αμ.. δε!!!», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 31. Ε.Α.Σ.Α., (1977), «Υπόμνημα της Ε.Α.Σ.Ε., Περί του τρόπου λειτουργίας της Ε.Α.Σ.Α. και

άρχισαν να διατυπώνονται και προτάσεις για τη δομή και τη λειτουργία που θα έπρεπε να έχει η νέα Σχολή.¹⁰⁷

Τα βασικά ενδιαφερόμενα εμπλεκόμενα μέρη/κοινωνικοί εταίροι, συντελεστές και συμμετέχοντες, στην πορεία προς την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των Ε.Α.Σ.Α., για τους οποίους εντοπίζονται αδιαμφισβήτητα στοιχεία ως προς την εμπλοκή τους και τη συμβολή τους, στο συγκεκριμένο ζήτημα, είναι: Α) Οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες των Ε.Α.Σ.Α. Β) Το διδακτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό, δηλαδή οι καθηγητές και οι καθηγήτριες των Ε.Α.Σ.Α.¹⁰⁸ Γ) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών Σωματικής Αγωγής/Φυσικής Αγωγής (Σ.Α./Φ.Α.) με τα στελέχη τους, οι οποίες λειτούργησαν κατά περιόδους¹⁰⁹ (δηλαδή Ε.Γ.Ε.,

---

των απαιτήσεων της σύγχρονης Φ.Α. και του σύγχρονου αθλητισμού», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 342-43. Ιωαννίδης Ί., (1977), «Αθλητισμός, Που βλέπει ένας εκπαιδευτικός τις βάσεις του», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 12, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 6-8. Ανδρακάκος Η., (1977), «Εδώ είναι οι θέσεις μας- Ανδριάντες και Ζάννες», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 12, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 31. Σύλλογος Καθηγητών της Ε.Α.Σ.Α., (1977), «Προς τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 2-3. Ένωση Καθηγητών Φ.Α., (1977), «Απάντηση στις δηλώσεις του κ. Γενικού Γραμματέα Αθλητισμού για την ποιότητα σπουδών στην Ε.Α.Σ.Α.», «Προς την Ο.Α.Μ.Ε.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 3-4. Καρατσάκης Τρ., (1977), «Προβλήματα της Σ.Α., Η μόρφωση των Γυμναστών και η Αναμόρφωση – Ανωτατοποιήσεις – της Εθνικής Ακαδημίας Σ.Α.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 8-10. Ε.Λ.Φ.Α., (1980), Ενέργειες του Δ.Σ., Δελτίο ενημερωτικό της Ε.Λ.Φ.Α., τχ 4, Οκτώβρης 1980, σελ. 2. Π.Ε.Π.Φ.Α., (1981), Προτάσεις του Δ.Σ. της Π.Ε.Π.Φ.Α., Δελτίο ενημερωτικό της Π.Ε.Π.Φ.Α., τχ 9, Οκτώβρης 1981, σελ. 3. Π.Ε.Π.Φ.Α., (1982), Αναφορά στην έκτακτη Γενική Συνέλευση, Δελτίο ενημερωτικό της Π.Ε.Π.Φ.Α., τχ 10, Φλεβάρης 1982, σελ. 4.

¹⁰⁷ Λάμπρου, 2012, σελ. 140: Αυγερινός Θ., (1977), «Η Ε.Α.Σ.Α. και η εκπαίδευση των Ελλήνων γυμναστών», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 34-37. Μπελίτσος Π., (1977), «Το πρόβλημα των παιδαγωγών της Φ.Α.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 12, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 24-26. Μπελίτσος Π., (1977), «Το πρόβλημα των παιδαγωγών της Φ.Α., συνέχεια από το προηγούμενο», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 21-22.

¹⁰⁸ Ο Σύλλογος Διδακτικού Ερευνητικού και Εκπαιδευτικού Προσωπικού της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α. (https://www.phed.uoa.gr/anthropino_dynamiko/sylogos_didaktikoy_ereynitikoy_kai_ekpaidevtikoy_prosopikoy/) διοργάνωσε Επετειακή Εκδήλωση για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σχολής, το Σάββατο 10 Ιουνίου 2023, στις εγκαταστάσεις της Σχολής. Η συγκεκριμένη εκδήλωση μεταδόθηκε ζωντανά, αλλά και διατίθεται μαγνητοσκοπημένη στο: https://www.youtube.com/channel/UCXEc-0WwvsZoaSuQ3_Tvi4A. Από την πλευρά των καθηγητών οι οποίοι διετέλεσαν διδάσκοντες ή/και πρόεδροι του Τμήματος Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α. (Γ. Μπάγιος, Κ. Καρτερολιώτης, Β. Κεισούρας, Δ. Κουτσούκη, Γ. Βαγενάς, Η. Δήμας, Σπ. Αθανασόπουλος, Ν. Γελαδάς, Κ. Μπουντόλος) στο οποίο εξελίχθηκε η Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας, διατυπώθηκαν ενδιαφέροντα στοιχεία για τη χρονική περίοδο του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος, τα οποία επιβεβαιώνουν τα προβλήματα στη λειτουργία της τότε Ε.Α.Σ.Α., αλλά και τη στήριξη του τότε κινήματος των σπουδαστών/στριών, από τους τότε διδάσκοντες καθηγητές/τριες τους, στην Ε.Α.Σ.Α. (https://www.phed.uoa.gr/anakoinoseis_kai_ekdiloseis/proboli_ekdilosis/epeteiaki_ekdilosi_gia_ta_40_chronia_leitoyrgias_kai_prof_oras_tis_scholis_mas/)

¹⁰⁹ Σύντομη ιστορική αναδρομή για τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α.: Το 1899 ιδρύθηκε -για πρώτη φορά- η «Ένωση Ελλήνων Γυμναστών» με πρόεδρο τον Σ. Πέππα. Το 1932 ιδρύθηκε η «Γυμναστική Εταιρεία» με περιοδική έκδοση την «Ελληνική Αγωγή». Το 1949 ιδρύθηκε η «Ένωση Ελλήνων Γυμναστών» με περιοδική έκδοση την «Γυμναστική» ενώ το 1954 ιδρύθηκε η «Ένωση Γυμναστών Βορείου Ελλάδος» (<https://www.egve.gr/>) με έδρα τη Θεσσαλονίκη και περιοδικές εκδόσεις τη «Φυσική Αγωγή και Αθλητισμός» και «Γυμναστική και Sport». Η «Ένωση Ελλήνων Γυμναστών» του 1949 μετεξελίχθηκε στην «Πανελλήνια Ένωση Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής» (Π.Ε.Π.Φ.Α.) ως εξής: Το 1961 μετονομάστηκε και ιδρύθηκε η «Ένωση Γυμναστών Ελλάδας» με έδρα την Αθήνα και περιοδικές εκδόσεις αρχικά τη «Γυμναστική» και αργότερα τη «Γυμναστική και Αθλητισμός». Η «Ένωση Γυμναστών Ελλάδας» ονομαζόταν επίσης «Ένωση Λειτουργών Σ.Α.», «Ένωση Καθηγητών Φ.Α.» και τελικά «Ένωση Λειτουργών Φ.Α.» με περιοδική έκδοση το «Δελτίο Ενημερωτικό της Ένωσης Λειτουργών Φυσικής Αγωγής Ελλάδας». Το 1981 δίνεται η ονομασία «Πανελλήνια Ένωση Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής» (<https://www.pepfa.gr/>) και συνεχίζεται η περιοδική έκδοση ως «Δελτίο Ενημερωτικό της Ένωσης Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής» και στη συνέχεια «Αθλητισμός και Φυσική Αγωγή». Εκτός των κεντρικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, εντοπίστηκαν και κατά τόπους παραρτήματα των συγκεκριμένων φορέων σε Νομούς και Περιφέρειες. Τα θέματα -γενικότερα- με τα οποία ασχολήθηκαν διαχρονικά οι συνδικαλιστικές ενώσεις ήταν: α) η βελτίωση ή/και μεταρρύθμιση των κατά καιρούς εφαρμοζόμενων γυμναστικών συστημάτων, β) τα επαγγελματικά δικαιώματα, η νομοθεσία και η εξέλιξη των επιστημόνων της Φ.Α. και Αθλητισμού, γ) η εκπαίδευση στις αρμόδιες σχολές και τμήματα Φ.Α. και Αθλ. οι οποίες λειτούργησαν διαχρονικά, καθώς και η επιμόρφωση, δ) η ενημέρωση με περιοδικές εκδόσεις και ε) η διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων είτε σε επίπεδο επιστημονικών συναντήσεων είτε σε επίπεδο αγωνιστικών δραστηριοτήτων.

Ε.Γ.Β.Ε., Ε.Α.Σ.Α., Ε.Λ.Φ.Ε., Π.Ε.Π.Φ.Α. Δ) Οι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι σε καίριες θέσεις του Υπουργείου Παιδείας και των συναρμόδιων οργάνων του, όπως Διεύθυνση Σ.Α./Φ.Α. του Υπουργείου Παιδείας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως, καθώς και ανώτεροι υπάλληλοι υπεύθυνοι για την καθοδήγηση, εποπτεία, επιθεώρηση, επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α.¹¹⁰

Ως προς τους σπουδαστές/στρίες των Ε.Α.Σ.Α. που δραστηριοποιήθηκαν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, σε συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιουνίου 2023 στη Δάφνη, για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σχολής Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Ε.Κ.Π.Α., καταγράφηκαν μαρτυρίες πρωταγωνιστών/στριών, παράλληλα με την παρουσίαση δημοσιευμάτων της εποχής και άλλων πρωτογενών πηγών, από όπου αποδεικνύεται ότι ο ρόλος τους ήταν ιδιαίτερα σημαντικός και καθοριστικός. Από τα πρώτα ακαδημαϊκά έτη της δεκαετίας του '70, οι προβληματισμοί των σπουδαστών/στριών των Ε.Α.Σ.Α., στα δύσκολα χρόνια της δικτατορίας, διαφαίνεται να αφορούν όχι μόνο το έλλειμμα δημοκρατίας με την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά και συγκεκριμένα ζητήματα αναφορικά με τις σπουδές τους και την ανάγκη «ανωτατοποίησης» και «πανεπιστημιοποίησης» των Ακαδημιών. Οι προβληματισμοί σύντομα διοχετεύθηκαν και μετατράπηκαν σε μορφές κινητοποίησης και αγώνα¹¹¹, όπως πορείες, διαμαρτυρίες και σχετικές εκδηλώσεις με κατεύθυνση κυρίως προς το κέντρο της Αθήνας, συνεντεύξεις και διάχυση των συναφών προβλημάτων (για πρόγραμμα σπουδών, ακαδημαϊκά συγγράμματα,¹¹² λειτουργία και επαγγελματικά δικαιώματα των αποφοίτων των Ακαδημιών), αποχή των σπουδαστών/στριών από τα μαθήματα, αλλά και διακοπή μαθημάτων με απόφαση των διοικήσεων των Ε.Α.Σ.Α., κυρίως για τα ακαδημαϊκά έτη 1976-1977 και 1977-78.¹¹³ Σύμφωνα με

---

¹¹⁰ Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως με τους διοικητικούς υπαλλήλους Σ.Α./Φ.Α. που στελέχωσαν το θεσμό, αποδείχθηκε με βάση προηγούμενες έρευνες, όχι μόνο ότι είχαν αρμοδιότητες, αλλά και ότι πράγματι διετέλεσαν σημαντικό ρόλο στα σχετικά ζητήματα για τις Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Σχετικά στοιχεία εντοπίζονται και στα ακόλουθα άρθρα: Λάμπρου Χρήστος, Μπουρνέλλη Παγώνα, Νομικός Νικήτας, Μελίστας Νίκος, «Το μεταρρυθμιστικό έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως στη Φυσική Αγωγή (1964-2012)», *ΥΣΠΛΗΓΞ*, 2021, τόμος 4, αρ. 1, DOI: <https://doi.org/10.12681/hsjpe.26390> & Λάμπρου Χρήστος, Μπουρνέλλη Παγώνα, Αλμπανίδης Ευάγγελος, «Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και Φυσική Αγωγή, Σκορδύλης Ιωάννης, ο δεύτερος κατά σειρά διορισμένος Σύμβουλος Φ.Α. του Π.Ι./Κ.Ε.Μ.Ε. και το έργο του», *Αθληση και Κοινωνία*, τεύχος 55, 2014, σελ. 45-53. & Λάμπρου Χρήστος, Φωτεινός Δημήτρης, Νομικός Νικήτας, «Η θέση και η εξέλιξη του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο μεταπολιτευτικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η συμβολή του ομότιμου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Μουντάκη Κωνσταντίνου, Προσέγγιση του επαγγελματικού και επιστημονικού του έργου», *Κείμενα Παιδείας*, 2024, (6), DOI: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/keimena-paideias/article/view/34282> & Lamprou Chris, Foteinos Dimitris, Nomikos Nikitas, Terzi Alina, «The role of International Organizations in shaping the Educational Policy for Higher Education and the first historically identified Evaluation efforts of the Greek Academy of Somatic Education in the 20th century», *Journal of Education and Development*, 7(4), 52-64, DOI: <https://doi.org/10.20849/jed.v7i4.1384> & Λάμπρου Χρήστος, Φωτεινός Δημήτρης, (υπό δημοσίευση), «Ιωνας Ιωαννίδης: ο πρώτος διορισμένος Σύμβουλος Φυσικής Αγωγής στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το έργο του και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης», https://www.researchgate.net/publication/385417014_Ionas_Ioannides_o_protos_diorismenos_Symboulos_Physikes_Agoges_sto_Paidagogiko_InstitutoutoKentro_Ekpaideutikon_Meleton_kai_Epimorphoseos_kai_to_ergo_tou_stis_treis_bathmides_ekpaideuses

¹¹¹ Μπουρντόλος, Κώστας, ομιλία και παρουσίαση στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023 (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share)

¹¹² Στην ομιλία της η Δ. Κουτσούκη, κατά το συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., ανέπτυξε, με χαρακτηριστικό τρόπο, πτυχές του προβλήματος της έλλειψης ακαδημαϊκών βιβλίων/συγγραμμάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών της στην Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹¹³ Λάμπρου, 2012, σελ. 140: Κατατάσσης Τρ., (1977), «Προβλήματα της Σ.Α., Η μόρφωση των Γυμναστών και η Αναμόρφωση – Ανωτατοποίησης – της Εθνικής Ακαδημίας Σ.Α.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 10.

μαρτυρίες των πρωταγωνιστών/στριών στις δράσεις των σπουδαστών/στριών, δηλαδή κυρίως στις πορείες, διαμαρτυρίες και σχετικές εκδηλώσεις με κατεύθυνση προς το κέντρο της Αθήνας, συμμετείχαν σε πολλές περιπτώσεις και διδάσκοντες των Ε.Α.Σ.Α.¹¹⁴

Ως προς τις «συλλογικότητες»¹¹⁵ οι οποίες πρωταγωνίστησαν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, σημαντικό ρόλο διαφαίνεται να έχουν όχι μόνο οι φοιτητικές κομματικές παρατάξεις, της Πανσπουδαστικής Κίνησης Συνεργασίας (Π.Κ.Σ. ή Πανσπουδαστική), της Δημοκρατικής Ανανεωτικής Πρωτοπορίας (Δ.Α.Π.) και της Πανελλήνιας Αγωνιστικής Σπουδαστικής Παράταξης (Π.Α.Σ.Π.), που πρόσκεινται αντίστοιχα στα κόμματα του Κουμμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος, αλλά και ο «Σύλλογος Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» ο οποίος ιδρύθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 1974-5¹¹⁶ και μέσω του οποίου ενωμένοι οι σπουδαστές και σπουδάστριες της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας, ανεξάρτητα κομματικής¹¹⁷ ιδεολογικής τοποθέτησης, επέδειξαν έντονη -όπως προαναφέρθηκε- δραστηριότητα.

Πρώτος πρόεδρος του «Συλλόγου Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» υπήρξε ο Παναγιώτης Γιόκαρης (ο ένας από τους τρεις πρωταγωνιστές σπουδαστές των γεγονότων που συνέβησαν στην Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας κατά την περίοδο της δικτατορίας, όπως περιγράφονται στην προηγούμενη ενότητα), δεύτερος πρόεδρος θήτευσε ο Τάκης Πετρόπουλος¹¹⁸, τρίτος ο Κώστας Καλτέκης ενώ ακολούθησαν και άλλοι, όπως ο Αντώνης Αντώναρως,¹¹⁹ ο Νίκος Γελαδάς,¹²⁰ καθώς και ο Γιώργος Καλομοίρης.¹²¹

Όσοι διετέλεσαν πρόεδροι του «Συλλόγου Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» πρόσκεινταν σε κάποια από τις κομματικές φοιτητικές παρατάξεις που προαναφέρθηκαν. Ωστόσο, αυτό δεν στάθηκε εμπόδιο στην ενότητα του Συλλόγου και την αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος. Εξάλλου, όπως αποκαλύπτουν και οι πρωταγωνιστές του κινήματος, μπορεί κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο να υπήρχε μια «περιρρέουσα ατμόσφαιρα»¹²² η οποία ταυτιζόταν με

¹¹⁴ Βλ. υποσημείωση 108.

¹¹⁵ Στην ομιλία του ο Ν. Γελαδάς, στο συνέδριο για τα σαράντα 40 χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., διατύπωσε την άποψη ότι η κυρίαρχη συλλογικότητα του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος ήταν ο «Σύλλογος Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.». (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share)

¹¹⁶ Μπουντόλος, 2023 (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share)

¹¹⁷ Αυτή η άποψη διατυπώθηκε από σημαντικό μέρος των συμμετεχόντων και ομιλητών κατά το συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., ενώ κυρίως επισήμαναν και επιβεβαίωσαν κατά τις ομιλίες/παρουσιάσεις τους οι Βαγενάς Γιώργος, Πετρόπουλος Τάκης, Μπουντόλος Κώστας (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹¹⁸ Πετρόπουλος Τάκης, ομιλία στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹¹⁹ Αντώναρως Αντώνης, ομιλία στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁰ Γελαδάς Νίκος, ομιλία και παρουσίαση στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share). Ο Ν. Γελαδάς διετέλεσε πρόεδρος του Τ.Ε.Φ.Α.Α./Ε.Κ.Π.Α. και πρώτος κοσμητορας της Σ.Ε.Φ.Α.Α./Ε.Κ.Π.Α. Το 2021 εκλέχθηκε πρόεδρος του νεοσύστατου Π.Σ.Ε.Α.Α. (Πανελλήνιος Σύλλογος Επαγγελματιών Αθλητισμού και Άσκησης: <https://www.pseaa.gr/>).

¹²¹ Καλομοίρης Γιώργος, ομιλία στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²² Βαγενάς, Γ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

τις αποφάσεις της πολιτείας να διατηρεί τις Ε.Α.Σ.Α. και άλλες επαγγελματικές ακαδημίες, να μην υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας αλλά εκτός Ανώτατης Εκπαίδευσης και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ωστόσο οι διατελέσαντες πρόεδροι του «Συλλόγου Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» διαφαίνεται ότι «ως άτομα»¹²³ και δυναμικές προσωπικότητες ηγήθηκαν μιας προσπάθειας και ενός κινήματος καθολικής αποδοχής¹²⁴ του κλάδου, τόσο από πλευράς σπουδαστών/στριών, όσο και διδασκόντων Ε.Α.Σ.Α., αλλά και αποφοίτων δηλαδή πτυχιούχων εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α. Η αποδοχή αυτή του συγκεκριμένου κινήματος από το σύνολο του κλάδου εκφραζόταν και από τη μαζικότητα¹²⁵ συμμετοχής μεγάλου αριθμού σπουδαστών/στριών των Ε.Α.Σ.Α., από όλες τις φοιτητικές κομματικές παρατάξεις,¹²⁶ στις δράσεις που οργανώνονταν, αν και με βάση μαρτυρίες πρωταγωνιστών¹²⁷ «...πρωτοστατούσαν τα παιδιά της Πανσπουδαστικής...» «...και ακολουθούσαν τα παιδιά της Π.Α.Σ.Π. και της Δ.Α.Π. ...».

Οι μαρτυρίες των πρωταγωνιστών του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος όπως αποτυπώθηκαν και καταγράφηκαν στο συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιουνίου 2023 στη Δάφνη, (για τα σαράντα 40 χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α.) είναι αποκαλυπτικές.

Σύμφωνα με τον Τ. Πετρόπουλο «Οι ρίζες αυτού του κινήματος υπάρχουν στα χρόνια της χούντας. Στα χρόνια της χούντας πριν τα γεγονότα της Νομικής εκδηλώνονταν αποσπασματικές ανοργάνωτες αυθόρμητες αντιδράσεις ριζοσπαστών φοιτητών προοδευτικών φοιτητών, οι οποίες είχαν έναν ακτιβιστικό χαρακτήρα, οι οποίες ήταν εντελώς ασύνδετες μεταξύ τους και σε κάθε περίπτωση εξέφραζαν μία ηθική εσωτερική ηθική παρόρμηση, εξέφραζαν τη μεγάλη θέληση να απαλλαγούμε από αυτό που μας έκανε να ασφυκτιούμε χωρίς να εδράζει όλο αυτό σε ένα συγκεκριμένο ιδεολογικοπολιτικό υπόβαθρο. Μετά τα γεγονότα της Νομικής και πολύ περισσότερο μετά το Πολυτεχνείο άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτοι πυρήνες των νεολαιών και των παρατάξεων από όλα τα κόμματα και όταν μετά την προδοσία της χούντας στην Κύπρο, όλα ήταν έτοιμα και έμοιαζε σαν να απασφαλίστηκε ένας εκρηκτικός μηχανισμός...». «Οι βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση των αγωνιστικών συνθηκών εκείνης της περιόδου ήταν το δημοκρατικό φρόνημα της πλειοψηφίας των καθηγητών που στήριζαν το κίνημα, οι μεγάλοι αθλητές που συνέβαλαν με το κύρος τους και την επιρροή τους αποφασιστικά αυτό τον αγώνα, όπως και η δράση του επιστημονικού μας φορέα, της Πανελληνίας Ένωσης Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής.»¹²⁸

¹²³ Βαγενάς, Γ., Πετρόπουλος, Τ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁴ Καρτερολιώτης Κ., Μπάγιος Ι., Κλεισούρας Β., Κουτσούκη Δ., Βαγενάς Γ., Δήμας Η., Αθανασόπουλος Σπ., Μπουντόλος Κ., Πετρόπουλος Τ., Αντώνιος Α., Γελαδάς Ν., Καλομοίρης Γ., Γουναρίδης Μπ., ομιλίες στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁵ Πετρόπουλος Τ., Γελαδάς Ν., Κουτσούκη Δ., Βαγενάς Γ., Μπουντόλος Κ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁶ Βαγενάς Γ., Πετρόπουλος Τ., 2023. Οι Βαγενάς Γ. και Πετρόπουλος Τ. επεσήμαναν και συμφώνησαν ότι, κατά τη χρονική περίοδο του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος, στα ζητήματα του κλάδου για τη Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό και ειδικότερα σε σχέση με την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των Ε.Α.Σ.Α., σημαντικό ρόλο έπαιξαν σε όλα τα επίπεδα, κυρίως η δράση των ίδιων των ατόμων και οι προσωπικές τους απόψεις και όχι τόσο η κομματική τους «ιδεολογία» και «ταυτότητα».

¹²⁷ Βαγενάς, Γ., Αντώνιος, Α., Καλομοίρης, Γ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁸ Πετρόπουλος Τ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

Σύμφωνα με τον Α. Αντόναρο «...τίποτα δεν κερδίζεται, όλα παλεύουμε για να τα πάρουμε. Έτσι έγινε και με την ‘ανωτατοποίηση’ της Σχολής. Φάγαμε πολύ ζύλο παιδιά! Πολύ ζύλο! Πολλές φορές έβγαλα το βράδυ στα κρατητήρια της Ασφάλειας, όχι εγώ μόνο φυσικά, και πολλοί άλλοι συναδέλφοί μας. Μέχρι και μέσα σε αυτό το αμφιθέατρο αποφασίσαμε να κάνουμε απεργία πείνας, που δεν πραγματοποιήθηκε γιατί είχαμε και εμείς τις πληροφορίες μας ότι ετοιμαζόντουσαν προβοκατόρικες ενέργειες. Ήταν πολύ δύσκολη εποχή εκείνα τα χρόνια συναδέλφοι. Το 1975 ήταν μόνο ένας χρόνος μετά την πτώση της χούντας. Οι μηχανισμοί της δεν είχαν εξαφανιστεί ως δια μαγείας. Παρακολουθούμουν καθόλη τη διάρκεια της παρουσίας μου σας πρόεδρος. Μονίμως, παρακολουθούμουν. Το σπίτι που διέμενα με την τωρινή γυναίκα μου και συναδέλφισα μου Ελένη Κώστα μας το διέρρηξαν και μας το κάνανε άνω-κάτω...».¹²⁹

Σύμφωνα με τον Ν. Γελαδά «...Δυστυχώς, παρότι τα αιτήματα ήταν αυτονόητα, η αποδοχή αυτών δεν ήταν φιλική. Και ισχύει αυτό που διαβάζετε το έχει πει ο ποιητής μας, ο εθνικός μας ποιητής, γιατί έχουμε αφιερώσει και πρέπει να σας πω ότι αφιερώναμε το χρόνο πέρα από τα μαθήματα, κάναμε κανονικά τα μαθήματά μας, χιλιάδες ώρες, ατελείωτες, ζύμωσης και ώσμωσης, πάνω σε αυτές τις ιδέες, το τι είναι Επιστήμη, το πως μπορεί να ‘επιστημονικοποιηθεί’ το γνωστικό μας αντικείμενο, ποιοι θέλανε, ποιοι δε θέλανε, ποιοι είχαν διάθεση να αγωνιστούνε. Έχουμε αφιερώσει ατελείωτες ώρες πορείας, διαμαρτυρίας, ατελείωτες ώρες διάχυσης όπου βλέπετε ότι συμμετέχουνε και κάποιοι καθηγητές. Δυστυχώς είχαμε αφιερώσει και ατελείωτες ώρες (αγώνα) και συρράξεων (1978). Εδώ (φωτό παρουσίασης) ... ο Αντόναρος είναι, εσάς είχαν συλλάβει, δεν σας ζήλεσα, ήμουνα στην εκδήλωση. Λέει εδώ ένα έντυπο που υπάρχει στα βιβλιοπωλεία ότι συνελήφθησαν 5 φοιτητές...».¹³⁰

Σύμφωνα με τον Γ. Καλομοίρη «...Είμαι συγκινημένος επίσης και από τη διαπίστωση ότι κάποιοι δεν είναι ανάμεσά μας, καθηγητές, συμφοιτητές, συναγωνιστές και φίλοι. Απουσιάζουν γιατί έχουν φύγει από τη ζωή, αλλά μας συντροφεύουν πάντα μέσα από τις αναμνήσεις, μέσα από τους κοινούς αγώνες και τα βιώματα, για την κοινή μας υπόθεση, για την αγάπη μας, για τη Φυσική Αγωγή και το μέλλον της. Αναμφισβήτητα, η ‘ανωτατοποίηση’ και η λειτουργία του Τ.Ε.Φ.Α.Α., τα νέα Προγράμματα Σπουδών που εφαρμόστηκαν ενημέρωσαν και καθοδήγησαν τα τελευταία 35 χρόνια τους καθηγητές Φ.Α. στο σύγχρονο και επιστημονικό τρόπο σκέψης...».¹³¹

Σύμφωνα με τον Μπ. Γουναρίδη, τον τότε συνδικαλιστή και πρόεδρο της Π.Ε.Π.Φ.Α.: «...ας γυρίσουμε λίγο στα χρόνια της Ε.Α.Σ.Α. Με την κατάρρευση της χούντας των συνταγματαρχών, απελευθερώθηκαν προοδευτικές δυνάμεις της κοινωνίας που ήταν απαγορευμένες και διεκδίκησαν εκδημοκρατισμό, εκσυγχρονισμό και πρόοδο. Η Φ.Α. και ο Αθλητισμός δεν μπορούσαν να μείνουν έξω από αυτές τις διεκδικήσεις. Οι σπουδές στις υπάρχουσες Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και Θεσσαλονίκης ήταν υποβαθμισμένες και δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της κοινωνίας για Φ.Α. κ Α. Οι γυμναστές εργάζονταν αποκλειστικά στη Μέση Εκπαίδευση με Αναλυτικά Προγράμματα που ήταν επηρεασμένα από το λεγόμενο Σουηδικό σύστημα και δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες ούτε των μαθητών ούτε των γυμναστών. Οι γυμναστές δεν ήταν ισότιμοι με τους άλλους καθηγητές των σχολείων. Δηλαδή δεν ασκούσαν διοίκηση στα σχολεία, οι οικονομικές απολαβές ήταν κατώτερες

¹²⁹ Αντόναρος Α., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹³⁰ Γελαδάς Ν., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹³¹ Καλομοίρης Γ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

των άλλων καθηγητών, ακόμη-ακόμη δεν συμμετείχαν στις συνεδριάσεις των συλλόγων των καθηγητών» ... «δεν υπήρχε σκαλί παρακάτω, είχαμε πιάσει πάτο. Είμασταν από τα πράγματα υποχρεωμένοι να αγωνιστούμε για τη βελτίωση των σπουδών και την ένταξη των Ε.Α.Σ.Α. στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.), γιατί μόνο έτσι θα μπορούσαν να αλλάξουν όλα τα παραπάνω. Και αυτό κάναμε! Κατ' επανάληψη επισκεφτήκαμε τα κόμματα, τους υπουργούς παιδείας, τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού. Δώσαμε συνεντεύξεις τύπου, βγάλαμε ανακοινώσεις. Αποδέχθηκαν πολλές κοινωνικές ομάδες/οργανώσεις το αίτημά μας και κυρίως η Ο.Α.Μ.Ε. που το ενέταξε στις διεκδικήσεις της. Η κορύφωση όλων των προσπαθειών μας ήταν το 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φ.Α.Α. που ήταν το σπουδαιότερο κοινωνικό και αθλητικό γεγονός εκείνη την εποχή που πρώτο θέμα είχε την 'ανωτατοποίηση' των Ε.Α.Σ.Α.»¹³²

Σύμφωνα με τον Κ. Μπουντόλο, τότε δραστήριο σπουδαστή της Ε.Α.Σ.Α. : «1974-75, ... θα συμφωνήσω με τους συναδέλφους, και το Γιώργο το Βαγενά και τον Τάκη τον Πετρόπουλο, που λέγανε ότι τότε οι συνδικαλιστικές φοιτητικές παρατάξεις όλες, όλες ανεξαιρέτως, καλούσαν σε διαρκή επαγρύπνηση τους φοιτητές και φοιτήτριες. Ήταν ακριβώς η εποχή που έπρεπε να γίνει ο εκδημοκρατισμός της κοινωνίας, των Α.Ε.Ι. και ούτω καθεξής. Μπαίνει το αίτημα της ανακήρυξης της Σχολής σε Ανώτατη/Πανεπιστημιακή, βελτίωση των σπουδών, περιεχόμενο, αύξηση των ετών σπουδών γιατί ήταν ζετούς φοίτησης». ... «...Εδώ βγαίνει μέσα από την 'κλούβα' ο αείμνηστος ο Χρήστος ο Χασιώτης. Ήτανε τέτοιες κινητοποιήσεις που τα συνθήματα 'Όχι άλλους εμπαιγμούς, αθλητισμός για όλους' και 'αθλητισμός υπόθεση όλου του λαού' έβρισκε και τη συμπαράσταση όλων των φορέων, μεταξύ των οποίων η Ο.Α.Μ.Ε., η Ένωση Λειτουργών Σωματικής Αγωγής (ένας από τους εκπροσώπους ήταν ο Γιάννης ο Ζέρβας και πρόεδρος έχει κάνει), η Ε.Φ.Ε.Ε., η Ε.Σ.Ε.Ε., η Δ.Ο.Ε., ο δικηγορικός και ιστορικός σύλλογος, δήμαρχοι του λεκανοπεδίου, βρισκόταν δίπλα μας σε αυτούς τους αγώνες.»...«Τίποτα δεν χαρίστηκε. Όλα κατακτήθηκαν με αγώνες!»... «Οι συγκεντρώσεις που κάναμε, τις κάναμε σε συνδυασμό, δηλαδή Υπουργείο Παιδείας και μετά στην Πανεπιστημιακή Λέσχη, για αυτό σας λέω ότι καταλαμβάναμε αμέσως-αμέσως και χώρους του πανεπιστημίου, στην 'Ηριδα' όπου κάναμε τις εκδηλώσεις μας. Φεύγαμε δηλαδή μακριά από το τούδε αμφιθέατρο για να δώσουμε και άλλο μήνυμα στους φοιτητικούς συλλόγους, στους φοιτητές των άλλων Σχολών»...«Οι πρωτοβουλίες δεν εξαντλούνται μόνο στη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών και βελτίωσης του περιεχομένου των σπουδών, αλλά στρέφονται και στη διοργάνωση αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων σε συνεργασία με το Δήμο Δάφνης, το Σύλλογο Ελλήνων Αθλητών (Σ.Ε.Α.) και το Σύλλογο Καθηγητών της Σχολής.» ... «Ακόμα και ο Σ.Ε.Π., ήταν ο Σύλλογος Ελλήνων Πρωταθλητών. Τότε όπως θα θυμάστε, ήταν αρκετοί από τους συμφοιτητές μας, δηλαδή ο Παναγιώτης ο Γιαννάκης, ο Κώστας ο Πετρόπουλος, ο Κώστας ο Κοσκινάς και άλλοι συνάδελφοι ήταν ακριβώς οι πρωταθλητές και είχαν φτιάξει αυτόν τον Σύλλογο που πρωτοστατούσε, το επαναλαμβάνω σε όλες αυτές τις εκδηλώσεις.»... «Ο εκφοβισμός και οι απειλές πέφταν στο κενό. Το συνδικαλιστικό κίνημα των καθηγητών της Ε.Α.Σ.Α. Θεσσαλονίκης, εκείνη την εποχή δέχεται ένα χτύπημα καθώς διώκονται από τη Σχολή με βάση απόφαση του Υπουργείου Παιδείας δύο σημαντικά συνδικαλιστικά στελέχη και αντιστοίχως ο Πρόεδρος και ο Γραμματέας της Ε.Γ.Β.Ε., ο αείμνηστος ο Κώστας Χειμωνίδης και ο Χρήστος ο Κόφας. Αλλά και σε εμάς, μέσα από τις κινητοποιήσεις τις αφισοκολλήσεις κλπ κάποια στιγμή υπήρχαν τα κλητήρια θεσπίσματα για κάποιους σπουδαστές. Δεν μας βάζαν κάτω.»... «...μπορούσαμε και είχαμε κοινή γλώσσα με το Σύλλογο των Σπουδαστών της

¹³² Γουναρίδης Μπ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

Ε.Α.Σ.Α. Θεσσαλονίκης. Και μέσα από εκείνο τον Σύλλογο ξεχωρίσαμε έναν συνάδελφο, αείμνηστος, λείπει αυτή τη στιγμή από κοντά μας, ο Δημήτρης ο Χατζηχαριστός...»... «Ήμασταν αντίθετοι και στις παρασχολές. Δηλαδή, όταν ακριβώς η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού έβγαζε τέτοια θέματα για διεισδύσεις παρασχολές όπως καταλαβαίνετε άμεσα αντιδρούσαμε και όχι μόνο άμεσα αλλά απείχαμε και από τα μαθήματα, ζητούσαμε συναντήσεις ακόμη και με τον πρότανη, φανταστείτε τότε, με τον πρότανη του Πανεπιστημίου Αθηνών τον καθηγητή Μουτσόπουλο, για να του εξηγήσουμε γιατί πρέπει να βρισκόμαστε ανάμεσα στα Τμήματα τότε, στις Σχολές τις πανεπιστημιακές.»... «Τα αιτήματα ήταν ανώτατες σχολές με κύτταρο τις ήδη υπάρχουσες Ε.Α.Σ.Α. (Αθηνών κ Θεσσαλονίκης) και την άμεση ψήφιση ιδρυτικού νόμου παράλληλα με το νόμο πλαίσιο που θα λειτουργούσε από το 1982 τον οποίον περιμέναμε.» ...«Και έτσι φθάσαμε με το νόμο 1268/1982 στο Φ.Ε.Κ. 87/16-7-1982, το άρθρο 47 να προβλέπει την ίδρυση των Πανεπιστημιακών Τμημάτων ενταγμένων στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. »... «Η Π.Ε.Π.Φ.Α. σε όλη αυτήν την περίοδο ενίσχυσε τους αγώνες των φοιτητών και το αποκορύφωμα ήταν εκείνο το συνέδριο αλλά και η προετοιμασία για εκείνο το συνέδριο. Έκανε προσυνέδρια για να φθάσει στο τελικό. Όταν έβγαζε στην επιφάνεια τη μείωση των ωρών διδασκαλίας της Φυσικής Αγωγής στα σχολεία. Ενημερώνανε και έκαναν διαλέξεις ή ακόμα και εργαστηριακά μαθήματα σε κάποιες συγκεκριμένες περιοχές.»...«Το 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φυσικής Αγωγής ήταν γεγονός και έγινε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο στις 13/6/1983 με θεματολογία την ιστορία και τους σκοπούς της Φ.Α., τις επιστημονικές βάσεις και εφαρμογές της Φ.Α., τα σύγχρονα προγράμματα, είχε τέτοιες ομιλίες τέτοιες παρεμβάσεις που ήταν πρωτόγνωρο για εκείνη την εποχή.»...«...η καθυστέρηση μετά τον νόμο ήταν τότε θα έρθουν τα προεδρικά διατάγματα για να λειτουργήσει η Σχολή ως πλέον πανεπιστημιακό τμήμα. Και εκεί κορυφώθηκε πάλι οι κινητοποιήσεις.»...«Εκδίδονται φυσικά και τα Π.Δ. το 1983 και προκηρύσσονται οι πρώτες θέσεις μελών Δ.Ε.Π.» ...«Αλλά και πάλι οι φοιτητές ήταν ανήσυχτοι και βγάζαν στην επιφάνεια το εξής: ότι λύσεις δίνονται ή προσπαθούν να δοθούν ερήμην των φοιτητών. Για αυτό ακριβώς οι κινητοποιήσεις ήταν σε καθημερινή βάση...».¹³³

7. Επίλογος - Συμπεράσματα

Με βάση το σκοπό της παρούσας μελέτης [δηλαδή της συγκέντρωσης και επεξεργασίας στοιχείων τα οποία να αφορούν σε σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινήσεων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.) και ειδικότερα σε σχέση με τη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα], καθώς και τη συνακόλουθη έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε, εντοπίστηκαν πράγματι τέσσερις «περιπτώσεις» συγκεκριμένων γεγονότων για τα οποία διαφαίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό το να καταγραφεί αυτή η συμμετοχή των «σπουδαστών/στριών»:

α) Το υπόμνημα προς τη Βουλή των Ελλήνων τον Ιανουάριο του 1907, με το οποίο οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, κορυφώνουν τις διαμαρτυρίες τους εναντίον νομοσχεδίου, το οποίο εισήχθη το Δεκέμβριο του 1906 προς ψήφιση στη Βουλή και το οποίο καθιστούσε μη επαρκές το πτυχίο της Σχολής των Γυμναστών, υποχρεώνοντάς τους να φοιτήσουν και στο Στρατιωτικό Σχολείο της Γυμναστικής «*επί χρόνο αόριστο*». Με βάση την μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, μετά από διετή φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο κατατάχθηκαν στη Σχολή Γυμναστών, όπου μετά από διετή φοίτηση και επί πτυχίω εξετάσεις

¹³³ Μπουντόλος Κ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

αποκτούσαν το δικαίωμα να διορισθούν ως «γυμναστές». Η συγκεκριμένη προσπάθεια των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών είχε επιτυχή έκβαση, εφόσον τελικά, για άλλη μια φορά (η πρώτη εντοπίζεται κατά τη συζήτηση στη Βουλή του σχεδίου του νόμου ΓΡΝΗ' ο οποίος ψηφίστηκε στη Βουλή στις 11 Ιουλίου 1906), το συγκεκριμένο νομοσχέδιο με τις διατάξεις του, στις οποίες ήταν αντίθετος ο ενδιαφερόμενος γυμναστικός κόσμος και ειδικότερα -όπως αναλύθηκε- οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, δεν πέρασε. Μάλιστα, ως θετική εξέλιξη ως προς τη λειτουργία και εκπαίδευση των μελλόντων γυμναστών, κρίνεται το γεγονός ότι από το 1909 με το Ν. ΓΥΛΗ' άλλαξαν τα κριτήρια εισαγωγής και σύμφωνα με το νέο νόμο, στη Σχολή Γυμναστών εγγράφονταν μετά από εισιτήρια δοκιμασία όσοι ήταν απόφοιτοι λυκείου ή γυμνασίου ή άλλου ομοταγούς εκπαιδευτηρίου ή διδασκαλείου.

β) Τα «Γυμναστικά» του 1907, δηλαδή φοιτητικά επεισόδια τα οποία δημιουργήθηκαν στην Αθήνα στο τέλος του 1907 και είχαν ως βασική αιτία την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος της Γυμναστικής από όλους τους φοιτητές στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο, ως προϋπόθεση ολοκλήρωσης των σπουδών τους, κάτι που είχε πρωτύτερα επιβληθεί από νόμο (ΒΧΚΑ/1899) του κράτους. Οι φοιτητικές αυτές κινητοποιήσεις είχαν ως βασικά αιτήματα 1) την κατάργηση της υποχρεωτικής παρακολούθησης του μαθήματος της Γυμναστικής, 2) την αποπομπή του Διευθυντή του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου Σπυρ. Αρβανίτη λόγω αυταρχικής συμπεριφοράς και 3) την αντικατάσταση της Σουηδικής γυμναστικής με ασκήσεις που θα είχαν περισσότερο στρατιωτικό χαρακτήρα. Τα «Γυμναστικά» αποτέλεσαν έναν κύκλο φοιτητικών κινητοποιήσεων, ο οποίος είχε μικρή διάρκεια και δεν παρήγαγε κάποια «δομικά» αποτελέσματα ή μια νέα τομή για την εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος. Μέσα από κάποια αιτήματά τους, οι συγκεκριμένες κινητοποιήσεις αναπαρήγαγαν το κλίμα της εποχής. Δηλαδή μιας εποχής όπου η ελληνική κοινωνία βρισκόταν σε μια ατμόσφαιρα στρατιωτικής προετοιμασίας, μετά τον «ατυχή» πόλεμο του 1897 και πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους. Μέσα από τα ίδια αιτήματα, επιβεβαίωσαν και τον, συχνά συντηρητικό τότε, χαρακτήρα του κινήματος των φοιτητών, όπως αυτός εκφράστηκε άλλωστε και σε άλλες περιπτώσεις περίπου την ίδια περίοδο.

γ) Όσον αφορά την περίοδο της δικτατορίας, η σχετική έρευνα αναδεικνύει -ίσως για πρώτη φορά- ότι στον χώρο των ανώτατων σπουδών που σχετίζονται με τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού υπήρξε κάποια αντίδραση κατά του καθεστώτος των συνταγματάρχων. Ήταν μάλιστα μία από τις λίγες περιπτώσεις που η αντίδραση αυτή εντοπίζεται να πραγματοποιείται και αμέσως μετά από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, όταν βασικό μέλημα των φοιτητών υπήρξε κυρίως η αποφυγή των κυρώσεων και η προστασία τους από τη βία της δικτατορίας. Τελικά, στηριζόμενοι στα στοιχεία που προέκυψαν με βάση την παρούσα μελέτη, κρίνεται ότι η Ε.Α.Σ.Α. στην Αθήνα δεν συμμετείχε οργανωμένα στο «Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα» και ότι μπορεί να καταγραφεί κυρίως προσωπική πρωτοβουλία, όπως αυτή του τότε σπουδαστή Θ. Γιαννακούδη.

δ) Τα ακαδημαϊκά έτη από το 1974-5 και μετά, οι σπουδαστές και σπουδάστριες της Ε.Α.Σ.Α. - ανεξάρτητα από την φοιτητική κομματική ιδεολογία και παράταξη- συμμετείχαν σε κινητοποιήσεις και πορείες διαμαρτυρίας στο κέντρο της Αθήνας, με βασικές διεκδικήσεις που σχετίζονται με την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» της Ακαδημίας, καθώς και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα. Οι κινητοποιήσεις κλιμακώθηκαν παράλληλα με την αποχή των σπουδαστών/στριών ή/και διακοπή των μαθημάτων με απόφαση των υπευθύνων διοίκησης της Ακαδημίας. Τα γεγονότα αυτά συνιστούν κορύφωση πληθώρας αντιδράσεων και κινητοποιήσεων εκ μέρους όλων των εμπλεκομένων η οποία είχε ουσιαστικά την αφετηρία της πολύ νωρίτερα, δηλαδή τη δεκαετία του

΄50. Τα βασικά ενδιαφερόμενα εμπλεκόμενα μέρη/κοινωνικοί εταίροι, συντελεστές και συμμετέχοντες, στην πορεία προς την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των Ε.Α.Σ.Α., για τους οποίους εντοπίζονται αδιαμφισβήτητα στοιχεία ως προς την εμπλοκή τους και τη συμβολή τους, στο συγκεκριμένο ζήτημα, είναι: Α) Οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες των Ε.Α.Σ.Α. Β) Το διδακτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό, δηλαδή οι καθηγητές και οι καθηγήτριες των Ε.Α.Σ.Α. Γ) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών Σωματικής Αγωγής/Φυσικής Αγωγής (Σ.Α./Φ.Α.) με τα στελέχη τους, οι οποίες λειτούργησαν κατά περιόδους (δηλαδή Ε.Γ.Ε., Ε.Γ.Β.Ε., Ε.Λ.Σ.Α., Ε.Λ.Φ.Ε., Π.Ε.Π.Φ.Α. Δ) Ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι σε καίριες θέσεις του Υπουργείου Παιδείας και των συναρμόδιων οργάνων του, όπως Διεύθυνση Σ.Α./Φ.Α. του Υπουργείου Παιδείας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως, καθώς και ανώτεροι υπάλληλοι υπεύθυνοι για την καθοδήγηση, εποπτεία, επιθεώρηση, επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α. Ο ρόλος του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος των σπουδαστών/στριών των Ε.Α.Σ.Α., από το ακαδημαϊκό έτος 1974-5 οπότε και ιδρύθηκε ο «Σύλλογος Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.», ήταν ιδιαίτερα καθοριστικός στην διάχυση/δημοσιοποίηση των σχετικών προβλημάτων (για πρόγραμμα σπουδών, ακαδημαϊκά συγγράμματα, λειτουργία και επαγγελματικά δικαιώματα των αποφοίτων των Ακαδημιών), δηλαδή οι σπουδαστές/στριες με τις δράσεις τους επικοινωνήσαν και κοινοποίησαν το ζήτημα στο ευρύ κοινό, ενώ παράλληλα ανέδειξαν την απαίτηση λύσης στα ζητήματα που είχαν αρχίσει να απασχολούν από τη δεκαετία του ΄50. Η «περιρρέουσα ατμόσφαιρα» που ήθελε τις Ε.Α.Σ.Α. (καθώς και κάποιες άλλες σχολές επαγγελματιών) εκτός των Πανεπιστημίων (σε αντίθεση με ότι συνέβαινε σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου), τελικά ανετράπη, με επιτυχή έκβαση μέσω του νόμου 1268/1982 και τη δημιουργία ανεξάρτητου Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (καθώς και ανεξάρτητου Τ.Ε.Φ.Α.Α. στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Σε αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημανθεί και το ότι αυτές οι τέσσερις «περιπτώσεις» σχετικών γεγονότων τα οποία διερευνήθηκαν στην παρούσα μελέτη εντοπίζονται ανά δύο να «συγγενεύουν» χρονικά. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο πρώτες «περιπτώσεις» εκτυλίσσονται σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία βρισκόταν σε μια ατμόσφαιρα στρατιωτικής προετοιμασίας, μετά τον «ατυχή» πόλεμο του 1897 και πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους. Με βάση τα ευρήματα και της παρούσας έρευνας, διαφαίνεται ότι σε αυτήν τη χρονική περίοδο, υπάρχει έντονος προβληματισμός σχετικά με τη θέση ευρύτερα του θεσμού της «γυμναστικής» και του αθλητισμού στην ελληνική κοινωνία, καθώς και ειδικότερα με το ρόλο της «γυμναστικής» σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και την συνακόλουθη καταλληλότερη «στρατιωτική» προετοιμασία και ετοιμότητα των νέων. Οι δύο επόμενες «περιπτώσεις» εκτυλίσσονται σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία δοκιμάζεται σε κάθε επίπεδο από την επταετή δικτατορία, ενώ αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας και τη μεταπολίτευση, ραγδαίες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις χαρακτηρίζουν τη χώρα σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής και συνακόλουθα προωθούνται και μεταρρυθμίσεις και στο χώρο της Τριτοβάθμιας/Ανώτατης/Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης.

Είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί και να τονισθεί η διαπίστωση ότι, σύμφωνα και με τα εντοπισμένα στοιχεία/αρχεία/τεκμήρια, στις δύο από τις τέσσερις «περιπτώσεις» όπου εντοπίστηκε η συμμετοχή φοιτητών/τριών των σχολών εκπαίδευσης οι οποίες διαχρονικά λειτούργησαν με σκοπό την εκπαίδευση εκπαιδευτικών Φ.Α., οι στόχοι των εν λόγω φοιτητικών κινήματων

σχετίζονταν με τις εκάστοτε συνθήκες φοίτησης και λειτουργίας των σχολών και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα. Αν και οι εμπλεκόμενοι φορείς/κοινωνικοί εταίροι σχετικά με τα συγκεκριμένα ζητήματα διαφαίνονται διαχρονικά να είναι αρκετοί, η εμπλοκή και ενεργοποίηση των φοιτητών/τριών για αυτά τα ζητήματα που τους αφορούν άμεσα, κρίνεται να έχει πρωταγωνιστική και καθοριστική σημασία,¹³⁴ είτε αφορά σε ζητήματα σπουδών και συνθηκών φοίτησης, είτε αφορά σε ζητήματα μετά την αποφοίτηση (όπως τα επαγγελματικά δικαιώματα), ως προς την επιτάχυνση/επίσπευση των απαραίτητων αποφάσεων, ενεργειών και τη θέσπιση κατάλληλων νομικών πλαισίων από την πλευρά της πολιτείας, με στόχο και την επιτυχή επίτευξη ουσιαστικών αποτελεσμάτων.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Keys, B. (2006). *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s*. Cambridge, Massachusetts/ London, England: Harvard University Press. DOI:10.4159/harvard.9780674726635
- Lamprou, C, Foteinos, D, Nomikos, N, Terzi, K. (2023). The role of International Organizations in shaping the Educational Policy for Higher Education and the first historically identified Evaluation efforts of the Greek Academy of Somatic Education in the 20th century. *Journal of Education and Development*, 7(4), 52-64. DOI: <https://doi.org/10.20849/jed.v7i4.1384>
- Scharpf A., Gläbel C., Edwards P. (2023). International Sports Events and Repression in Autocracies: Evidence from the 1978 FIFA World Cup. *American Political Science Review*, 117 (3), 909-926. DOI:10.1017/S0003055422000958

Ελληνόγλωσσες

- Αγγελής Β. (2006). «Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...»: «Μαθήματα εθνικής αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, Αθήνα: Βιβλιόραμα
- Αγγελής Β. (2010). Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973: Μια γενική αποτίμηση. *Αναδρομές*, 1, 101-113
- Αγγελής Β. & Δαφέρμος Ο. (2005). Όνειρο ήταν: το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα και το Πολυτεχνείο με το βλέμμα των πρωτεργατών (2η έκδοση), Αθήνα: εκδόσεις Οδυσσέας - ΕΔΙΑ
- Δαφέρμος Ο. (2009). Φοιτητές και Δικτατορία: Το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα 1972-1973 (Οριστική Έκδοση). Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Δημητρόπουλος Ε. (2004). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας* 3^η έκδοση. Εκδ. Έλλην: Αθήνα.

---

¹³⁴ Εννοείται φυσικά, ότι είναι ευχής έργο οι διάφοροι τρόποι εμπλοκής και ενεργοποίησης των φοιτητών/τριών, αρκετοί από τους οποίους τρόπους αναφέρονται και στην παρούσα μελέτη, να έχουν ανταπόκριση από τους εκάστοτε υπεύθυνους στα σχετικά ζητήματα της Ανώτατης/Τριτοβάθμιας/Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης, καθώς και να μην πραγματοποιούνται κανενός είδους συγκρούσεις με χαρακτηριστικά συστατικά αυτών την άσκηση σωματικής ή άλλης βίας, στοιχεία τα οποία σαφώς καταδικάζονται από όπου και εάν προέρχονται, στη σύγχρονη εποχή μας.

- Ε.Κ.Π.Α. (2024). *Το Μαρασλείο Διδασκαλείο*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πρόσφατη πρόσβαση στις 26 Μαΐου 2024: <https://www.uoa.gr/to-panepistimio/yphresies-panepisthmiakes-monades/marasleio-didaskaleio.html>].
- Ε.Κ.Π.Α., Σ.Ε.Φ.Α.Α., Σ.Δ.Ε.Ε.Π. (2023). Επετειακή Εκδήλωση για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σχολής. Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Σύλλογος Διδακτικού Ερευνητικού και Εκπαιδευτικού Προσωπικού. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Δάφνη Αθήνα. Σάββατο 10 Ιουνίου 2023, (https://www.phed.uoa.gr/anakoinoseis_kai_ekdiloseis/proboli_ekdilosis/epeteiaki_ekdilosi_gi_a_ta_40_chronia_leitoyrgias_kai_prosforas_tis_scholis_mas/) (Η συγκεκριμένη εκδήλωση μεταδόθηκε ζωντανά, αλλά και διατίθεται μαγνητοσκοπημένη στο: https://www.youtube.com/channel/UCXEc-0WwvsZoqSuQ3_Tvi4A).
- Ε.Κ.Π.Α. (2002). «Πανόραμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δομή – Λειτουργία – Εκπαιδευτικό Έργο». Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα, σελ. 384.
- Ε.Κ.Π.Α. (1977). «Πανεπιστημιακή Λέσχη 1923-1976». Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.
- Εφημερίδα *Αθήναι*. (1907). Νοέμβριος και Δεκέμβριος 1907.
- Καρανταΐδου Μ., (2000), *Η φυσική αγωγή στην ελληνική μέση εκπαίδευση (1862-1990) και ιδρύματα εκπαίδευσης γυμναστών (1882-1982)*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη.
- Κουλούρη, Χ. (1997), *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ.
- Λάμπρου Χρ. (2012). *Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής Δημοτικού και Γυμνασίου και Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Κριτική και συγκριτική θεώρηση κατά τη χρονική περίοδο 1983-2008*, Διδακτορική Διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., Φιλοσοφική Σχολή: Αθήνα. DOI: [10.12681/eadd/34780](https://doi.org/10.12681/eadd/34780)
- Λάμπρου Χρ., Μπουρνέλλη Π., Μανασσής Β., Μουντάκης Κ. (2013). Σημαντικές επιμορφώσεις, συνέδρια και σεμινάρια με κύριο ή επιμέρους θέμα τη σχολική φυσική αγωγή που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα. *Φυσική Αγωγή – Αθλητισμός – Υγεία*, τεύχος 28, σελ. 50-73. https://www.researchgate.net/publication/319529531_Semantikes_epimorphoseis_synedria_kai_seminaria_me_kyrio_e_epimerous_thema_te_scholike_Physike_Agoge_PHA_pou_pragmatopoiethekan_sten_Ellada_apo_ten_idryse_tou_kratous_mechri_semera
- Λάμπρου Χ., Μπουρνέλλη Π., Νομικός Ν., & Μελίστας Ν. (2021). Το μεταρρυθμιστικό έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως στη Φυσική Αγωγή (1964-2012). *ΥΣΠΛΗΓΕ: Επιστημονικό Περιοδικό Φυσικής Αγωγής*, 4(1). <https://doi.org/10.12681/hsjpe.26390>
- Λάμπρου Χρ., Φωτεινός Δ., Νομικός Ν. (2023). Η θέση και η εξέλιξη του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο μεταπολιτευτικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η συμβολή του ομότιμου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Μουντάκη Κωνσταντίνου. Προσέγγιση του επαγγελματικού και επιστημονικού του έργου. *Κείμενα Παιδείας*, (6). DOI: <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.34282>
- Λάμπρου Χρ., Φωτεινός Δ. (υπό δημοσίευση). «Ιωνας Ιωαννίδης: ο πρώτος διορισμένος Σύμβουλος Φυσικής Αγωγής στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το έργο του και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης»,

https://www.researchgate.net/publication/385417014_Ionas_Ioannides_o_protos_diorismenos_Symboulos_Physikes_Agoges_sto_Paidagogiko_InstitoutoKentrou_Ekpaideutikon_Meleton_kai_Epimorphoseos_kai_to_ergo_tou_stis_treis_bathmidas_ekpaideuses

- Λάμπρας, Κ. (2004). Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ.
- Μανιτάκης Π. (1962). 100 Χρόνια Νεοελληνικού Αθλητισμού 1830-1930, Αθήνα 1962, σελ. 21.
- Παπαδάκης Ν., Σπαθαράκη Α., (2004). «Ο κανόνας της απόλυτης βεβαιότητας των αποτελεσμάτων: Εξουσία και έλεγχος στην εκπαιδευτική και πανεπιστημιακή πολιτική της Απριλιανής δικτατορίας», 3^ο Διεθνές Συνέδριο «Ιστορία της Εκπαίδευσης», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα, 1-3 Οκτωβρίου 2004.
- Παρθύμος Π. (1995). «Η εκπαίδευση των καθηγητών Φ.Α. και Αθλητισμού», περιοδικό *Το Σχολείο και το Σπίτι*, Αθήνα, τχ 380, σελ. 299-306, εδώ σελ. 300.
- Ρήγος Α. (2010), Ελληνικό πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα (τόμος Α'). Από το χθες στο σήμερα του θεσμού, 1837-1909: Με επίμετρο της πορείας μέχρι σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σιμενή, Π. (2004). Φοιτητικές ταραχές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών: Η περίπτωση των «γυμναστικών» του 1907 [παρουσίαση σε συνέδριο]. 3ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης του Εργαστηρίου Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Παν. Πατρών, Συνεδριακό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών.
<http://www.eriande.edmedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/simeni.htm>
- Σιμενή, Π. (2007), Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 1904-1925. Διδακτορική Διατριβή, Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Χρυσάφης Ι. (1925). Η Σωματική Αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευσις της νεότητος και η ενδεικνύμενη οργάνωσις αυτών, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Παράρτημα 15ο, υπομνήματα Ι. Ε. Χρυσάφη, Εν Αθήναις, 1925, σελ. 38-39.

Πηγές

Προσωπικό αρχείο Λάμπρου Χρήστου

Γιαννακούδης Θ. (2024). Προσωπική συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο.

Δαφέρμος Ο. (2020). Προσωπική συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο.

Σεραφειμίδης Ι. (2009). Συνέντευξη σε Λάμπρου Χρήστο. Θεσσαλονίκη.

Σπηλιάκος Στ. (2024). Προσωπική συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Γιαννακούδης Θεόδωρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Γιώκαρης Παναγιώτης, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Σπηλιάκος Σταύρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Υπόμνημα των μαθητών της Σχολής των Γυμναστών προς την Βουλήν των Ελλήνων. «Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ». Αθήναι, 1907, Εκ του Τυπογραφείου Αθ. Γ. Δεληγιάννη.

Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Έγγραφο υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Επιβολή ποινών εις σπουδαστάς Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα.

Χριστόπουλος Δημήτριος, «Επιβολή ποινής εις Σπουδαστάς», Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 15/11-6-1974, Προς το Υπουργ. Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Χριστόπουλος Δημήτριος, Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 65/30-4-1974, Προς την Υποδ/σιν Γενικής Ασφαλείας Αστυνομίας Πόλεων.

Εθνικό Τυπογραφείο [Φ.Ε.Κ. (κατά χρονολογική σειρά)]

Φ.Ε.Κ. 11, 1834, «Νόμος περί δημοτικών σχολείων».

Φ.Ε.Κ. 87, 31-12-1836, «Περί κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων».

Φ.Ε.Κ. 7, 24-1-1878, Ν. ΧΘ', «Περί συστάσεως του Διδασκαλείου εν Αθήναις».

Φ.Ε.Κ. 33, 6-6-1878, Β.Δ. «Περί κατανομής των διδακτέων μαθημάτων εν Διδασκαλείω».

Φ.Ε.Κ. 175, 24-11-1882, «Περί γυμναστηρίων».

Φ.Ε.Κ. 241, 9-6-1884, Β.Δ. «Περί προσωρινής Σχολής Γυμναστών».

Φ.Ε.Κ. 15, 18-9-1885, Β.Δ. «Κανονισμός του κεντρικού δημοσίου γυμναστηρίου».

Φ.Ε.Κ. 349, 24-12-1887, Ν. ΑΧΗ', «Περί του κεντρικού γυμναστηρίου».

Φ.Ε.Κ. 198, 5-10-1893, «Περί κανονισμού του κεντρικού γυμναστηρίου και περί της ειδικής γυμναστικής σχολής».

Φ.Ε.Κ. 189, 19-12-1897, «Κανονισμός της εν Αθήναις ιδρυμένης ειδικής Γυμναστικής Σχολής».

Φ.Ε.Κ. 95, 2-6-1898, «Περί εξετάσεως υποψηφίων γυμναστριών».

Φ.Ε.Κ. 141, 12-7-1899, «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων».

Φ.Ε.Κ. 179, 14-8-1899, Β.Δ. (8) «Περί οργανισμού της Σχολής Γυμναστών».

Φ.Ε.Κ. 255, 20-11-1899, Αιτιολογική Έκθεση Α. Ευταξία η οποία προτάσσεται του Διατάγματος.

Φ.Ε.Κ. 180, 27-7-1906, Ν. ΓΡΝΗ', «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 2, 2-1-1909, «Περί προσωρινού κανονισμού του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 284, 5-12-1909, Νόμος ΓΥΛΗ', «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του ΒΧΚΑ' νόμου περί γυμναστικής κλπ.».

Φ.Ε.Κ. 193, 9-6-1910, «Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών».

Φ.Ε.Κ. 5, 4-1-1918, Ν. 1127, «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 101, 9-5-1918, Ν. 1406 «Περί διδασκαλείου της γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 290, 31-8-1932, Ν. 5620, «Περί κυρώσεως του από 30 Ιουλίου ε.ε. Νομοθετικού Διατάγματος 'περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως απάσης της ισχύουσας νομοθεσίας περί Σωματικής Αγωγής».

Φ.Ε.Κ. 469, 4-11-1939, Α.Ν. 2057, «Περί ιδρύσεως Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής».

ΦΕΚ 225Α', 28-9-1968, Α.Ν. 576, «Περί κινήτρων υπέρ του Αθλητισμού».

Φ.Ε.Κ. 14 Α', 20-1-1970, Β.Δ. 410 «Περί ιδρύσεως Παραρτήματος της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) εν Θεσσαλονίκη».

Φ.Ε.Κ. 98 Α΄, 28-6-1972, Β.Δ. 402 «Περί τροποποίησης του ΒΔ/τος 289/1960, «περί ενάρξεως και λήξεως του Ακαδημαϊκού έτους και διδακτικού έτους, των διδασκομένων μαθημάτων, του ωρολογίου προγράμματος, των εισαγωγικών, τμηματικών και πτυχιακών εξετάσεων της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.)», ως ετροποποιήθη διά του ΒΔ/τος 398/1966».

Φ.Ε.Κ. 65 Α΄, 11-4-1975, Β.Δ. 222, «Περί αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις την Εθνικήν Ακαδημίαν Σωματικής Αγωγής».

Φ.Ε.Κ. 87, 18-7-1982, Ν. 1268 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων».

Φ.Ε.Κ. 49, 20-4-1983, Δ. 107, «Οργάνωση και λειτουργία των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης».

Φ.Ε.Κ. 124, 3-6-2013, Π.Δ. 85. Ίδρυση, μετονομασία, ανασυγκρότηση Σχολών και ίδρυση Τμήματος στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ηλεκτρονικές Ιστοσελίδες (ενώσεων/συλλόγων/'συνδικαλιστικών' φορέων, των επαγγελματιών ως προς τις Επιστήμες Φ.Α.Α.)

<https://www.egve.gr/> Ένωση Γυμναστών Βορείου Ελλάδος

<https://www.pepfa.gr/> Πανελλήνια Ένωση Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής

<https://www.pseaa.gr/> Πανελλήνιος Σύλλογος Επαγγελματιών Αθλητισμού και Άσκησης

Η δημογραφική και εκπαιδευτική κατάσταση της πόλης της Κατερίνης κατά την περίοδο 1968-1978: Το παράδειγμα των Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων Γουίδη

Στέργιος Ι. Καλλέργης

Υποψήφιος Διδάκτωρ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας
skallerg@he.duth.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις αλλαγές που έλαβαν χώρα στην πόλη της Κατερίνης σε κοινωνικό και εκπαιδευτικό επίπεδο κατά τα τέλη της δεκαετίας του '60 και της δεκαετίας του '70. Η περίοδος 1968-1978 ήταν ιδιαίτερα σημαντική για την Ελλάδα, καθώς συνδέεται με πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές, όπως η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και η Μεταπολίτευση, ενώ σε τοπικό επίπεδο υπήρξε και η μετανάστευση, τόσο εκτός χώρας όσο και της εσωτερικής μετανάστευσης. Σε δημογραφικό επίπεδο, η Κατερίνη βίωσε αύξηση του πληθυσμού της, γεγονός που συνδέεται με τη γενικότερη μεταπολεμική αστικοποίηση της Ελλάδας. Η αύξηση αυτή δημιούργησε νέες ανάγκες στον τομέα της εκπαίδευσης, τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής. Το παράδειγμα των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων Γουίδη είναι χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής ανάπτυξης της περιοχής. Τα εκπαιδευτήρια αυτά ανταποκρίθηκαν στην ανάγκη για ποιοτική εκπαίδευση και λειτούργησαν ως ένα σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο στην πόλη. Παράλληλα, προσέφεραν δυνατότητες πρόσβασης σε πιο εξατομικευμένη μάθηση, ενισχύοντας την εκπαιδευτική δυναμική της Κατερίνης. Συνοψίζοντας, η συγκεκριμένη περίοδος για την Κατερίνη χαρακτηρίστηκε από δημογραφικές αλλαγές και εκπαιδευτική ανάπτυξη, με τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια Γουίδη να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών της εποχής. Σκοπός λοιπόν της παρούσης εργασίας, είναι να παρουσιάσει τον πληθυσμό και την φυσική κίνηση της Κατερίνης από τα τέλη της δεκαετίας του '60 μέχρι και το τέλος του '70, ενώ επίσης θα παρουσιάσει και την εκπαιδευτική κίνηση των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων Γουίδη, όσον αφορά τον μαθητικό πληθυσμό, την λειτουργικότητα του σχολείου, το εκπαιδευτικό προσωπικό, τα επαγγέλματα των γονιών των μαθητών με σκοπό να αναδειχθεί και η οικονομικό-κοινωνική θέση των οικογενειών, ενώ τέλος αναφορά θα γίνει και στους αριστεύσαντες μαθητές του ιδιωτικού σχολείου, τόσο της Πρωτοβάθμιας όσο και της Δευτεροβάθμιας.

Λέξεις κλειδιά: Κατερίνη, εκπαίδευση, ιδιωτική εκπαίδευση, δημογραφία

Abstract

This paper examines the changes that took place in the city of Katerini at the social and educational level during the late 1960s and 1970s. The period 1968-1978 was particularly important for Greece, as it was associated with political and social changes, such as the dictatorship of the Constitutionals and the Metapolization, while at the local level there was also migration, both external and internal. On a demographic level, Katerini experienced an increase in its population, which is linked to the general post-war urbanisation of Greece. This growth has created new needs in the field of education, both public and private. The example of the Goidi private schools is typical of the educational development of the region. These schools responded to the need for quality education and functioned as an important educational center in the city. At the same time, they offered opportunities for access to more personalised learning, enhancing the educational

potential of Katerini. In summary, this period for Katerini was characterised by demographic changes and educational development, with the Goidi private schools playing an important role in meeting the educational needs of the time. The purpose of the present study is to present the population and the physical movement of Katerini from the late 1960s until the end of the 1970s, while it will also present the educational movement of the Goidis private schools in terms of the student population, the functionality of the school, the teaching staff, the professions of the students' parents in order to highlight the economic-social position of the families, while finally reference will be made to the top students of the private school.

Key words: Katerini, education, private education, demography

Εισαγωγή

Η πόλη της Κατερίνης, πρωτεύουσα του νομού Πιερίας, ενσωματώθηκε στο Ελληνικό κράτος το 1912, μετά την απελευθέρωσή της από τον οθωμανικό ζυγό κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Η ενσωμάτωση αυτή αποτέλεσε σημαντικό ορόσημο για την πόλη, η οποία άρχισε να αναπτύσσεται τόσο σε πληθυσμιακό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, η Κατερίνη επωφελήθηκε από την ανασυγκρότηση του ελληνικού κράτους και την ανάπτυξη των υποδομών (Καζταρίδης, 2017). Ο ερχομός προσφύγων από τη Μικρά Ασία το 1922 συνέβαλε στην αύξηση του πληθυσμού και στην οικονομική ζωή της πόλης, καθώς οι πρόσφυγες έφεραν μαζί τους νέες δεξιότητες και επαγγέλματα, κυρίως στη γεωργία και το εμπόριο. Η γεωργία ήταν η κύρια πηγή εισοδήματος για την περιοχή, με την καλλιέργεια καπνού, σιτηρών και άλλων αγροτικών προϊόντων να κυριαρχεί. Η Κατερίνη άρχισε να εξελίσσεται σε ένα σημαντικό εμπορικό και αγροτικό κέντρο, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκαν οι τοπικές αγορές και υποδομές, όπως δρόμοι και σιδηροδρομικές συνδέσεις, που συνέδεαν την πόλη με την υπόλοιπη Ελλάδα (Ανδρέου και συν., 2008).

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Κατερίνη βρέθηκε υπό γερμανική κατοχή (1941-1944), όπως και το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Η πόλη υπέστη μεγάλες καταστροφές, τόσο υλικές όσο και ανθρώπινες, λόγω των μαχών, των αντιποίνων από τις δυνάμεις κατοχής και της συμμετοχής στην αντίσταση. Η περίοδος της Κατοχής άφησε την Κατερίνη και την ευρύτερη περιοχή της Πιερίας σε κατάσταση ανέχειας, αλλά η πόλη κατάφερε να ανακάμψει στα μεταπολεμικά χρόνια, ακολουθώντας την πορεία ανάπτυξης της υπόλοιπης Ελλάδας (Βαρμάζης, 2002).

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Κατερίνη, όπως και η υπόλοιπη Ελλάδα, βίωσε μια περίοδο ανασυγκρότησης και ανάρρωσης από τις καταστροφές που προκάλεσε ο πόλεμος και η γερμανική κατοχή. Η πόλη επλήγη ιδιαίτερα από τις δυσκολίες της Κατοχής και τον Εμφύλιο Πόλεμο (1946-1949), που ακολούθησε, με κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνέπειες να επηρεάζουν την περιοχή για αρκετά χρόνια (Βαρμάζης & Γραΐκος, 2002; Γίδαρη 2009). Τη δεκαετία του 1950 και του 1960, η Κατερίνη, όπως και η υπόλοιπη χώρα, άρχισε να ανακάμπτει οικονομικά. Ο εκσυγχρονισμός των υποδομών, η κατασκευή δρόμων και η σύνδεση της πόλης με το εθνικό δίκτυο συνέβαλαν στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, με την αγροτική παραγωγή να παραμένει η κύρια οικονομική δραστηριότητα. Η γεωργία και ειδικά η καλλιέργεια καπνού και σιτηρών, ήταν βασικοί πυλώνες της οικονομίας της Κατερίνης, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκε και το εμπόριο. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, η Κατερίνη άρχισε να βιώνει τα πρώτα κύματα εσωτερικής μετανάστευσης, καθώς πολλοί άνθρωποι από τα γύρω χωριά μετακόμιζαν στην πόλη αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής. Αυτή η εσωτερική αστικοποίηση συνέβαλε στην αύξηση

του πληθυσμού και στην ανάπτυξη των υπηρεσιών και της αγοράς στην πόλη (Γίδαρη και συν., 2012).

Η δεκαετία του 1970 ήταν καθοριστική για την Κατερίνη, καθώς συνδέεται με την πολιτική σταθερότητα μετά τη Μεταπολίτευση του 1974 και την πτώση της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974). Η πόλη γνώρισε σταθερή ανάπτυξη στον τομέα της εκπαίδευσης, των υπηρεσιών και της βιομηχανίας. Η βελτίωση των συνθηκών ζωής, η αυξανόμενη πρόσβαση στην εκπαίδευση και η περαιτέρω ενίσχυση των υποδομών δημιούργησαν ένα πλαίσιο ευκαιριών για τους κατοίκους της Κατερίνης. Παράλληλα, η πόλη άρχισε να γίνεται και ένα κέντρο παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών, με την ίδρυση και λειτουργία ιδιωτικών σχολείων, όπως τα Εκπαιδευτήρια Γουίδη, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού τοπίου της περιοχής κατά τη δεκαετία του 1970. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από γενικότερη πρόοδο και ενσωμάτωση της πόλης σε ένα πλαίσιο σύγχρονης αστικής ανάπτυξης (Γραίκος, 2001).

1. Δημογραφική εξέλιξη της Κατερίνης από την ενσωμάτωση του 1912 μέχρι και το 1971 καθώς και οι επιπτώσεις από την έλευση των προσφύγων του 1922

Η δημογραφική εξέλιξη της Κατερίνης από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος το 1912 μέχρι το 1978 παρουσιάζει σημαντικά χαρακτηριστικά που καθορίστηκαν από διάφορες ιστορικές συγκυρίες, όπως η έλευση των προσφύγων του 1922 και η μεταπολεμική ανάπτυξη.

Η ενσωμάτωση της Κατερίνης στο ελληνικό κράτος μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους το 1912 σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας εποχής για την πόλη, ενώ ο πληθυσμός της Κατερίνης στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν σχετικά μικρός, με την πόλη να αποτελεί κέντρο εμπορικών και γεωργικών δραστηριοτήτων. Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 και η επακόλουθη ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είχε σημαντικές δημογραφικές επιπτώσεις για την Κατερίνη (Καζταρίδης, 2017). Χιλιάδες πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, αυξάνοντας σημαντικά τον πληθυσμό. Οι πρόσφυγες έφεραν μαζί τους νέες δεξιότητες, καλλιεργητικές πρακτικές και πολιτιστικά στοιχεία, επηρεάζοντας την κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Μέχρι το 1928, ο πληθυσμός της Κατερίνης είχε αυξηθεί σημαντικά, με πολλούς πρόσφυγες να ενσωματώνονται στην τοπική κοινωνία και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, η Κατερίνη συνέχισε να αναπτύσσεται δημογραφικά και οικονομικά (Καζταρίδης, 2006). Η πόλη αναδιοργανώθηκε για να υποδεχτεί τους πρόσφυγες, με τη δημιουργία νέων οικισμών και την ανάπτυξη υποδομών, ενώ η αστικοποίηση της πόλης επιταχύνθηκε, με τον πληθυσμό να αυξάνεται σταθερά. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου, η Κατερίνη, όπως και πολλές άλλες ελληνικές πόλεις, υπέστη δημογραφικές και κοινωνικές ανακατατάξεις, ενώ πολλοί κάτοικοι της περιοχής αντιμετώπισαν δυσκολίες λόγω της πείνας, της βίας και των συγκρούσεων, που επηρέασαν την δημογραφική δομή της πόλης (Πετρίδης, 1985). Μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, η Κατερίνη άρχισε να ανακάμπτει και να αναπτύσσεται ραγδαία, ενώ τέλος η μεταπολεμική ανάπτυξη οδήγησε σε αύξηση του πληθυσμού, καθώς πολλοί άνθρωποι μετανάστευσαν στην πόλη αναζητώντας εργασία και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης (Καζταρίδης, 2002).

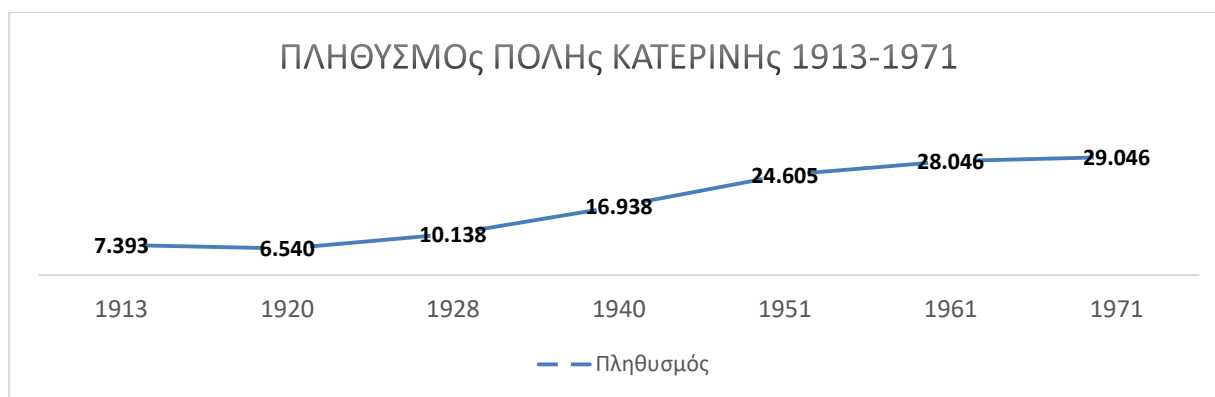
Η έλευση των προσφύγων του 1922 είχε βαθιές και πολυεπίπεδες επιπτώσεις στην κοινωνία και στην εκπαίδευση της πόλης της Κατερίνης. Αυτές οι επιπτώσεις διαμόρφωσαν σημαντικά την ανάπτυξη και την εξέλιξη της περιοχής στις επόμενες δεκαετίες (Δασίου, 2001). Η άφιξη χιλιάδων προσφύγων από τη Μικρά Ασία προκάλεσε σημαντική αύξηση του πληθυσμού της Κατερίνης, ενώ οι πρόσφυγες έφεραν διαφορετικά ήθη, έθιμα και κουλτούρες, εμπλουτίζοντας τον κοινωνικό ιστό

της πόλης και καθιστώντας την πιο πολυπολιτισμική. Η αύξηση του πληθυσμού οδήγησε σε μεγαλύτερη ζήτηση για σχολικές μονάδες και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, ενώ δημιουργήθηκαν νέα σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα για να καλύψουν τις ανάγκες των προσφυγόπαιδων (Καλλιανίδης, 2000). Τέλος, τα σχολεία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ενσωμάτωση των προσφυγόπαιδων, προωθώντας την αμοιβαία κατανόηση και την αποδοχή μεταξύ των μαθητών.

Η έλευση των προσφύγων του 1922 είχε βαθιές και εκτεταμένες επιπτώσεις στην κοινωνία και την εκπαίδευση της Κατερίνης. Η δημογραφική αύξηση, η οικονομική ανάπτυξη, οι κοινωνικές εντάσεις και οι πολιτιστικές ανταλλαγές διαμόρφωσαν τη σύγχρονη ταυτότητα της πόλης (Βασιλείου, 1982). Στον τομέα της εκπαίδευσης, η δημιουργία νέων υποδομών, η προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών και η ενσωμάτωση των προσφυγόπαιδων συνέβαλαν στην αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος, καθιστώντας την Κατερίνη ένα ζωντανό παράδειγμα κοινωνικής και πολιτιστικής ενσωμάτωσης (Καζταρίδης, 2006). Στο παρακάτω διάγραμμα αναφέρεται η δημογραφική ανάλυση της πόλης της Κατερίνης σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ¹.

Πίνακας 1: Δημογραφική εξέλιξη της πόλης της Κατερίνης από την ενσωμάτωση του 1912 μέχρι το 1971.

2. Η φυσική κίνηση του Νομού Πιερίας κατά την περίοδο 1963-1973

Μετά την λήξη του εμφυλίου, τον Ιούλιο του 1949 αλλά και την απόσχιση πλέον της Κατερίνης από το Νομό Θεσσαλονίκης λόγω της δημιουργίας του Νομού Πιερίας με τον αναγκαστικό νόμο 960/1949, ο νέος αυτός νομός είχε τόσο μία εντυπωσιακή αυξητική κίνηση πληθυσμού όσο και φυσική κίνηση καθώς χρόνο με το χρόνο οι γεννήσεις νέων παιδιών είναι κατά μέσο όρο 4.250 μέχρι και τις αρχές του 1970. Από εκεί και πέρα, λόγω της μετανάστευσης στο εξωτερικό, οι γεννήσεις μειώθηκαν αισθητά. Προτού παρουσιαστεί η μαθητική κίνηση στο Ιδιωτικό Εκπαιδευτήριο Γουΐδη, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί η φυσική κίνηση του Νομού Πιερίας από το 1963 μέχρι και το 1973, δηλαδή 5 χρόνια πριν λειτουργήσει το νέο ιδιωτικό σχολείο και 5 χρόνια πριν αυτό κλείσει.

Το 1963 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 3.717 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.330 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.252 άτομα και πέθαναν 423. Στις κομοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 150 άτομα και πέθαναν 55 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 569 παιδιά και πέθαναν 246 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.746 παιδιά και πέθαναν συνολικά 553 άτομα².

¹ Ελληνική Στατιστική Αρχή. Στατιστικά στοιχεία πληθυσμού από το 1913 μέχρι και το 1971

² Ελληνική Στατιστική Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερίας έτους 1963

Το 1964 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 4.124 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.325 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.333 άτομα και πέθαναν 451. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 168 άτομα και πέθαναν 87 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 600 παιδιά και πέθαναν 215 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 2.023 παιδιά και πέθαναν συνολικά 572 άτομα³.

Το 1965 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 4.252 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.326 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.577 άτομα και πέθαναν 447. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 157 άτομα και πέθαναν 72 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 564 παιδιά και πέθαναν 228 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.954 παιδιά και πέθαναν συνολικά 579 άτομα⁴.

Το 1966 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 4.031 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.305 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.591 άτομα και πέθαναν 458. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 141 άτομα και πέθαναν 59 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 606 παιδιά και πέθαναν 232 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.693 παιδιά και πέθαναν συνολικά 556 άτομα⁵.

Το 1967 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 4.298 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.417 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.734 άτομα και πέθαναν 468. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 141 άτομα και πέθαναν 92 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 575 παιδιά και πέθαναν 244 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.848 παιδιά και πέθαναν συνολικά 613 άτομα⁶.

Το 1968 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 4.081 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.466 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.712 άτομα και πέθαναν 470. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 119 άτομα και πέθαναν 113 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 531 παιδιά και πέθαναν 251 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.719 παιδιά και πέθαναν συνολικά 632 άτομα⁷.

Το 1969 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 3.754 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.301 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.638 άτομα και πέθαναν 426. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 113 άτομα και πέθαναν 83 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 527 παιδιά και πέθαναν 235 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.476 παιδιά και πέθαναν συνολικά 557 άτομα⁸.

Το 1970 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 3.215 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.509 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.542 άτομα και πέθαναν 481. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 96 άτομα και πέθαναν 88 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 425 παιδιά και πέθαναν 267 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 1.152 παιδιά και πέθαναν συνολικά 673 άτομα⁹.

---

³ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1964

⁴ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1965

⁵ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1966

⁶ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1967

⁷ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1968

⁸ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1969

⁹ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1970

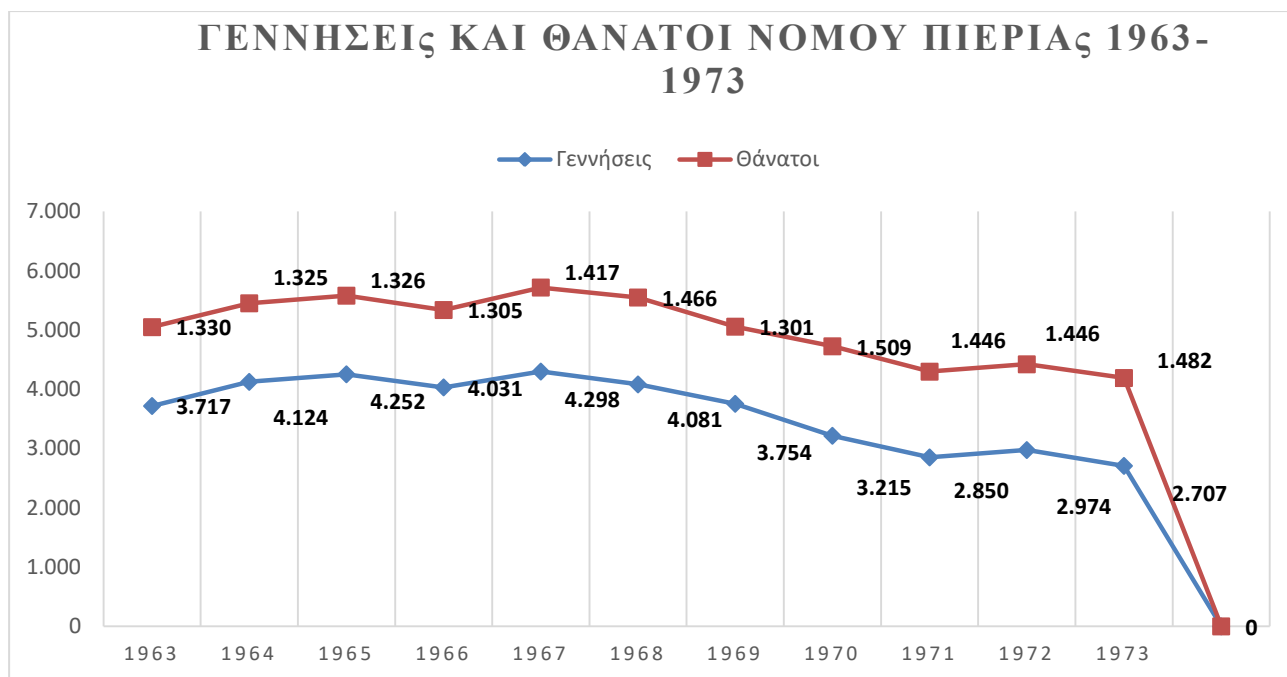
Το 1971 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 2.850 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.446 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.445 άτομα και πέθαναν 522. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 85 άτομα και πέθαναν 83 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 356 παιδιά και πέθαναν 250 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 964 παιδιά και πέθαναν συνολικά 591 άτομα¹⁰.

Το 1972 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 2.974 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.446 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.590 άτομα και πέθαναν 499. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 85 άτομα και πέθαναν 74 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 300 παιδιά και πέθαναν 191 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 999 παιδιά και πέθαναν συνολικά 682 άτομα¹¹.

Το 1973 σε όλη την Πιερία γεννήθηκαν 2.707 παιδιά και πέθαναν συνολικά 1.482 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, στον Δήμο Κατερίνης γεννήθηκαν 1.615 άτομα και πέθαναν 486. Στις κωμοπόλεις με πληθυσμό από 5.000-9.999 γεννήθηκαν συνολικά 65 άτομα και πέθαναν 98 άνθρωποι, στις περιοχές με πληθυσμό από 2.000-4.999 γεννήθηκαν 246 παιδιά και πέθαναν 192 άτομα, ενώ τέλος στα χωριά μέχρι 1.999 κατοίκους γεννήθηκαν 781 παιδιά και πέθαναν συνολικά 706 άτομα¹².

Στο παρακάτω διάγραμμα αναφέρονται οι γεννήσεις και οι θάνατοι σε όλη την Πιερία κατά την περίοδο 1963-1973. Συνολικά την δεκαετία αυτή είχαμε **40.003 γεννήσεις** και **15.353 θανάτους**.

Πίνακας 2: Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερίας 1963-1973

3. Η Ιδιωτική εκπαίδευση στην Κατερίνη κατά την περίοδο 1950-1978

Κατά την περίοδο 1950-1978, η Ελλάδα βρισκόταν σε φάση σταθεροποίησης και εκσυγχρονισμού. Το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας προσπαθούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες

¹⁰ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1971

¹¹ Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1972

¹² Ελληνική Στατιστικά Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1973

μιας κοινωνίας που επανερχόταν μετά από πολεμικές συγκρούσεις και οικονομική αστάθεια. Η δημόσια εκπαίδευση κυριαρχούσε, αλλά η ιδιωτική εκπαίδευση άρχισε να αποκτά σημασία για οικογένειες που αναζητούσαν μια πιο ποιοτική ή εξειδικευμένη παιδεία για τα παιδιά τους (Καζταρίδης, 2006).

Στην Κατερίνη, η ιδιωτική εκπαίδευση, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, περιλάμβανε κυρίως ιδιωτικά σχολεία που προσέφεραν μαθήματα για προετοιμασία εξετάσεων ή εξειδικευμένη διδασκαλία ξένων γλωσσών. Οι ανάγκες για ξένες γλώσσες, ιδιαίτερα η αγγλική, γαλλική και γερμανική, ήταν υψηλές κατά τη μεταπολεμική περίοδο, καθώς η χώρα στρεφόταν προς τη Δύση και επιδίωκε οικονομική ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό. Τα φροντιστήρια αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι της ιδιωτικής εκπαίδευσης, ειδικά σε επίπεδο προετοιμασίας για τις πανελλήνιες εξετάσεις, που καθόριζαν την πρόσβαση στα πανεπιστήμια. Αυτά τα ιδιωτικά ιδρύματα ήταν διαδεδομένα όχι μόνο στην Αθήνα, αλλά και σε πόλεις όπως η Κατερίνη, που γνώρισε οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη μετά τον πόλεμο (Καζταρίδης, 2017). Επιπλέον, οι ιδιωτικοί εκπαιδευτικοί φορείς που συνδέονταν με την Εκκλησία είχαν σημαντικό ρόλο. Οι θρησκευτικές οργανώσεις συχνά ίδρυσαν σχολεία με στόχο την ηθική διαπαιδαγώγηση και την παροχή εκπαίδευσης σύμφωνα με τις χριστιανικές αξίες. Κατά την περίοδο αυτή, η ιδιωτική εκπαίδευση γνώρισε σταδιακή αύξηση στη ζήτηση, ιδιαίτερα προς το τέλος της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές της δεκαετίας του 1970, καθώς οι οικογένειες επεδίωκαν την καλύτερη προετοιμασία των παιδιών τους για τις πανελλαδικές εξετάσεις ή για σπουδές στο εξωτερικό.

Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών (1967-1974) άσκησε επιρροή και στον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς επέβαλε αυστηρούς ελέγχους στο εκπαιδευτικό σύστημα, και η ιδιωτική εκπαίδευση βρέθηκε σε ένα ιδιαίτερο καθεστώς. Ωστόσο, τα ιδιωτικά σχολεία και φροντιστήρια συνέχισαν να λειτουργούν, εξυπηρετώντας τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Η Κατερίνη, όπως και πολλές άλλες πόλεις της Ελλάδας, έζησε αυτή τη μεταπολεμική περίοδο ως μία φάση μετάβασης, όπου η ιδιωτική εκπαίδευση συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην προετοιμασία των νέων για τις προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας (Καζταρίδης, 2006).

Στην Κατερίνη μέχρι το 1967 λειτουργούσαν τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Παπαδημητρίου με νηπιαγωγείο-δημοτικό-6τάξιο Γυμνάσιο, 6τάξιο Γυμνάσιο στο Κίτρος που λειτούργησε από το 1955-1958 και 6τάξιο ιδιωτικό Γυμνάσιο στον Πλαταμώνα που δημιουργήθηκε το 1965. Τα εκπαιδευτήρια Γουΐδη, με τα οποία θα ασχοληθεί η παρούσα εργασία ξεκίνησαν την λειτουργία τους το σχολικό έτος 1968-1969 και είχαν διάρκεια ζωής εννέα (9) έτη.

4. Αριθμός μαθητών ανά τάξη και εκπαιδευτικό προσωπικό στο Δημοτικό Γουΐδη 1968-1977

Το δημοτικό σχολείο των εκπαιδευτηρίων Γουΐδη ξεκίνησε την λειτουργία του πρώτη φορά τον Σεπτέμβριο του σχολικού έτους 1968-1969. Το σχολείο ξεκίνησε ως εξατάξιο δημοτικό με συνολικό αριθμό μαθητών την πρώτη χρονιά τους 90 μαθητές, εκ των οποίων τα 29 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 18 μαθητές, στη Β' τάξη 20 μαθητές, στη Γ' τάξη 20 μαθητές, στη Δ' τάξη 12 μαθητές, στην Ε' τάξη 15 μαθητές και στη ΣΤ' 5 μαθητές¹³. Στο σχολείο

¹³ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1968

εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8¹⁴.

Το σχολικό έτος 1969-1970 φοιτούσαν στο σχολείο 96 μαθητές, εκ των οποίων τα 31 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 11 μαθητές, στη Β' τάξη 18 μαθητές, στη Γ' τάξη 20 μαθητές, στη Δ' τάξη 20 μαθητές, στην Ε' τάξη 12 μαθητές και στη ΣΤ' 15 μαθητές¹⁵. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος¹⁶.

Το σχολικό έτος 1970-1971 φοιτούσαν στο σχολείο 103 μαθητές, εκ των οποίων τα 30 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 22 μαθητές, στη Β' τάξη 11 μαθητές, στη Γ' τάξη 18 μαθητές, στη Δ' τάξη 20 μαθητές, στην Ε' τάξη 20 μαθητές και στη ΣΤ' 12 μαθητές¹⁷. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος¹⁸.

Το σχολικό έτος 1971-1972 φοιτούσαν στο σχολείο 108 μαθητές, εκ των οποίων τα 38 κορίτσια και παρατηρείται μία αύξηση στη ροή των μαθητών κατά τα τρία προηγούμενα έτη κατά 0,18%. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 17 μαθητές, στη Β' τάξη 22 μαθητές, στη Γ' τάξη 11 μαθητές, στη Δ' τάξη 18 μαθητές, στην Ε' τάξη 20 μαθητές και στη ΣΤ' 20 μαθητές¹⁹. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος²⁰.

Το σχολικό έτος 1972-1973 φοιτούσαν στο σχολείο 98 μαθητές, εκ των οποίων τα 30 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 10 μαθητές, στη Β' τάξη 17 μαθητές, στη Γ' τάξη 22 μαθητές, στη Δ' τάξη 11 μαθητές, στην Ε' τάξη 18 μαθητές και στη ΣΤ' 20 μαθητές²¹. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος²².

Το σχολικό έτος 1973-1974 φοιτούσαν στο σχολείο 102 μαθητές, εκ των οποίων τα 32 κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 24 μαθητές, στη Β' τάξη 10 μαθητές, στη Γ' τάξη 17

---

¹⁴ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1968

¹⁵ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1969

¹⁶ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1969

¹⁷ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1970

¹⁸ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1970

¹⁹ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1971

²⁰ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1971

²¹ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1972

²² Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1972

μαθητές, στη Δ' τάξη 22 μαθητές, στην Ε' τάξη 11 μαθητές και στη ΣΤ' 18 μαθητές²³. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος²⁴.

Το σχολικό έτος 1974-1975 φοιτούσαν στο σχολείο 110 μαθητές εκ των οποίων 27 κορίτσια και ο συνολικός αριθμός μαθητών ήταν ο μεγαλύτερος από την έναρξη λειτουργίας του σχολείου. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 26 μαθητές, στη Β' τάξη 24 μαθητές, στη Γ' τάξη 10 μαθητές, στη Δ' τάξη 17 μαθητές, στην Ε' τάξη 22 μαθητές και στη ΣΤ' 11 μαθητές²⁵. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος²⁶.

Το σχολικό έτος 1975-1976 φοιτούσαν στο σχολείο 109 μαθητές, εκ των οποίων τα 25 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 19 μαθητές, στη Β' τάξη 26 μαθητές, στη Γ' τάξη 24 μαθητές, στη Δ' τάξη 10 μαθητές, στην Ε' τάξη 17 μαθητές και στη ΣΤ' 22 μαθητές²⁷. Στο σχολείο εκτός από τους 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν ακόμα 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 8 και το τρέχον σχολικό έτος²⁸.

Το σχολικό έτος 1976-1977, το οποίο ήταν και το τελευταίο έτος λειτουργίας του σχολείου, φοιτούσαν σ' αυτό 81 μαθητές, εκ των οποίων τα 20 κορίτσια. Η διαφορά με τα προηγούμενα έτη είναι ότι το τρέχον, το σχολείο από δτάξιο λειτούργησε ως 4τάξιο με την συνένωση της Α και Β τάξης αλλά και της Ε' με την Στ' τάξη. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 4 μαθητές, στη Β' τάξη 19 μαθητές, στη Γ' τάξη 26 μαθητές, στη Δ' τάξη 24 μαθητές, στην Ε' τάξη 10 μαθητές και στη ΣΤ' 17 μαθητές²⁹. Λόγω και της μείωσης, στο σχολείο αντί για 6 εκπαιδευτικούς υπήρχαν 4 εκπαιδευτικοί, ενώ ακόμα υπήρχαν 2 εκπαιδευτικοί, 1 γυμναστής και 1 ξένων γλωσσών, με συνολικό αριθμό προσωπικού τους 6³⁰.

Στο παρακάτω διάγραμμα (**πίνακα 3**) αναφέρεται η μαθητική κίνηση του σχολείου τα 9 χρόνια που λειτούργησε. Συνολικά στο σχολείο φοίτησαν **897 μαθητές**, εκ των οποίων τα **262 ήταν κορίτσια**. Στο άλλο διάγραμμα (**πίνακα 4**) αναφέρονται πόσα αγόρια και πόσα κορίτσια φοίτησαν στο σχολείο.

²³ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Μαθητολογία έτους 1973

²⁴ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1973

²⁵ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Μαθητολογία έτους 1974

²⁶ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1974

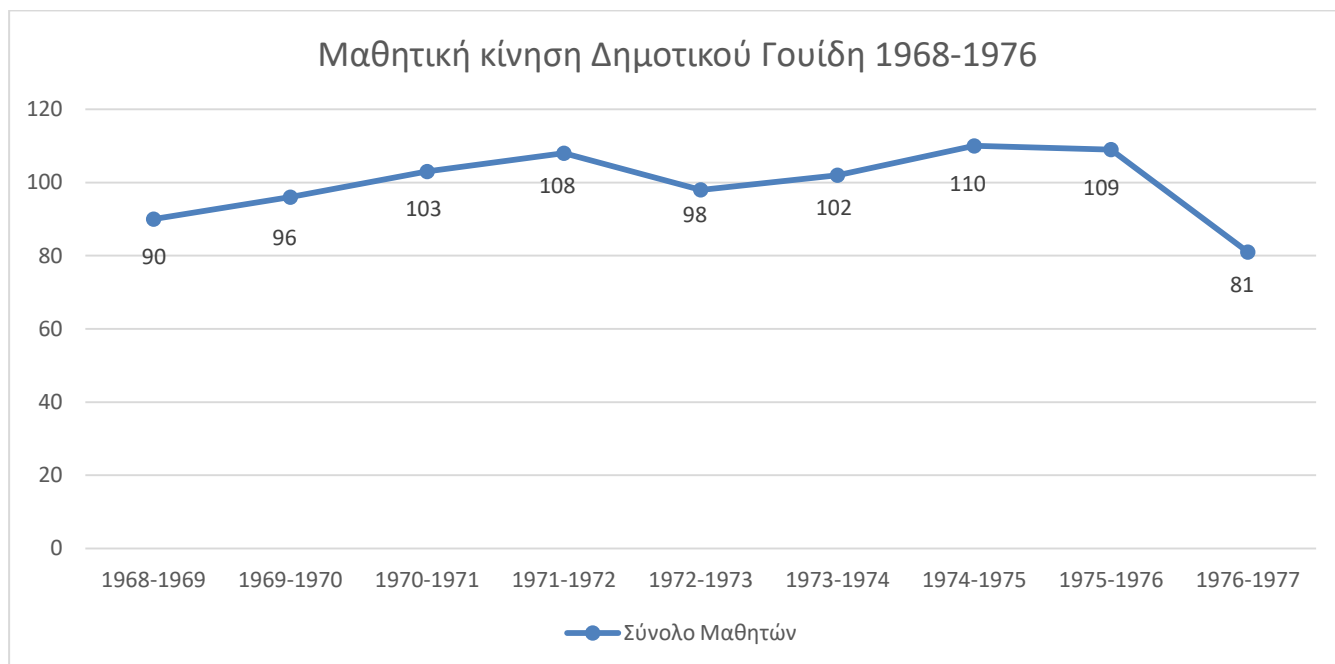
²⁷ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Μαθητολογία έτους 1975

²⁸ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1975

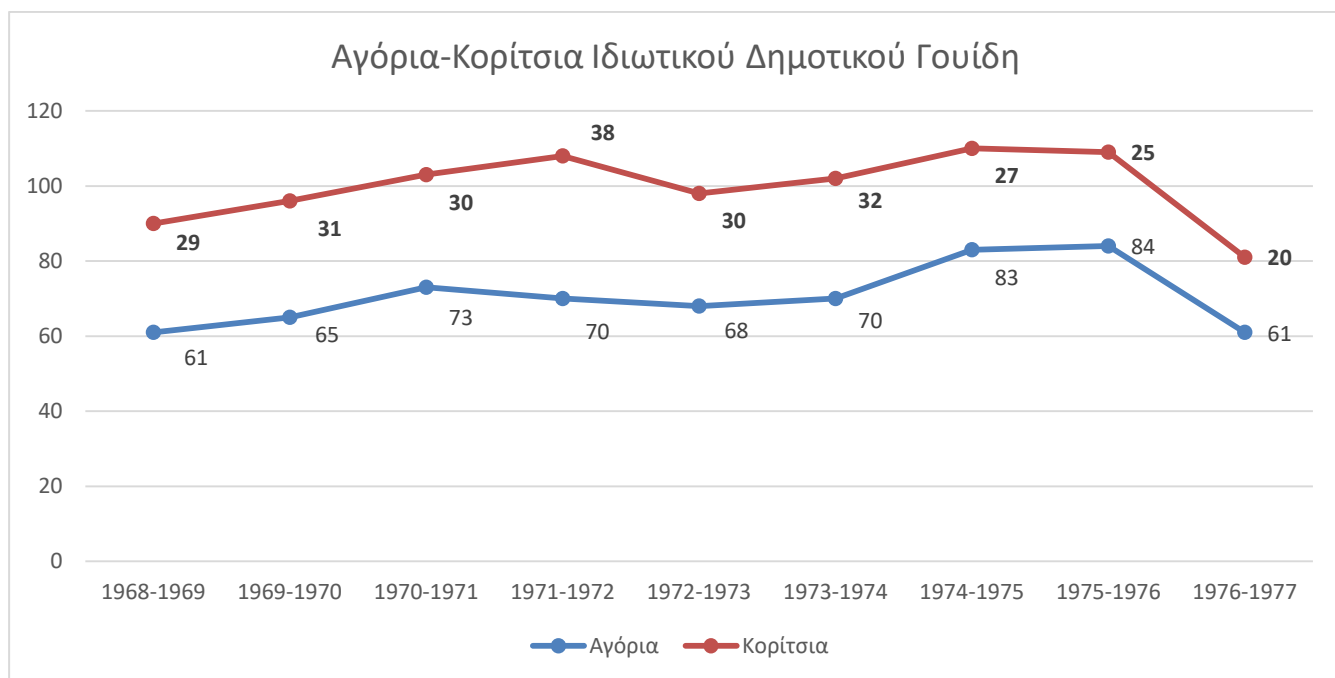
²⁹ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Μαθητολογία έτους 1976

³⁰ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1976

Πίνακας 3: Κίνηση μαθητική 1968-1976

Πίνακας 4: Μαθητική Κίνηση Ιδιωτικού Δημοτικού Γουΐδη (Αγόρια-Κορίτσια)

5. Αριθμός μαθητών ανά τάξη και εκπαιδευτικό προσωπικό στο Γυμνάσιο-Λύκειο Γουΐδη 1968-1977

Το Ιδιωτικό Γυμνάσιο-Λύκειο Γουΐδη ξεκίνησε την λειτουργία του μαζί με το Δημοτικό το σχολικό έτος 1968-1969 και είχε και αυτό διάρκεια ζωής εννέα (9) χρόνια. Σε αντίθεση με το

Ιδιωτικό Γυμνάσιο Παπαδημητρίου, του Γουΐδη ξεκίνησε αμέσως ως δτάξιο³¹ με συνολικό αριθμό μαθητών το πρώτο έτος τους 145, εκ των οποίων τα 19 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 24 μαθητές, στην Β' τάξη 25 μαθητές, στην Γ' τάξη 23 μαθητές, στην Δ' τάξη 26 μαθητές, στην Ε' τάξη 24 μαθητές και στην Στ' 23 μαθητές³². Στο σχολείο δίδασκαν οι ακόλουθοι 13 εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων: 1 Θεολόγος, 4 Φιλολόγοι, 2 Μαθηματικοί, 2 Φυσικής, 1 Μουσικής, 1 Αγγλικών, 1 Γαλλικών, 1 Φυσική Αγωγή³³.

Το σχολικό έτος 1969-1970 παρατηρείται μία σημαντική αύξηση μαθητών, καθώς ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 162 μαθητές, εκ των οποίων τα 31 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 40³⁴ μαθητές, στην Β' τάξη 24 μαθητές, στην Γ' τάξη 25 μαθητές, στην Δ' τάξη 23 μαθητές, στην Ε' τάξη 26 μαθητές και στην Στ' 24 μαθητές³⁵. Ο αριθμός των εκπαιδευτικών ήταν σταθερός στους 13 και το τρέχον έτος³⁶.

Το σχολικό έτος 1970-1971 παρατηρείται μία ακόμη αύξηση μαθητών, καθώς ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 178 μαθητές, εκ των οποίων τα 30 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 40 μαθητές, στην Β' τάξη 40 μαθητές, στην Γ' τάξη 24 μαθητές, στην Δ' τάξη 25 μαθητές, στην Ε' τάξη 23 μαθητές και στην Στ' 26 μαθητές³⁷. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έμεινε σταθερό και το τρέχον σχολικό έτος.

Το σχολικό έτος 1971-1972 ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 179 μαθητές, εκ των οποίων τα 28 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 27 μαθητές, στην Β' τάξη 40 μαθητές, στην Γ' τάξη 40 μαθητές, στην Δ' τάξη 24 μαθητές, στην Ε' τάξη 25 μαθητές και στην Στ' 23 μαθητές³⁸. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έμεινε σταθερό και το τρέχον σχολικό έτος, δηλαδή 13 εκπαιδευτικοί.

Το σχολικό έτος 1972-1973 ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 167 μαθητές, εκ των οποίων τα 40 ήταν κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 11 μαθητές, στην Β' τάξη 27 μαθητές, στην Γ' τάξη 40 μαθητές, στην Δ' τάξη 40 μαθητές, στην Ε' τάξη 24 μαθητές και στην

---

³¹ Αξίζει να σημειωθεί και να υπενθυμισθεί, ότι μετά την επιβολή της Δικτατορίας στις 21 Απριλίου 1967, οι Απριλιανοί πάγωσαν την μεταρρύθμιση της Ένωσης Κέντρου του 1964 και επαναφέρανε τις διατάξεις για την Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση σύμφωνα με το σύστημα του δτάξιου Γυμνασίου, μέσω του αναγκαστικού νόμου 129/1967. Περισσότερες πληροφορίες <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/curricula/item.html?code=1967-163A&tab=01>

³² Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1968

³³ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Εκπαιδευτικό προσωπικό έτους 1968

³⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τη νομοθεσία του 1964 σε κάθε τάξη μπορούσαν να υπάρχουν μέχρι και 40 μαθητές

³⁵ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1969

³⁶ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Εκπαιδευτικό προσωπικό έτους 1969

³⁷ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1970

³⁸ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1971

Στ' 25 μαθητές³⁹. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έμεινε σταθερό και το τρέχον σχολικό έτος, δηλαδή 13 εκπαιδευτικοί.

Το σχολικό έτος 1973-1974 ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 169 μαθητές, εκ των οποίων τα 31 ήταν κορίτσια. Αξίζει να σημειωθεί ότι το τρέχον σχολικό έτος ήταν το τελευταίο κατά το οποίο το σχολείο λειτούργησε ως 6τάξιο. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη φοιτούσαν 27 μαθητές, στην Β' τάξη 11 μαθητές, στην Γ' τάξη 27 μαθητές, στην Δ' τάξη 40 μαθητές, στην Ε' τάξη 40 μαθητές και στην Στ' 24 μαθητές⁴⁰. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έμεινε σταθερό και το τρέχον σχολικό έτος, δηλαδή 13 εκπαιδευτικοί.

Το σχολικό έτος 1974-1975 ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 145 μαθητές, εκ των οποίων τα 33 ήταν κορίτσια. Το σχολείο από 6τάξιο έγινε 5τάξιο, καθώς στην Α' Γυμνασίου δεν πραγματοποιήθηκε καμία εγγραφή. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' τάξη δεν φοιτούσε κανένας μαθητής, στην Β' τάξη 27 μαθητές, στην Γ' τάξη 11 μαθητές, στην Δ' τάξη 27 μαθητές, στην Ε' τάξη 40 μαθητές και στην Στ' 40 μαθητές⁴¹. Το εκπαιδευτικό προσωπικό παρουσίασε μεταβολή και έτσι οι ακόλουθοι 11 εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων που δίδασκαν ήταν: 1 Θεολόγος, 4 Φιλολογοί, 1 Μαθηματικοί, 1 Φυσικής, 1 Μουσικής, 1 Αγγλικών, 1 Γαλλικών, 1 Φυσική Αγωγή⁴².

Το σχολικό έτος 1975-1976 ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 105 μαθητές, εκ των οποίων τα 25 ήταν κορίτσια. Παρατηρείται δηλαδή μία σημαντική μείωση μαθητών, ενώ ακόμα το σχολείο από 5τάξιο έγινε 4τάξιο. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' και Β' τάξη δεν φοιτούσε κανένας μαθητής, στην Γ' τάξη 27 μαθητές, στην Δ' τάξη 11 μαθητές, στην Ε' τάξη 27 μαθητές και στην Στ' 40 μαθητές⁴³. Το εκπαιδευτικό προσωπικό παρουσίασε εκ νέου μεταβολή και έτσι οι ακόλουθοι 10 εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων που δίδασκαν ήταν: 1 Θεολόγος, 3 Φιλολογοί, 1 Μαθηματικοί, 1 Φυσικής, 1 Μουσικής, 1 Αγγλικών, 1 Γαλλικών, 1 Φυσική Αγωγή⁴⁴.

Το σχολικό έτος 1976-1977, που ήταν και το τελευταίο έτος λειτουργίας του σχολείου ο συνολικός αριθμός φοίτησης θα φτάσει τους 65 μαθητές, εκ των οποίων τα 19 ήταν κορίτσια. Παρατηρείται δηλαδή νέα μείωση μαθητών, ενώ ακόμα το σχολείο από 4τάξιο έγινε 3τάξιο. Πιο συγκεκριμένα, στην Α', Β' και Γ' τάξη δεν φοιτούσε κανένας μαθητής, στην Δ' τάξη 27 μαθητές, στην Ε' τάξη 10 μαθητές και στην Στ' 27 μαθητές⁴⁵. Το εκπαιδευτικό προσωπικό δεν παρουσίασε νέα μεταβολή και περιέμεινε στους 10.

³⁹ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1972

⁴⁰ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1973

⁴¹ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1974

⁴² Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Εκπαιδευτικό προσωπικό έτους 1974

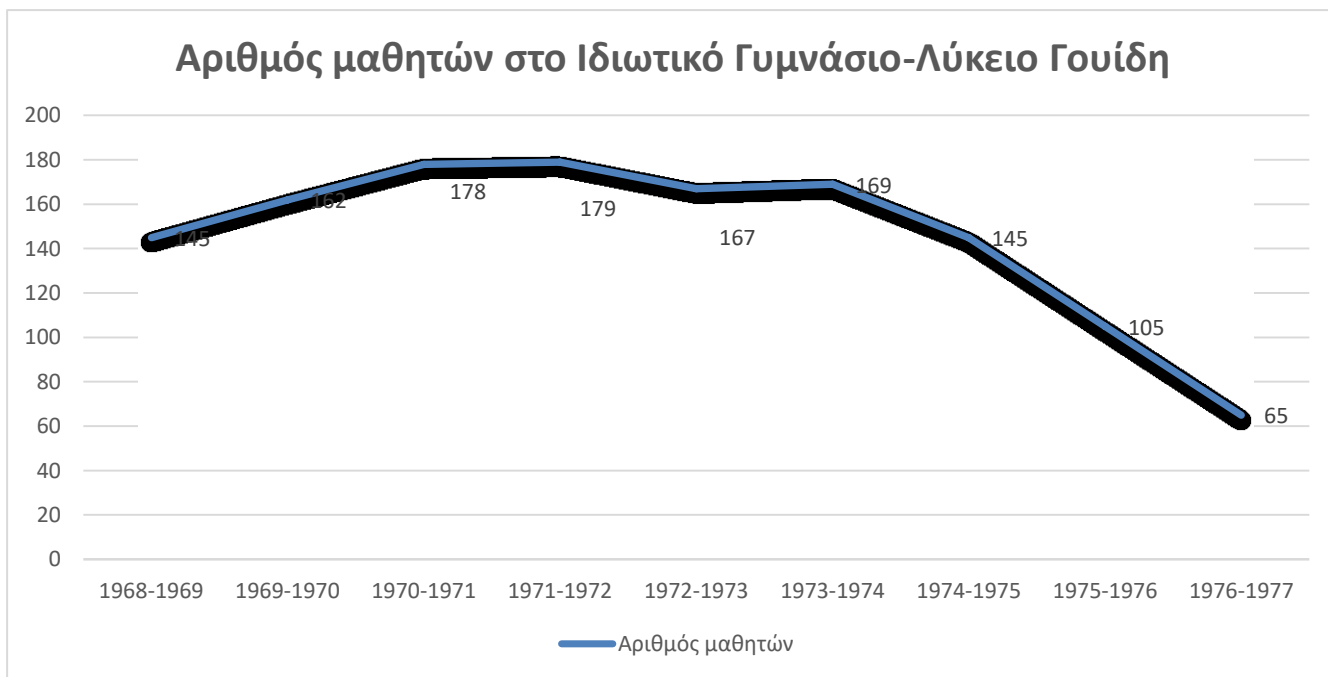
⁴³ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1975

⁴⁴ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Εκπαιδευτικό προσωπικό έτους 1975

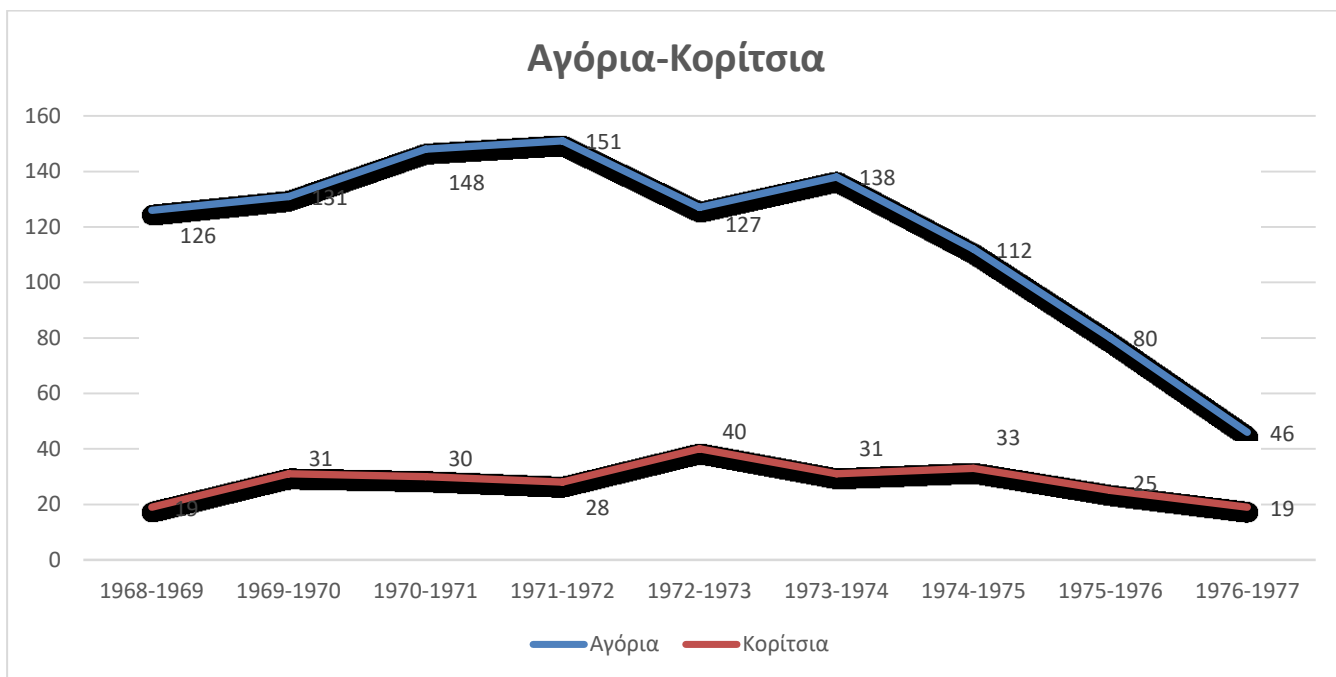
⁴⁵ Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη. Μαθητολογία έτους 1976

Στα παρακάτω διαγράμματα, στο μεν πρώτο αναφέρεται η συνολική μαθητική κίνηση στο δε δεύτερο η κίνηση αγοριών και κοριτσιών. Στο τρίτο διάγραμμα αναφέρεται η εξέλιξη του αριθμού των εκπαιδευτικών κινητικότητας και στο τελευταίο διάγραμμα η λειτουργικότητα του σχολείου. Συνολικά στο Ιδιωτικό Γυμνάσιο-Λύκειο Γουίδη φοίτησαν **συνολικά 1.338 μαθητές**, εκ των οποίων τα **256 ήταν κορίτσια**.

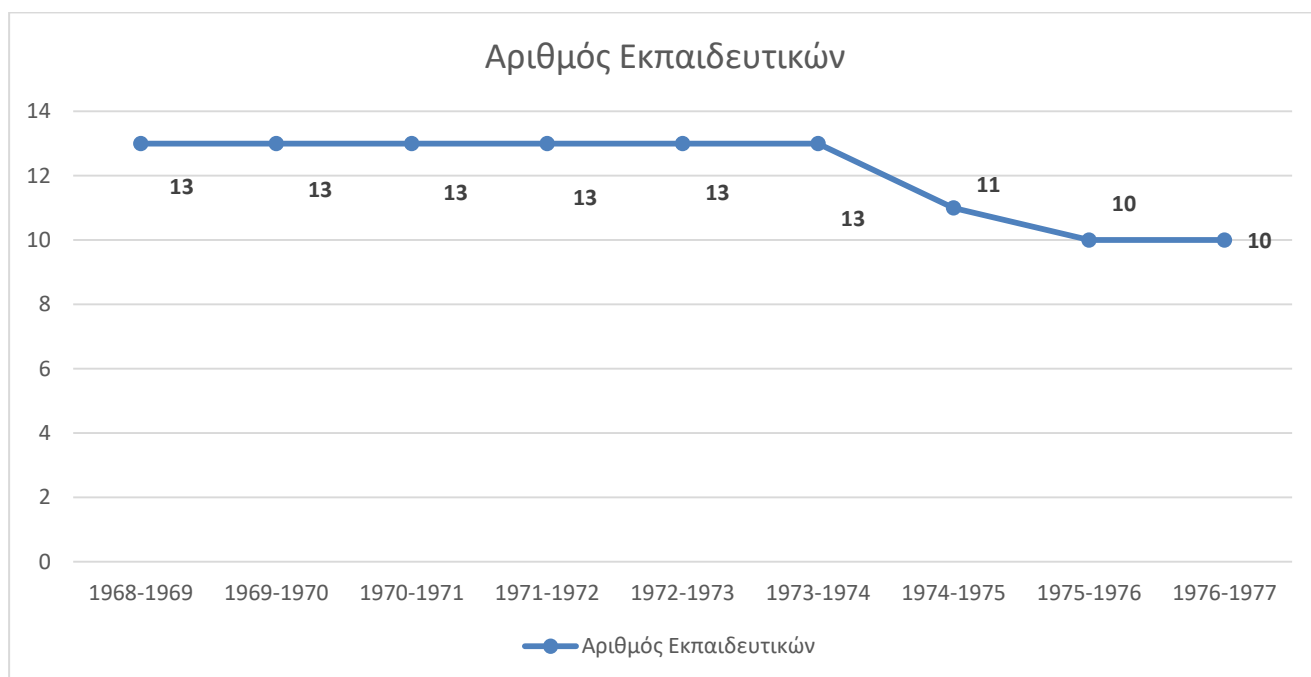
Πίνακας 5: Μαθητική κίνηση στο Ιδιωτικό Γυμνάσιο-Λύκειο Γουίδη 1968-1977

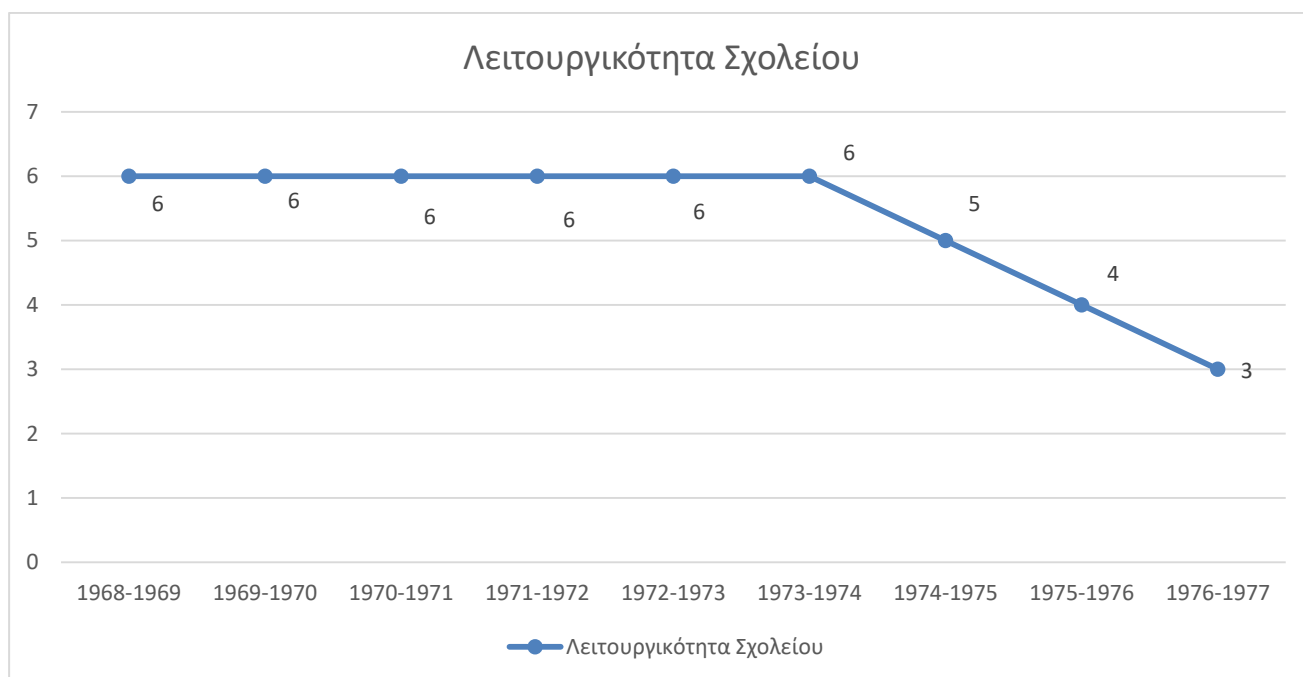
Πίνακας 6: Μαθητική Κίνηση αγοριών και κοριτσιών

Πίνακας 7: Αριθμός Εκπαιδευτικών Ιδιωτικού Γυμνασίου-Λυκείου 1968-1977

Πίνακας 8: Τάξεις Ιδιωτικού Γυμνασίου-Λυκείου

6. Περιοχές προέλευσης μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ιδιωτικού Γουΐδη

Το Ιδιωτικό Σχολείο Γουΐδη στην Κατερίνη λειτούργησε κατά την περίοδο 1968-1977 και αποτέλεσε σημαντικό εκπαιδευτικό ίδρυμα στην πόλη. Προσέφερε τόσο πρωτοβάθμια όσο και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και οι μαθητές του προέρχονταν από διάφορες περιοχές της Κατερίνης και των γύρω περιοχών.

Ένα μεγάλο ποσοστό των μαθητών προερχόταν από το κέντρο της Κατερίνης, καθώς το σχολείο βρισκόταν σε εύκολη πρόσβαση για τους κατοίκους του αστικού ιστού. Οι οικογένειες που ζούσαν στο κέντρο ανήκαν κυρίως στη μεσαία και ανώτερη τάξη, και προτιμούσαν την ιδιωτική εκπαίδευση για τα παιδιά τους. Οικογένειες από Σβορώνο και Λιτόχωρο έστειλαν επίσης τα παιδιά τους στο σχολείο Γουίδη. Αυτές οι περιοχές είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται ταχύτατα κατά την περίοδο εκείνη, και αρκετές οικογένειες είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν ιδιωτική εκπαίδευση για τα παιδιά τους. Αν και βρίσκεται σε απόσταση από την Κατερίνη, ο Πλαταμώνας ήταν μια περιοχή με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και οι μαθητές που ήθελαν καλύτερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες συχνά φοιτούσαν στην Κατερίνη, ενώ επίσης παιδιά και από το Παλιό και Νέο Κεραμίδι φοίτησαν στα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια Γουίδη⁴⁶.

Οι οικογένειες που επέλεξαν το ιδιωτικό σχολείο Γουίδη ήταν συνήθως οικογένειες της μεσαίας και ανώτερης τάξης, με έμφαση στην καλή εκπαίδευση και την κοινωνική πρόοδο. Πολλοί μαθητές προέρχονταν από οικογένειες εμπόρων, γεωργών ή δημόσιων υπαλλήλων, που μπορούσαν να καλύψουν τα δίδακτρα ενός ιδιωτικού σχολείου. Η ιδιωτική εκπαίδευση θεωρούνταν συχνά μια επένδυση για την επαγγελματική και ακαδημαϊκή επιτυχία των παιδιών. Το Ιδιωτικό Σχολείο Γουίδη διατηρούσε καλή φήμη για το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και προσέλκυε μαθητές από ένα ευρύ γεωγραφικό φάσμα, ενισχύοντας την εικόνα του ως ένα από τα καλύτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της εποχής.

Στον παρακάτω πίνακα αναφέρονται όλες οι περιοχές, τόσο εντός της Πιερίας όσο και εκτός, από τις οποίες υπήρχαν μαθητές και στις δύο βαθμίδες Εκπαίδευσης⁴⁷.

Πίνακας 9: Περιοχές προέλευσης μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Ιδιωτικού Γουίδη

Περιοχές	Πρωτοβάθμια	Δευτεροβάθμια
Κατερίνη	501	695
Ρητίνη	23	29
Καταφύγιον Κοζάνης	100	134
Βελβεντό Κοζάνης	100	141
Σβορώνος	26	28
Αργίνιο	18	31
Κορινός	15	24
Μοσχοχώρι	10	15
Λιτόχωρο	31	59
Περίσταση	21	19
Πλαταμώνας	10	46
Κούκος	2	-
Λόφος	9	15
Κάτω Μηλιά	9	24
Παλαιό Κεραμίδι	2	-
Νέο Κεραμίδι	2	-
Μεγάλη Γέφυρα	1	-
Θεσσαλονίκη	10	34
Λάρισα	5	41

⁴⁶ Στατιστικά στοιχεία μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Ιδιωτική Εκπαίδευση

⁴⁷ Στατιστικά στοιχεία μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Ιδιωτική Εκπαίδευση

<i>Γερμανία</i>	2	3
<i>Σύνολο</i>	897	1.338

Συζήτηση και Συμπεράσματα

Τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη στην Κατερίνη κατά την περίοδο 1968-1978 αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της εκπαιδευτικής και δημογραφικής κατάστασης της πόλης και της ευρύτερης περιοχής. Η ανάλυση της λειτουργίας του σχολείου και της κατανομής των μαθητών προσφέρει ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με την κοινωνική και εκπαιδευτική δυναμική της Κατερίνης κατά την εποχή αυτή.

Κατά τη δεκαετία του 1960 και 1970, η Κατερίνη, όπως πολλές ελληνικές πόλεις, γνώρισε πληθυσμιακή αύξηση και αστική ανάπτυξη. Η μετεμφυλιακή περίοδος χαρακτηρίστηκε από οικονομική ανάπτυξη και εσωτερική μετανάστευση από τα χωριά προς τις πόλεις, γεγονός που προκάλεσε επέκταση του αστικού ιστού και αύξηση της ζήτησης για εκπαιδευτικές υποδομές. Τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη εξυπηρετούσαν κυρίως οικογένειες από το κέντρο και τις αναπτυσσόμενες συνοικίες της πόλης, υποδεικνύοντας την επέκταση της αστικής τάξης και την ανάγκη για υψηλής ποιότητας εκπαίδευση. Η ύπαρξη ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπως τα Εκπαιδευτήρια Γουΐδη, υπογραμμίζει την άνοδο της μεσαίας τάξης στην Κατερίνη και την επιθυμία των οικογενειών για παροχή καλύτερης εκπαίδευσης στα παιδιά τους. Οι μαθητές των σχολείων αυτών προέρχονταν συχνά από οικογένειες επιχειρηματιών, ελεύθερων επαγγελματιών ή δημόσιων υπαλλήλων, που είχαν τη δυνατότητα να επενδύσουν στην ιδιωτική εκπαίδευση. Η τάση αυτή αντικατοπτρίζει το ευρύτερο κοινωνικό κλίμα της εποχής, όπου η εκπαίδευση θεωρούνταν ως βασικό εργαλείο κοινωνικής ανέλιξης.

Οι μαθητές του σχολείου δεν προέρχονταν μόνο από το κέντρο της Κατερίνης, αλλά και από τα περίχωρα και τα γειτονικά χωριά, γεγονός που υποδεικνύει τη γεωγραφική διασπορά και την πολυπλοκότητα του μαθητικού πληθυσμού. Αυτή η κινητικότητα δείχνει την επιθυμία οικογενειών από αγροτικές και ημιαστικές περιοχές να παρέχουν στα παιδιά τους πρόσβαση σε καλύτερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, παρά τις αποστάσεις. Τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη αντανακλούν την τάση για εξειδικευμένη και προσανατολισμένη εκπαίδευση, ιδιαίτερα στις ξένες γλώσσες και στην προετοιμασία για τις πανελλαδικές εξετάσεις. Η ύπαρξη τέτοιων σχολείων τονίζει το κενό που υπήρχε στην δημόσια εκπαίδευση σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα παροχής εξατομικευμένης και ποιοτικής διδασκαλίας. Το γεγονός ότι οι οικογένειες κατέφευγαν στα ιδιωτικά σχολεία για να εξασφαλίσουν την επιτυχία των παιδιών τους στις εξετάσεις δείχνει τη σημασία που απέδιδαν στην εκπαίδευση ως μέσο κοινωνικής και επαγγελματικής ανέλιξης. Η περίοδος της Δικτατορίας (1967-1974) επηρέασε το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, επιβάλλοντας αυστηρότερους ελέγχους και περιορισμούς. Παρά το γεγονός αυτό, τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουΐδη συνέχισαν να λειτουργούν και να παρέχουν εναλλακτικές εκπαιδευτικές λύσεις σε μια εποχή που η κρατική εκπαίδευση αντιμετώπιζε προβλήματα. Η ανθεκτικότητα των ιδιωτικών σχολείων κατά την περίοδο αυτή καταδεικνύει τη σταθερή ζήτηση για ποιοτική εκπαίδευση, ακόμη και υπό δύσκολες πολιτικές συνθήκες.

Η λειτουργία των Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων Γουΐδη λοιπόν κατά την περίοδο 1968-1978 αποτελεί μικρογραφία των ευρύτερων κοινωνικών και εκπαιδευτικών τάσεων στην Ελλάδα. Η ανάπτυξη της μεσαίας τάξης, η αύξηση της ζήτησης για ποιοτική εκπαίδευση, η γεωγραφική κινητικότητα των μαθητών, και η πολιτική κατάσταση συνέβαλαν στη διαμόρφωση της

εκπαιδευτικής πραγματικότητας της Κατερίνης. Το παράδειγμα των Εκπαιδευτηρίων Γουίδη δείχνει ότι η ιδιωτική εκπαίδευση στην Κατερίνη ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής προόδου και εξέλιξης της πόλης κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Βιβλιογραφία

- Ανδρέου, Α., Ηλιάδου-Τάχου, Σ. & Μπέτσας, Γ. (2008). Από το παιδομάζωμα στο βασιλικό παιδοφύλαγμα: μεταπολεμικές όψεις κοινωνικής δικαιοσύνης στις Βόρειες Επαρχίες της χώρας. 5ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πάτρα
- Βαρμάζης, Ν. (2002). Δύσκολα χρόνια στην Πιερία. Κατερίνη: Εκδόσεις Μάτι
- Βαρμάζης, Ν. & Γραΐκος, Ν. (2002). Από την Αστική Σχολή Αικατερίνης στο 1ο Δημοτικό Σχολείο Κατερίνης (1905-1950). 2ο Επιστημονικό Συνέδριο με τίτλο Η Πιερία στα Βυζαντινά και Νεότερα χρόνια. Εστία Περιόδων Μουσών Κατερίνης, Κατερίνη.
- Γίδαρη, Σ. (2009). Η εκπαίδευση στην πόλη της Κατερίνης 1912-1940. Θεσσαλονίκη.
- Γίδαρη, Σ., Τζιουβάρα, Μ. & Τζιουβάρας, Ν. (2012). Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην πόλη της Κατερίνης 1900-1950. Κατερίνη: Εκδόσεις Μάτι.
- Γραΐκος, Ν. (2001). Στοιχεία και κοινωνική οργάνωση της Κατερίνης κατά το β' τέταρτο του 20ου αιώνα. Πρακτικά Α' Συνεδρίου για την Κατερίνη 25-27 Νοεμβρίου 1999, Δήμος Κατερίνης 70 χρόνια. Κατερίνη
- Δασίου, Ο. (2001). Η εκπαίδευση στον Καζά Κατερίνης κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας. Πρακτικά του 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου, Η Πιερία στα βυζαντινά και νεότερα χρόνια. Εστία Περιόδων Μουσών. Ίδρυμα Εθνικού και Θρησκευτικού προβληματισμού. Θεσσαλονίκη.
- Καζταρίδης, Ι. (2002). Η Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Η Πιερία των περιηγητών και των γεωγράφων. Κατερίνη: Εκδόσεις ΜΑΤΙ.
- Καζταρίδης, Ι. (2006). Κατερίνη. Από μικρή κόμη στην πολύτροπη πόλη. Κατερίνη: Εκδόσεις Μάτι.
- Καζταρίδης, Ι. (2017). Η Πιερία κατά το 19ο και 20ο αιώνα. Κατερίνη: Εκδόσεις Μάτι

Αρχειακό Υλικό

- Ελληνική Στατιστική Αρχή. Στατιστικά στοιχεία πληθυσμού από το 1913 μέχρι και το 1971
- Ελληνική Στατιστική Αρχή. Φυσική Κίνηση πληθυσμού Νομού Πιερία έτους 1963-1973
- Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Αριθμός προσωπικού έτους 1968-1977
- Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Ιδιωτική Εκπαίδευση, Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Γουίδη. Μαθητολόγια έτους 1968-1977
- Στατιστικά στοιχεία μαθητών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Πιερίας. Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχείο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Ιδιωτική Εκπαίδευση

Μελέτη της γλώσσας στην παιδική λογοτεχνία μέσα από τη γλωσσολογική ανάλυση του παιδικού αφηγήματος "Ο Λύκος ξαναγύρισε" (G. Pennart)

Τοκμακίδου Ελπίς

Εκπαιδευτικός Π.Ε.70, Π.Ε.60

Σύμβουλος Εκπαίδευσης 10ης θέσης Π.Ε. 70 Δυτικής Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Η συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί συνέχεια προηγούμενης απόπειρας στην κατεύθυνση σφαιρικής προσέγγισης ενός λογοτεχνικού κειμένου, όπως το έργο του Geoffroy de Pennart με τίτλο «Ο λύκος ξαναγύρισε» (σε μετάφραση για την ελληνική γλώσσα από τους Γ.Παπαδόπουλο και Χ.Μπουλώτη), που προσφέρεται σε παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Προηγήθηκε η εξέτασή του ως προς την αφηγηματική δομή και την εικονογράφησή του ενώ η παρούσα πρόταση φιλοδοξεί να αναδείξει στοιχεία της ποικιλίας και πολυπλοκότητας της λογοτεχνικής γλώσσας, που αξιοποιεί ο δημιουργός του (συγγραφέας και εικονογράφος) για την παρουσίαση ενός κειμένου στην ολότητά του.

Η ανάλυση εστιάζει αυτή τη φορά στη γλωσσική χρήση και στην αξιοποίηση ποικίλων συνδυασμών των βασικών γλωσσικών στοιχείων, αναδεικνύοντας τη δημιουργική διάσταση της παραγωγής των λέξεων, των προτάσεων και του κειμένου. Αν και αναγνωρίζεται η σημασία της ενιαίας αντιμετώπισης του γλωσσικού φαινομένου, όπως αυτή προβάλλεται στα κείμενα των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών και των αντίστοιχων Οδηγών τους για το γλωσσικό μάθημα, η συγκεκριμένη μελέτη ακολουθεί μια αντίστροφη πορεία, διατηρώντας τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αντίστοιχης προσέγγισης.

Η γλωσσολογική ανάλυση του κειμένου, αφορά στη διερεύνηση της γλωσσικής του μορφής, η οποία επιχειρείται με βάση τα επίπεδα ανάλυσης της γραπτής γλώσσας και συγκεκριμένα μέσω της εξέτασης του είδους των γραμμάτων που επιλέγονται και της φωνολογικής, μορφολογικής, συντακτικής, λεξιλογικής/ σημασιολογικής έρευνας, σε συνδυασμό με τον έλεγχο της ύπαρξης κειμενικών, επικοινωνιακών και πραγματολογικών παραμέτρων που συναντώνται στη συγκεκριμένη εκδοχή της σύγχρονης λογοτεχνικής παραγωγής. Η προσέγγιση της δομής και περιεχομένου της μικροδιήγησης χωρίζεται σε δύο ενότητες όπου εκτός των ερευνητικών δεδομένων και αντίστοιχων παρατηρήσεων για τυχόν παρεκκλίσεις από την τυπική δομή κατατίθεται και το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βασίστηκε η σχετική έρευνα, με αναφορές στη σχέση της γλωσσολογίας-λογοτεχνίας και των επιπέδων γλωσσικής ανάλυσης-παιδικής λογοτεχνίας.

Λέξεις κλειδιά: παιδικό αφήγημα, γλωσσολογική ανάλυση, "Ο λύκος ξαναγύρισε..."

Abstract

This study is a continuation of a previous attempt in the direction of a global approach to a literary text, such as Geoffroy de Pennart's work entitled "The wolf has returned" (translated into Greek by G. Papadopoulos and C. Boulotis), offered to preschool and primary school children. It was preceded by its examination in terms of narrative structure and illustration, while this proposal

aspires to highlight elements of the variety and complexity of literary language, which its creator (author and illustrator) uses to present a text in its entirety.

The analysis focuses this time on language use and utilization of various combinations of the basic linguistic elements, highlighting the creative dimension of the production of words, sentences and text. Although the importance of a unified approach to the linguistic phenomenon is recognized, as it is presented in the texts of the New Curricula and its corresponding Guides for the language course, this study follows a reverse course, maintaining the multidimensional character of the corresponding approach.

The linguistic analysis of the text concerns the investigation of its linguistic form. This is attempted based on the levels of analysis of the written language and specifically through the examination of the type of letters chosen and the phonological, morphological, syntactic, lexical / semantic research, combined with the examination of the existence of textual, communicative and factual parameters encountered in this version of contemporary literary production. The approach to the structure and content of micro-narrative is divided into two sections where, in addition to research data and corresponding observations on any deviations from the formal structure, the theoretical framework on which the relevant research was based is submitted, with references to the relationship between linguistics-literature and the levels of linguistic analysis-children's literature.

Key words: children's narrative, linguistic analysis, "The wolf has returned..."

Εισαγωγή

Στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών (Ν.Π.Σ.) του Νηπιαγωγείου δίνεται έμφαση στα πολυτροπικά κείμενα, μέσα στα οποία η παραγωγή νοήματος υποστηρίζεται από την ενσωμάτωση διαφόρων σημειωτικών συστημάτων σύμφωνα με την προσέγγιση των πολυγραμματισμών (Πεντέρη, Χλαπάνα, Μέλλιου, Φιλιππίδη, & Μαρινάτου, 2022^α:10). Αντίστοιχα στις οδηγίες για το μάθημα της γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο υιοθετείται ο συνδυασμός διαφορετικών θεωρητικών μοντέλων και μεθόδων σχετικά με τη διευρυμένη έννοια του γραμματισμού και τις γλωσσοδιδασκτικές επεκτάσεις του. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία και τις αρχές των Ν.Π.Σ. του Δημοτικού Σχολείου η οργάνωση του γλωσσικού μαθήματος γύρω από πέντε κεντρικούς άξονες/θεματικά πεδία (Ι.Ε.Π. 2023) βασίζεται στη συστηματοποίηση, στη συνειδητοποίηση και την αποτελεσματική αξιοποίηση μιας σειράς γλωσσικών μέσων που εντάσσονται σε διαφορετικά γλωσσικά επίπεδα (φωνητική/φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία, πραγματολογία), ακολουθώντας την ανάλυση που προτείνεται από αντίστοιχες γλωσσολογικές θεωρίες.

Παράλληλα η ένταξη της λογοτεχνίας -με την πρόταση ανάγνωσης ολόκληρων βιβλίων / εκτεταμένων κειμένων στο Δημοτικό Σχολείο- κινείται στην κατεύθυνση ανάπτυξης και ενίσχυσης της εγγραματοσύνης των μαθητών/τριών. Παρόμοια κατεύθυνση προτείνεται και για την Προσχολική Εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον αντίστοιχο Οδηγό (Πεντέρη, Χλαπάνα, Μέλλιου, Φιλιππίδη & Μαρινάτου, 2022^β :193), η νηπιαγωγός παρακινείται για τη χρήση ποικίλων λογοτεχνικών κειμένων (όπως τα κλασικά και σύγχρονα παραμύθια) για τη συζήτηση των διαφορετικών οπτικών όσον αφορά στη διαπραγμάτευση κοινωνικών ταυτοτήτων και ρόλων.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση -όσον αφορά στο Δημοτικό Σχολείο- δεν εστιάζει μόνο στις ικανότητες ανάγνωσης και γραφής αλλά και στη δεξιότητα αξιοποίησης των συγκεκριμένων γνώσεων για τον έλεγχο και την κριτική στάση απέναντι στις πληροφορίες που δέχονται οι μικροί αναγνώστες, διατυπώνοντας τις προσωπικές τους απόψεις και σκέψεις. Με τον τρόπο αυτό η

προώθηση Προσδοκώμενων Μαθησιακών Αποτελεσμάτων -που σχετίζονται με τη γλώσσα και αισθητική του λογοτεχνικού κειμένου- συνδυάζεται με προτάσεις συμπερίληψης της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας και κατάκτησης διαστάσεων του κριτικού γραμματισμού. Ο τελευταίος κατέχει ιδιαίτερη θέση και στο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου, όπως αποτυπώνεται στην προοπτική εστίασης στα ιδεολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά κάθε κειμένου (Πεντέρη κ.ά., 2022^β).

Ευδιάκριτος είναι επίσης -τουλάχιστον στα Ν.Π.Σ. του Δημοτικού Σχολείου- ένας αναπροσανατολισμός προς την κατεύθυνση του περιβάλλοντος και της επικοινωνιακής περίπτωσης, προσδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της γραμματικής ικανότητας, που μέσα σε αυτό το πλαίσιο «φαίνεται να οδηγεί όλο και περισσότερο προς μια ενιαία σύλληψη» (Μαγουλά, Μήτσης, Μήτση, & Τζανάκη, 2022: 10). Έτσι στο κείμενο του Ν.Π.Σ. όπως και των αντίστοιχων Οδηγών του Δημοτικού Σχολείου, υποστηρίζεται η ενιαία αντιμετώπιση του γλωσσικού φαινομένου, όπως αντίστοιχη θα πρέπει να είναι και η περιγραφή της γλώσσας. Ωστόσο η προτεινόμενη γλωσσική διδασκαλία και η αντίστοιχη διδακτική πλαισίωση δεν έχει γραμμική διάσταση. Αντίθετα ως μια πολυδιάστατη διαδικασία καλύπτει ολιστικά τον ενιαίο χαρακτήρα της γλώσσας.

Αναγνωρίζοντας τη σημασία των παραπάνω παραδοχών η συγκεκριμένη πρόταση αποτελεί μέρος μιας απόπειρας σφαιρικής μελέτης ενός λογοτεχνικού έργου (ως προς τη γλωσσολογική του ανάλυση, την εξέταση της αφηγηματικής δομής και της εικονογράφησης του), η οποία αποτελεί και την αρχική πηγή μέρους ερευνητικών δεδομένων που παρουσιάζονται στη συνέχεια. Αφορά στην εξέταση των συστατικών του στοιχείων (κείμενο, περιεχόμενο, εικόνα), υπό την οπτική της διερεύνησης των δομικών μορφών και των μηνυμάτων που μεταφέρει στους αποδέκτες του, παιδιά προσχολικής/πρωτοσχολικής ηλικίας. Έχει προηγηθεί η εξέταση της προσφερόμενης αφηγηματικής δομής του συγκεκριμένου κειμένου (Τοκμακίδου, 2024) και έχει ακολουθήσει η διερεύνηση της σχέσης εικόνας-κειμένου (Τοκμακίδου, υπό έκδοση).

Στη συγκεκριμένη μελέτη ακολουθείται μια αντίστροφη πορεία, διατηρώντας τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της προσέγγισης του γλωσσικού φαινομένου. Από το ενιαίο και αυθεντικό κείμενο μιας συγκεκριμένης λογοτεχνικής παραγωγής -μιας εικονογραφημένης μικροαφήγησης- επιχειρείται η μελέτη των λεξιλογικών, γραμματικοσυντακτικών και άλλων επιλογών ενός συγκεκριμένου συγγραφέα, του Geoffroy de Pennart. Επιπλέον διερευνάται πώς αυτές οδηγούν σε ένα κείμενο που γίνεται αντιληπτό στην ολότητά του από τα μικρά παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Πρόκειται για μια προσπάθεια γλωσσολογικής εξέτασης του κειμένου μέσω της διερεύνησης της γλωσσικής του μορφής, η οποία προσεγγίζεται με βάση τα επίπεδα ανάλυσης της γραπτής γλώσσας που συναντάται στο κείμενο "Ο Λύκος ξαναγύρισε" των εκδόσεων [Παπαδόπουλος](#) (1995). Η επιλογή του συγκεκριμένου κειμένου έγινε ύστερα από αναζήτηση σε σχολικές βιβλιοθήκες δημόσιων νηπιαγωγείων της περιοχής Δυτικής Θεσσαλονίκης. Η συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου σχετικά με τη διαθεσιμότητά του και την αξιοποίησή του στις σχολικές τάξεις ανέδειξε ένα σημαντικό ποσοστό προσέγγισής του από παιδιά προσχολικής/πρωτοσχολικής ηλικίας. Η μελέτη περιλαμβάνει την εξέταση του είδους των γραμμάτων που επιλέγονται και τη φωνολογική, μορφολογική, συντακτική, λεξιλογική/σημασιολογική έρευνας σε συνδυασμό με τον έλεγχο της ύπαρξης κειμενικών, επικοινωνιακών και πραγματολογικών παραμέτρων που συναντώνται στο συγκεκριμένο κείμενο. Η προσέγγιση της δομής και του περιεχομένου του συγκεκριμένου παραδείγματος παιδικής λογοτεχνίας χωρίζεται σε δύο επιμέρους κεφάλαια, το θεωρητικό πλαίσιο και τα ερευνητικά δεδομένα.

Θεωρητικό πλαίσιο

Γλωσσολογία και Λογοτεχνία

Για αρκετό καιρό, στην πορεία της εξέλιξής τους, η γλωσσολογία και η λογοτεχνία ακολούθησαν παράλληλους δρόμους, φτάνοντας σε σημείο να αδιαφορεί ή να αγνοεί η μια την άλλη. Ο απομονωτισμός και η αμφισβήτηση τόσο της δυνατότητας όσο και της σκοπιμότητας συνεργασίας ανάμεσα στη γλωσσολογία και τη λογοτεχνία αποδίδεται κυρίως σε τρεις λόγους. Ο πρώτος αφορά τη μονόπλευρη οπτική με την οποία εξέταζε η γλωσσολογία το κύριο αντικείμενό της, το γλωσσικό σύστημα. «Η επιστήμη της γλωσσολογίας κράτησε επιφυλακτική στάση απέναντι στη γλώσσα της λογοτεχνίας, γιατί τη θεωρούσε παρέκκλιση από την κοινή γλώσσα, το σύστημα της οποίας, η *langue* δηλαδή του Saussure, και οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων του συστήματος αποτελούσε το μοναδικό αντικείμενο των γλωσσολόγων· η χρήση του συστήματος, το *parole* δηλαδή του Saussure, ήταν μακριά από τα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα» (Χατζησαββίδης, 1999:103). Ο δεύτερος λόγος αφορά το είδος της μεθόδου εργασίας τόσο της γλωσσολογίας όσο και της λογοτεχνίας που συνέτειναν στη διατήρηση της απόστασης ανάμεσά τους καθώς η πρώτη για αρκετό διάστημα ασχολούνταν με τη μικροδομή της γλώσσας, περιορίζοντας τα όρια της έρευνάς της από τη λέξη στην πρόταση. Ο τρίτος λόγος έχει σχέση με τη γενικότερη πρακτική που υιοθετούνταν παλαιότερα από αρκετές επιστήμες, καθώς απέρριπταν τις πιθανότητες διεπιστημονικής συνεργασίας και διακλαδικής έρευνας.

Μόνο κατά τα μέσα του 20ου αιώνα άρχισαν να διαφαίνονται κάποιες προοπτικές συνεργασίας, όταν έγινε εφικτή η προσέγγιση της γλωσσολογίας με άλλες επιστήμες, όπως με την Κοινωνιολογία, τη Ψυχολογία, αλλά και με την επίδραση των προγραμματικών αρχών («θέσεων») της σχολής της Πράγας.

Η γλωσσολογία άρχισε να ενδιαφέρεται -πέρα από το σύστημα και τις λέξεις- για την εφαρμοσμένη πλευρά της γλώσσας και τις διαφορετικές χρήσεις της. Συνακόλουθα υπήρξε στροφή και στο πεδίο της γλωσσολογικής έρευνας· αυτή επεκτάθηκε πέρα από την πρόταση στο κείμενο, το οποίο δεν αντιμετωπίζεται πια ως άθροισμα ορισμένων προτάσεων αλλά ως απόδειξη ύπαρξης κάποιων δομικών κανόνων συνοχής ανάμεσά τους. Έτσι η γλωσσολογία αποδεσμεύτηκε από τη μικροδομή της γλώσσας και είχε τη δυνατότητα αναζητώντας τις σχέσεις σε επίπεδο μακροδομής, να γνωρίσει τις διάφορες μορφές κειμένου· ανάμεσά τους και το λογοτεχνικό κείμενο.

Αποτέλεσμα της συνάντησης της γλωσσολογίας με τη λογοτεχνία ήταν η γλωσσολογική μελέτη της λογοτεχνίας αλλά και η ανάπτυξη διαφορετικών τομέων της γλωσσολογικής επιστήμης: της ανάλυσης της ομιλίας, της κειμενο (γλωσσο)λογίας και την υφολογίας.

Η ανάλυση της ομιλίας είχε ως αντικείμενό της τη μακροδομή (υπερκείμενη της πρότασης δομή) του μη λογοτεχνικού κειμένου, ενώ αντικείμενο της κειμενογλωσσολογίας αποτελεί η επιστημονική μελέτη της γλωσσικής δομής του κειμένου και της υφολογίας η συστηματική μελέτη τόσο της μικροδομής όσο και της μακροδομής, του ύφους και της γλωσσικής του μορφής σε σχέση με το περιεχόμενο του (Μπαμπινιώτης, 1991:20, 28).

Το γεγονός ότι η κειμενογλωσσολογία και υφολογία έχουν διαφορετικά ενδιαφέροντα δεν τις εμποδίζει να εξετάζουν και οι δυο το λογοτεχνικό κείμενο· η κάθε μια από τη δική της οπτική γωνία «στην κανονικότητα του από την κειμενολογία, στην ιδιαιτερότητα του από την υφολογία· γιατί και το λογοτεχνικό κείμενο ως κείμενο έχει ορισμένες γλωσσικές ιδιότητες που χαρακτηρίζουν κάθε μορφή κειμένου· την ιδιότητα της συνοχής, την δήλωση σχέσεων δείξεως και αναφοράς, την σύνδεση των προτάσεων, την εστίαση ορισμένων θεμάτων κ. ο. κ. Οι ιδιότητες

αυτές ενδιαφέρουν την κειμενολογία που μελετάει την γενικότερη δομή και λειτουργία ενός κειμένου» (Μπαμπινιώτης, 1991:29).

Στην πορεία ανάπτυξης της κειμενογλωσσολογίας και υφολογίας ως νεότερες επιστημονικές προσεγγίσεις της γλωσσολογίας απέναντι στο λογοτεχνικό και μη λόγο, ανιχνεύτηκαν από αυτές οι έννοιες της κανονικότητας και της ιδιαιτερότητας, οι οποίες παραπέμπουν αντίστοιχα στον κανόνα/πρότυπο της γλώσσας της κοινότητας (στη γλωσσική νόρμα που χρησιμοποιούν τα μέλη της κοινότητας για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους) και στις έννοιες της επιλογής και της απόκλισης (ή παρέκκλισης).

Οι έννοιες αυτές υπεισέρχονται σε κάθε ανθρώπινη επικοινωνία αλλά και κατά την παραγωγή ενός λογοτεχνικού κειμένου και βοηθούν στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της γλώσσας. «Η ιδιαιτερότητα, δηλαδή η ποικιλία ή διαφοροποίηση στη γλωσσική μας επικοινωνία, προϋποθέτει υποχρεωτικά τη μεσολάβηση κάποιων επιλογών στα στοιχεία που θα χρησιμοποιήσουμε από τον κώδικα της γλώσσας για να δηλώσουμε το μήνυμα που δίνουμε με το λογοτεχνικό έργο (ποίημα, διήγημα, δοκίμιο κ.λπ.), επιλογές που συνδυάζονται με ενδεχόμενες απομακρύνσεις ή αποκλίσεις από τον καθιερωμένο γλωσσικό κώδικα (νεολογισμούς)» (Μπαμπινιώτης, 1991:35).

Η ανάπτυξη και η συμβολή των θεωρητικών κατακτήσεων της κειμενογλωσσολογίας και της υφολογίας αποτελούν ένα απτό παράδειγμα για τις δυνατότητες που ενέχει το ενδεχόμενο της ισότιμης συνεργασίας μεταξύ των επιστημών της γλωσσολογίας και της λογοτεχνίας. Ήδη από πολύ νωρίς ο R.Jakobson υποστήριζε ότι ο γλωσσολόγος δε θα πρέπει να μείνει «κουφός στην ποιητική λειτουργία της γλώσσας», όπως και ο φιλόλογος που δεν θα πρέπει να είναι «αδιάφορος στα γλωσσολογικά προβλήματα και αδαής των γλωσσολογικών μεθόδων» (Jakobson, 1998:98).

Έτσι η γλωσσολογία, έχοντας σήμερα ως στόχο όχι μόνο την περιγραφή αλλά και την ερμηνεία της γλώσσας, μπορεί να προσφέρει στη λογοτεχνία τις θεωρητικές γνώσεις της για τον εντοπισμό της δημιουργικής διάστασης της γλώσσας του λογοτεχνικού κειμένου, εστιάζοντας στον τρόπο σύνθεσης και μετάδοσης του μηνύματος μέσω της χρήσης συγκεκριμένων γλωσσικών επιλογών και αποκλίσεων από την πλευρά του δημιουργού αλλά και στον τρόπο που η αντίστοιχη δημιουργικότητα του αναγνώστη εκδηλώνεται στο επίπεδο της κατανόησης/ σύλληψης του συγκεκριμένου μηνύματος.

Από την άλλη πλευρά η λογοτεχνία έχοντας τον κυρίαρχο ρόλο στη μελέτη του λογοτεχνικού κειμένου, θα αξιοποιήσει παράλληλα με το δικό της θεωρητικό υπόβαθρο και όσες πληροφορίες της παρέχονται από το χώρο της γλωσσολογίας, ώστε να εντοπίσει και να επιχειρήσει να ερμηνεύσει την ποικιλία και πολυπλοκότητα του λογοτεχνικού κειμένου.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της διαίσθησης, το παλιό μεθοδολογικό εργαλείο της λογοτεχνικής ανάλυσης, υπεισέρχεται και πάλι στην εξέταση του λογοτεχνικού κειμένου, για την ερμηνεία γλωσσικών επιλογών, που δεν είναι δυνατό να εξηγηθούν σύμφωνα με γλωσσολογικά κριτήρια, ενώ συχνά η γλωσσολογική ανάλυση χρησιμοποιείται ως πλαίσιο ερμηνείας της αίσθησης ή διαίσθησης (Μπαμπινιώτης, 1991:54-64).

Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και παιδική λογοτεχνία

Η γλώσσα είναι ένα σημειωτικό σύστημα που αποτελείται από επιμέρους υποσυστήματα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέσα και εργαλεία ανάλυσης και δομικής περιγραφής της. Αυτά διακρίνονται στο φωνητικό, φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό και σημασιολογικό

επίπεδο, καθ' ένα από τα οποία εξετάζεται από διαφορετικούς κλάδους της γλωσσολογικής επιστήμης.

Η φωνητική αποβλέπει στο να μελετήσει τα χαρακτηριστικά των ήχων της ανθρώπινης ομιλίας. Η φωνολογία έχει ως αντικείμενό της τη μελέτη στοιχείων που δεν εμπίπτουν στην άρθρωση του φωνήματος, όπως είναι ο τόνος, ο επιτονισμός, ο συλλαβισμός, η σύνθεση των λέξεων και η παύση. Η μορφολογία και η σύνταξη ασχολούνται με τη χρήση και επιλογή συγκεκριμένων γραμματικών και συντακτικών μορφών της γλώσσας. Ενώ η σημασιολογία ασχολείται με τη σημασία των λέξεων και το λεξιλόγιο της γλώσσας. Οι οποιεσδήποτε επιλογές σε κάθε ένα από τα παραπάνω υποσυστήματα της γλώσσας συνδέονται στενά με τις επικοινωνιακές προθέσεις της γλώσσας τόσο στην προφορική όσο και τη γραπτή της έκφραση, οι οποίες έχουν σχέση με την εκάστοτε επικοινωνιακή συνθήκη.

Η λογοτεχνία αποτελεί επίσης ένα σημειωτικό σύστημα και καθώς χρησιμοποιεί τη γλώσσα για την έκφρασή της χαρακτηρίζεται και αυτή από την ύπαρξη των παραπάνω υποσυστημάτων τα οποία μπορούν να βοηθήσουν στη γλωσσική της μελέτη. Όπως είναι φυσικό από την εξέταση της γλώσσας ενός λογοτεχνικού κείμενου εξαιρείται η φωνητική, επειδή αυτή χρησιμοποιείται στη γλωσσολογική ανάλυση της ομιλίας. Το ίδιο ισχύει και για το ιδιαίτερο είδος λόγου που αποτελεί η παιδική λογοτεχνία, η λογοτεχνία που απευθύνεται σε παιδιά -και όχι η λογοτεχνία των παιδιών, με την έννοια των έργων που έχουν γραφτεί από παιδιά, όπως λαθεμένα παραπέμπει ο επιθετικός προσδιορισμός «παιδική» που συνοδεύει τον όρο λογοτεχνία.

Η σχετική συζήτηση για τα όρια, το περιεχόμενο, τους παραγωγούς και τους αποδέκτες της παιδικής λογοτεχνίας οδήγησε θεωρητικούς, όπως ο Δ.Γιάκος (1993:7) να την ορίσουν ως το σύνολο «των αισθητικά δικαιωμένων λογοτεχνικών κειμένων που είναι σε θέση να φέρουν το παιδί σε επαφή με το αισθητικό φαινόμενο της τέχνης και ειδικότερα της λογοτεχνίας» ή επεκτείνοντας ακόμη περισσότερο την αντιμετώπιζον ως «μια ιδιαίτερη ψυχοαισθητική, αξιακή και γλωσσική μορφή διαμεσολάβησης ανάμεσα στο παιδί και στον εξωτερικό ιστορικοκοινωνικό χώρο» (Κατσίκη-Γκίβαλου, 1993:151).

Όσον αφορά στο λεξιλόγιο του παιδικού βιβλίου ο Χρ.Χαραλαμπίκης (1997:239) εντοπίζει ως κυρίαρχα γνωρίσματα:

- Εφαρμογή λανθασμένων γλωσσικών επιλογών κατά τη χρήση του προφορικού λόγου, όπως είναι η προσθήκη ενός -ς στο τέλος των λέξεων
- Η παράλειψη ενός άρθρου, ενός εμπρόθετου προσδιορισμού ή ακόμη και του ρήματος
- Χρήση μη δόκιμων τύπων από λεξιλογική (αγγόνα, ναι για, καταής) και μορφολογική (ακούεις, χρέητα) άποψη
- Χρήση βωμολοχιών και διαλεκτικών-ιδιωματικών λέξεων
- Χρήση ξένων λέξεων -ιδιολέκτων και νεολογισμών αλλά και σύνθετων λέξεων ενώ είναι σπάνια η χρήση της καθαρεύουσας
- Χρήση της μαθητικής γλώσσας και της γλώσσας των νέων.

Όσον αφορά τα μεταφρασμένα από ξένες γλώσσες κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας -όπως είναι το κείμενο που εξετάζεται στη συγκεκριμένη μελέτη- εντοπίζεται από τον Χαραλαμπίκη (1997:240), ορισμένα λάθη/ασυνέπειες, όπως τα χαρακτηρίζει:

- Παράλειψη του ν πριν από κ, π, τ.
- Κατάχρηση του αριθμητικού ένας.

Σχετικά με την ύπαρξη πραγματολογικών/ κειμενικών και επικοινωνιακών χαρακτηριστικών της παιδικής λογοτεχνίας, τα βιβλία που απευθύνονται στα παιδιά έχουν ομοιότητες μεταξύ τους, που

αφορούν στο μέγεθος και στην έκταση του κειμένου, στη χρήση γραμματοσειρών μεγάλων μεγεθών, στην ιδιαίτερη δομή τους (συνήθως έχουν αρχή, μέση και τέλος χωρίς αυστηρή συνοχή μεταξύ των ενδιάμεσων νοημάτων), χρησιμοποιούν γλώσσα που είναι προσαρμοσμένη στον παιδικό λόγο, χωρίς πολυσημία, η θεματολογία τους είναι παιδιοκεντρική και χρησιμοποιούν συχνότατα ως ήρωες ζώα, ενώ συνοδεύονται από εικονογράφηση.

Τα παραπάνω δομικά στοιχεία αναζητήθηκαν και στο κείμενο του συγγραφέα-εικονογράφου Geoffroy de Pennart με τίτλο «Ο λύκος ξαναγύρισε». Τα δεδομένα που παρουσιάζονται στη συνέχεια προέκυψαν από την εξέταση των επιμέρους υποσυστημάτων που αξιοποιούνται στο κείμενό του και αφορούν διάφορα επίπεδα γλωσσολογικής ανάλυσης (είδος γραμμάτων, φωνολογική, μορφολογική, συντακτική, λεξιλογική/ σημασιολογική σε συνδυασμό με τον έλεγχο της ύπαρξης κειμενικών, επικοινωνιακών και πραγματολογικών παραμέτρων) που συναντώνται στη συγκεκριμένη εκδοχή της σύγχρονης λογοτεχνικής παραγωγής, προσφερόμενης υπό μορφή μικροαφήγησης σε παιδιά μικρής ηλικίας.

Ερευνητικά δεδομένα

Γραπτός λόγος

Γραφή-Γράμματα

Χρησιμοποιούνται όλα τα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου:		
ΦΩΝΗΝΤΑ		
α ..... ακροποταμιά	ε ..... έφτασα	η ..... <u>συνταγή</u>
ι ..... φίλη	ο ..... <u>ΚΑΡΟΤΟΥ</u>	υ ..... ύπνο
ω ..... μήπως		
ΣΥΜΦΩΝΑ		
β ..... βούτιρο	γ ..... <u>γιαγιά</u>	δ ..... <u>διπλοκλειδώσει</u>
ζ ..... <u>ΓΥΜΝΑΣΖΟΜΑΙ</u>	θ ..... <u>Ηρθαμε</u>	κ ..... <u>Κυρ-Κούνελος</u>
λ ..... λύκος	μ ..... <u>μαζί</u>	ν ..... <u>Νέα</u>
ξ ..... <u>Ξανά</u>	π ..... <u>Πέτρος</u>	ρ ..... <u>τρομερά</u>
σ ..... (-)δάσος	τ ..... <u>Τοκ!</u>	φ ..... <u>εφημερίδα</u>
χ ..... <u>Χτυπά</u>	ψ ..... <u>ψωμί</u>	
<small>(Η πλάγια γραφή με υπογράμμιση αντιστοιχεί σε λέξεις και φράσεις της εικονογράφησης)</small>		
ΔΙΨΗΦΑ ΦΩΝΗΝΤΑ		
ου ..... <u>γουρουνάκια</u> , παρακαλούμε.....	οι ..... <u>ΧΟΙΡΙΝΗ</u> έτοιμο, ποιος, <u>κοίτα</u> ...	
αι ..... <u>Έπαιζα</u> , παίρνει, <u>ΓΓΑΝΤΙΑΙΟΥ</u> , φοβάται...	υι: Δε χρησιμοποιείται	
ει ..... <u>λέει</u> , είμαστε, <u>δειπνήσεις</u> , είμαι, <u>πάει</u>		
ΔΙΨΗΦΑ ΣΥΜΦΩΝΑ		
μπ ..... <u>μπορό</u> , <u>ΜΠΟΥΜ</u>	ντ ..... <u>απάντησε</u>	τσ ..... <u>κατσικάκια</u>
(γκ, γγ, τζ): Δε χρησιμοποιούνται		
ΟΜΟΙΑ ΣΥΜΦΩΝΑ		
λλ ..... <u>άλλους</u> <u>ΛΑΧΑΝΟΦΥΛΛΟ</u> , <u>Αλλά</u>	ππ ..... <u>παππού</u>	
ββ, κκ, μμ, ρρ, σσ, ττ, νν: Δε χρησιμοποιούνται		
ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΙ		
αυ ..... <u>θαυμάσια</u> , <u>Αυτή</u> , <u>αυτό</u>	ευ ..... <u>ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΥΤΩ</u> , <u>ΑΠΙΣΤΕΥΤΟ</u>	
Το ημίφωνο δε χρησιμοποιείται.		

Εικόνα 1: Γραφή-Χρήση γραμμάτων, δίψηφων φωνηέντων/ συμφώνων, όμοιων συμφώνων και συνδυασμών

Όπως φαίνεται από το Εικόνα 1, η χρήση των γραμμάτων δεν περιορίζεται μόνο στη μορφή των πεζών αλλά είναι συχνή και η χρήση των κεφαλαίων, έχοντας ως αφορμή την παρουσία εφημερίδων (όπου τα περιεχόμενά τους παρουσιάζονται με κεφαλαιογράμματα γραφή), την επανάληψη της είδησης «Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ», τη χρήση εκφράσεων που αποδίδουν τον ήχο από χτύπημα στην πόρτα.

Παρατηρήσεις- Αποκλίσεις από τη νόρμα: Χρησιμοποιούνται όλα τα φωνήεντα και σύμφωνα και αρκετά από τα δίψηφα φωνήεντα. Δε χρησιμοποιούνται όλα τα δίψηφα και όμοια σύμφωνα. Το ημίφωνο δε χρησιμοποιείται επίσης. Εντοπίζεται ορθογραφικό λάθος στη χρήση του συνδυασμού ευ στην περίπτωση του ρήματος ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΦΤΩ.

Γραμματοσειρά

Το κυρίως κείμενο ακολουθεί έναν ευανάγνωστο και απλό τρόπο στοιχειοθέτησης. Είναι γραμμένο με στενεμένα Times 16 pt (στιγμών) τόσο για τα κεφαλαία όσο και για τα πεζά γράμματα (εκτός από τις ηχομιμητικές λέξεις/ μέρος της εικονογράφησης που αποδίδουν τα κτυπήματα της πόρτας: ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ! και ΜΠΟΥΜ!ΜΠΟΥΜ!ΜΠΟΥΜ! για τις οποίες χρησιμοποιούνται

Times 24 pt και 22 pt αντίστοιχα), με στοίχιση αριστερά και μήκος αράδας, ανάλογα με την εικονογράφηση, από 5 έως 14 cm και διάστιχο 22 pt (στιγμών).

Στο εξώφυλλο ο τίτλος είναι Helvetica 32 pt, το όνομα του συγγραφέα Times 20 pt και το όνομα του εκδότη με Times 14 pt.

Στον ψευδότιτλο (πρώτη εσωτερική σελίδα όπου εμφανίζεται πάλι ο τίτλος, το όνομα του συγγραφέα και του εκδότη), δίνεται ο τίτλος με Times 36 pt, το όνομα του συγγραφέα με Times 16 pt και το όνομα του εκδότη με Optima 11 pt.

Η εκδοτική επιμέλεια και ό,τι αφορά την αισθητική εμφάνιση του βιβλίου είναι συνηθισμένη, έχει σκληρό εξώφυλλο που έχει εκτυπωθεί με τέσσερα χρώματα και γυαλιστερό βερνίκι. Το χαρτί στο εσωτερικό είναι Velvet 100 gr και έχει και αυτό τετράχρωμη εκτύπωση.

Φωνολογία

Έκθλιψη παρουσιάζεται στις ακόλουθες περιπτώσεις:

«μ' ενθουσιασμό»: η πρόθεση με, (ανάμεσα στα όμοια φωνήεντα ε και ε) και

«Μ' αρέσει»: ο αδύνατος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας «Με» που χάνει το φωνήεν ε, επειδή βρέθηκε εμπρός από τη λέξη/ ρήμα που αρχίζει από φωνήεν α. Σε μια περίπτωση που συναντάται στο συγκεκριμένο κείμενο, ο σύνδεσμος «και» παθαίνοντας έκθλιψη, χρησιμοποιείται και ως κι (χωρίς απόστροφο) εμπρός από φωνήεν: «Πέρασε μέσα, καλή μου φίλη, κι εσείς, μικρά μου κατσικάκια» ενώ δεν παρατηρούνται αφαιρέσεις.

Μορφολογία

Οριστικό άρθρο

ΟΡΙΣΤΙΚΟ ΑΡΘΡΟ			
Ενικός αριθμός			
Πτώσεις	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	Ο (18 φορές) ο (12 φορές)	Η (3 φορές) η (6 φορές)	ΤΟ (5 φορές) το (6 φορές)
Γενική	του		
Αιτιατική	το, τον(3 φορές)	ΣΤΗ, στη, στην (2 φορές), ΤΗΝ, την, τη	στο (5 φορές)
Κλητική			
Πληθυντικός αριθμός – Οριστικό άρθρο			
Ονομαστική			Τα, τὰ(4 φορές)
Γενική			
Αιτιατική	τους		στα
Κλητική			

ΑΟΡΙΣΤΟ ΑΡΘΡΟ			
Ενικός αριθμός			
Πτώσεις			
Ονομαστική			μια
Γενική			
Αιτιατική			
Κλητική			ένα

Εικόνα 2: Εντοπισμός τύπων του οριστικού και αόριστου άρθρου

Παρατηρήσεις: Όπως φαίνεται στην Εικόνα 2, το οριστικό άρθρο χρησιμοποιείται και στα τρία γένη. Η γενική πτώση συναντάται μόνο μια φορά. Το άρθρο χρησιμοποιείται συχνά μαζί με την πρόθεση σε (στην, στο, στα). Η χρήση του αόριστου άρθρου είναι περιορισμένη (ένα θαυμάσιο δείπνο, μια επίσκεψη).

Απόκλιση από τη νόρμα της νέας ελληνικής είναι η απουσία του άρθρου στη φράση: «Μόλις όμως ο Λύκος έκανε να κουνηθεί, Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινোসκουφίτσα, όρμησαν επάνω του».

Ουσιαστικά

ΑΡΣΕΝΙΚΑ			ΘΗΛΥΚΑ																																																		
<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="3">ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ</th> </tr> <tr> <th>-ας</th> <th>-ης</th> <th>-ως</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="3">Οξύτονα</td> </tr> <tr> <td colspan="3">ενθουσιασμό(αιτ.)</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Παροξύτονα</td> </tr> <tr> <td>Θεούλη (κλιτ.)</td> <td colspan="2"> Πέτρος (ονομ. 4 φορές) Λύκος (ονομ. 4 φορές) λύκος(ονομ. 3 φορές), ΛΥΚΟΣ(ονομ. 12 φορές) φούρνο(γεν.) ΠΕΤΡΟ (αιτ.), φόβο(αιτ.), λόγο (αιτ.), Λύκο (αιτ.), λύκου(αιτ.), φίλο (αιτ.), έπνο(αιτ.) Πέτρο (κλιτ.), φίλοι (κλιτ.) ΛΥΚΕ (κλιτ.) κύριε (κλιτ.) ΧΟΡΤΟΦΑΓΟΣ (ονομ.) </td> </tr> <tr> <td colspan="3">Ισοσύλλαβα αρσενικά Προπαροξύτονα</td> </tr> <tr> <td colspan="3">(Κυρ-)Κούνελος (ονομ. 11 φορές) Κούνελος(ονομ.) (Κυρ-)Κούνελο (αιτ.), Κούνελε(κλιτ.)</td> </tr> </tbody> </table>			ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ			-ας	-ης	-ως	Οξύτονα			ενθουσιασμό(αιτ.)			Παροξύτονα			Θεούλη (κλιτ.)	Πέτρος (ονομ. 4 φορές) Λύκος (ονομ. 4 φορές) λύκος(ονομ. 3 φορές), ΛΥΚΟΣ(ονομ. 12 φορές) φούρνο(γεν.) ΠΕΤΡΟ (αιτ.), φόβο(αιτ.), λόγο (αιτ.), Λύκο (αιτ.), λύκου(αιτ.), φίλο (αιτ.), έπνο(αιτ.) Πέτρο (κλιτ.), φίλοι (κλιτ.) ΛΥΚΕ (κλιτ.) κύριε (κλιτ.) ΧΟΡΤΟΦΑΓΟΣ (ονομ.)		Ισοσύλλαβα αρσενικά Προπαροξύτονα			(Κυρ-)Κούνελος (ονομ. 11 φορές) Κούνελος(ονομ.) (Κυρ-)Κούνελο (αιτ.), Κούνελε(κλιτ.)			<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="3">ΘΗΛΥΚΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ</th> </tr> <tr> <th>-α</th> <th>-η</th> <th>-ω</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="3">Οξύτονα</td> </tr> <tr> <td> ακροποταμιά (αιτ.), Η ΓΛΑΓΙΑ (ονομ.), φωτιά (αιτ.), φορά (αιτ.), χαρά (αιτ.) Γιαγιά (κλιτ.) </td> <td colspan="2"> συνταγή (ονομ.) </td> </tr> <tr> <td colspan="3">Παροξύτονα</td> </tr> <tr> <td> πόρτα (ονομ.), παρέα (ονομ.) κυρα-Κατσικά (ονομ.), οικογένεια (ονομ.), κατσικά (ονομ.), καρδούλα (ονομ.) Κοκκινোসκουφίτσα (ονομ. 2 φορές), ιδέα (αιτ.), Κατσικά (αιτ.), κυρία (αιτ.), εφημερίδα (αιτ.), ιστορίες(αιτ.) Κοκκινোসκουφίτσα (κλιτ.) </td> <td colspan="2"> φίλη (αιτ.) μέρα- νύχτα (αιτ.) </td> </tr> <tr> <td colspan="3">Προπαροξύτονα</td> </tr> <tr> <td colspan="3"> ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ (ονομ.) επίσκεψη (αιτ.) </td> </tr> </tbody> </table>			ΘΗΛΥΚΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ			-α	-η	-ω	Οξύτονα			ακροποταμιά (αιτ.), Η ΓΛΑΓΙΑ (ονομ.), φωτιά (αιτ.), φορά (αιτ.), χαρά (αιτ.) Γιαγιά (κλιτ.)	συνταγή (ονομ.)		Παροξύτονα			πόρτα (ονομ.), παρέα (ονομ.) κυρα-Κατσικά (ονομ.), οικογένεια (ονομ.), κατσικά (ονομ.), καρδούλα (ονομ.) Κοκκινোসκουφίτσα (ονομ. 2 φορές), ιδέα (αιτ.), Κατσικά (αιτ.), κυρία (αιτ.), εφημερίδα (αιτ.), ιστορίες(αιτ.) Κοκκινোসκουφίτσα (κλιτ.)	φίλη (αιτ.) μέρα- νύχτα (αιτ.)		Προπαροξύτονα			ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ (ονομ.) επίσκεψη (αιτ.)		
ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ																																																					
-ας	-ης	-ως																																																			
Οξύτονα																																																					
ενθουσιασμό(αιτ.)																																																					
Παροξύτονα																																																					
Θεούλη (κλιτ.)	Πέτρος (ονομ. 4 φορές) Λύκος (ονομ. 4 φορές) λύκος(ονομ. 3 φορές), ΛΥΚΟΣ(ονομ. 12 φορές) φούρνο(γεν.) ΠΕΤΡΟ (αιτ.), φόβο(αιτ.), λόγο (αιτ.), Λύκο (αιτ.), λύκου(αιτ.), φίλο (αιτ.), έπνο(αιτ.) Πέτρο (κλιτ.), φίλοι (κλιτ.) ΛΥΚΕ (κλιτ.) κύριε (κλιτ.) ΧΟΡΤΟΦΑΓΟΣ (ονομ.)																																																				
Ισοσύλλαβα αρσενικά Προπαροξύτονα																																																					
(Κυρ-)Κούνελος (ονομ. 11 φορές) Κούνελος(ονομ.) (Κυρ-)Κούνελο (αιτ.), Κούνελε(κλιτ.)																																																					
ΘΗΛΥΚΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ																																																					
-α	-η	-ω																																																			
Οξύτονα																																																					
ακροποταμιά (αιτ.), Η ΓΛΑΓΙΑ (ονομ.), φωτιά (αιτ.), φορά (αιτ.), χαρά (αιτ.) Γιαγιά (κλιτ.)	συνταγή (ονομ.)																																																				
Παροξύτονα																																																					
πόρτα (ονομ.), παρέα (ονομ.) κυρα-Κατσικά (ονομ.), οικογένεια (ονομ.), κατσικά (ονομ.), καρδούλα (ονομ.) Κοκκινোসκουφίτσα (ονομ. 2 φορές), ιδέα (αιτ.), Κατσικά (αιτ.), κυρία (αιτ.), εφημερίδα (αιτ.), ιστορίες(αιτ.) Κοκκινোসκουφίτσα (κλιτ.)	φίλη (αιτ.) μέρα- νύχτα (αιτ.)																																																				
Προπαροξύτονα																																																					
ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ (ονομ.) επίσκεψη (αιτ.)																																																					
<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="3">ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ</th> </tr> <tr> <th>-ας</th> <th>-ης</th> <th></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="3">Οξύτονα</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Παππού (αιτ.)</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Παροξύτονα</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Προπαροξύτονα</td> </tr> </tbody> </table>			ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ			-ας	-ης		Οξύτονα			Παππού (αιτ.)			Παροξύτονα			Προπαροξύτονα			<p>Ανισοσύλλαβα θηλυκά ουσιαστικά δεν υπάρχουν.</p>																																
ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ																																																					
-ας	-ης																																																				
Οξύτονα																																																					
Παππού (αιτ.)																																																					
Παροξύτονα																																																					
Προπαροξύτονα																																																					
<p style="text-align: center;">ΟΥΔΕΤΕΡΑ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="4">ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ</th> </tr> <tr> <th>-ι/ Εξαίρεση σε -υ</th> <th>-ο</th> <th>-ως</th> <th></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="4">Οξύτονα</td> </tr> <tr> <td colspan="4">ψωμί (αιτ.)</td> </tr> <tr> <td colspan="4">Παροξύτονα</td> </tr> <tr> <td> Κατσικάκια (ονομ.), Αρνάκι (ονομ. 3 φορές) γίδι(ονομ.), γουρουνάκια (ονομ.) κουνέλι(αιτ.),κατσικάκια (αιτ.), γουρουνάκια (αιτ.),σπίτι (αιτ. 4 φορές), κατσικά(αιτ.), βράδυ(αιτ.) αρνάκι(αιτ.), μέλι(αιτ.), τραπέζι (αιτ. 2 φορές) αρνάκι(κλιτ.), κατσικάκια(κλιτ.) </td> <td> νέα (ονομ. 2 φορές) σπιτάδο (αιτ.) δείπνο (ονομ.) ΚΑΡΟΤΟΥ (γεν.) </td> <td> μέρη(αιτ.) δάσος(αιτ.) λάθος (αιτ.) βάθος(αιτ.) </td> <td></td> </tr> <tr> <td colspan="4">Προπαροξύτονα</td> </tr> <tr> <td> γουρουνάκια (αιτ.), </td> <td> ΑΛΧΑΝΟΦΥΛΛΟ (ονομ.) Βούτυρο(αιτ.) </td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>						ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ				-ι/ Εξαίρεση σε -υ	-ο	-ως		Οξύτονα				ψωμί (αιτ.)				Παροξύτονα				Κατσικάκια (ονομ.), Αρνάκι (ονομ. 3 φορές) γίδι(ονομ.), γουρουνάκια (ονομ.) κουνέλι(αιτ.),κατσικάκια (αιτ.), γουρουνάκια (αιτ.),σπίτι (αιτ. 4 φορές), κατσικά(αιτ.), βράδυ(αιτ.) αρνάκι(αιτ.), μέλι(αιτ.), τραπέζι (αιτ. 2 φορές) αρνάκι(κλιτ.), κατσικάκια(κλιτ.)	νέα (ονομ. 2 φορές) σπιτάδο (αιτ.) δείπνο (ονομ.) ΚΑΡΟΤΟΥ (γεν.)	μέρη(αιτ.) δάσος(αιτ.) λάθος (αιτ.) βάθος(αιτ.)		Προπαροξύτονα				γουρουνάκια (αιτ.),	ΑΛΧΑΝΟΦΥΛΛΟ (ονομ.) Βούτυρο(αιτ.)																		
ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ																																																					
-ι/ Εξαίρεση σε -υ	-ο	-ως																																																			
Οξύτονα																																																					
ψωμί (αιτ.)																																																					
Παροξύτονα																																																					
Κατσικάκια (ονομ.), Αρνάκι (ονομ. 3 φορές) γίδι(ονομ.), γουρουνάκια (ονομ.) κουνέλι(αιτ.),κατσικάκια (αιτ.), γουρουνάκια (αιτ.),σπίτι (αιτ. 4 φορές), κατσικά(αιτ.), βράδυ(αιτ.) αρνάκι(αιτ.), μέλι(αιτ.), τραπέζι (αιτ. 2 φορές) αρνάκι(κλιτ.), κατσικάκια(κλιτ.)	νέα (ονομ. 2 φορές) σπιτάδο (αιτ.) δείπνο (ονομ.) ΚΑΡΟΤΟΥ (γεν.)	μέρη(αιτ.) δάσος(αιτ.) λάθος (αιτ.) βάθος(αιτ.)																																																			
Προπαροξύτονα																																																					
γουρουνάκια (αιτ.),	ΑΛΧΑΝΟΦΥΛΛΟ (ονομ.) Βούτυρο(αιτ.)																																																				

Εικόνα 3: Εντοπισμός ουσιαστικών στα τρία γένη

Παρατηρήσεις: Όπως φαίνεται στην Εικόνα 3, ουδέτερα ανισοσύλλαβα δεν υπάρχουν. Από την κατηγορία των άκλιτων ουσιαστικών χρησιμοποιούνται τα προτακτικά Κυρ-, Κυρα- και το δικατάληκτο ουσιαστικό: ο, η ΧΟΡΤΟΦΑΓΟΣ. Επίσης παρουσιάζονται στο κείμενο και ουσιαστικά που δεν έχουν πληθυντικό: Θεούλη, σπιτάδο.

Παρατηρήσεις για τη χρήση των ουσιαστικών:

Συναντώνται τα κύρια ονόματα: Geoffroy de Pennart, Πέτρος, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

Επαναλαμβάνονται αρκετές φορές τα ίδια ουσιαστικά γραμμένα με διαφορετική μορφή και διαφορετική πτώση (λύκος, Λύκος, ΛΥΚΟΣ, λύκου, ΛΥΚΕ- Πέτρος, Πέτρο- Κυρ-Κούνελος, Κούνελος, Κυρ-Κούνελο- Κατσικά, κατσικά, κυρα-Κατσικά- Αρνάκι, αρνάκι).

Χρησιμοποιούνται ισοσύλλαβα αρσενικά σε –ος, οξύτονα (1), παροξύτονα (9) και προπαρο-ξύτονα (2) , αλλά κα το ανισοσύλλαβο αρσενικό παππούς. Η χρήση της γενικής πτώσης είναι περιορισμένη (ΦΟΥΡΝΟΥ) ενώ είναι συχνή η κλητική (Λύκε, Κύριε, Πέτρο, Κούνελε, φίλοι). Τα αρσενικά παρουσιάζονται μόνο δυο φορές στον πληθυντικό αριθμό.

Στα θηλυκά χρησιμοποιούνται αρκετά ισοσύλλαβα σε-α (6 οξύτονα και 10 παροξύτονα) και -η (1 οξύτονο, 3 παροξύτονα και 2 προπαροξύτονα) ενώ δεν συναντώνται ανισοσύλλαβα θηλυκά ουσιαστικά. Η κλητική πτώση συναντάται 2 φορές ενώ η γενική καμία φορά. Δίνονται μόνο στον ενικό αριθμό.

Από τα ουδέτερα με κατάληξη σε /υ/ χρησιμοποιείται το ουσιαστικό βράδυ, που ως εξαίρεση γράφεται με -υ. Επίσης συναντώνται ουσιαστικά με κατάληξη -ος: μέρη, δάσος, λάθος, βάθος. Τα ουδέτερα ουσιαστικά που χρησιμοποιούνται είναι όλα ισοσύλλαβα. Και πάλι η χρήση της γενικής πτώσης είναι περιορισμένη και η κλητική συναντάται δυο φορές. Η χρήση του ενικού αριθμού είναι συχνότερη από αυτή του πληθυντικού.

Δίνονται επίσης και ουσιαστικά που δεν εντάσσονται στις παραπάνω γενικές κατηγορίες (Θεούλη, στιφάδο).

Επίθετα-Αντωνυμίες

ΕΠΙΘΕΤΑ ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ			ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ						
ΑΡΣΕΝΙΚΑ	ΘΗΛΥΚΑ	ΟΥΔΕΤΕΡΑ	Προσωπικές	Κτητικές	Ερωτηματικές	Αόριστες	Οριστικές	Δεικτικές	Αναφορικές
-ος	-η	-ο							
πανέτοιμος (ονομ.) όλοι (ονομ.) καλός (ονομ. 2 φορές)	ΧΟΙΡΙΝΗ (ονομ.) όλη (ονομ.) λαμπρή (αιτ.) καλή (κλήτ.)	ΠΑΡΑΛΛΟ (ονομ.) όλα (αιτ.) έτοιμο (ονομ.) τρομερά (ονομ.ως κατηγορηματικός προσδ.) Μικρά (ονομ.) Μικρό (ονομ.) φοβερά (αιτ.πληθ.) Μικρά (αιτ.) μικρά (κλήτ.) Μικρό (κλήτ.) ΑΠΙΣΤΕΥΤΟ (κλήτ.) ΑΧΟΡΤΑΓΟΣ (ονομ.) καλά (αιτ.)	εγώ (4 φορές) μ' (αρέσει) σε (2 φορές) Σε εμείς εσείς	ΜΟΥ (3 φορές) μου (6 φορές) μας σου	Ποιος	Κανέναν τους άλλους		εκείνο αυτό αυτή	που
-ος	-α	-ο							
		ΓΙΓΑΝΤΙΑΙΟΥ (γεν.) θαυμάσιο (ονομ.)	(άνιζε) μου μας σου (γεν.ενικ.) ΤΟΥ (γεν.ενικ.αρσ.)						
-ος	-ια	-ο							
κακός (αιτ.)			ΤΟΝ (3 φορές) ΤΟ ΤΑ (μάθατε;)						
-ος/ης	-ια	-ο							
ΕΠΙΘΕΤΑ ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ									
-ης	-α	-ικο							
ΕΠΙΘΕΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ									

Εικόνα 4: Εντοπισμός επιθέτων και αντωνυμιών

Παρατηρήσεις:

Οι συχνότερες καταλήξεις των επιθέτων λήγουν σε -ος-η-ο, όπως φαίνεται και στην Εικόνα 4. Συναντώνται μόνο δυο περιπτώσεις που εντάσσονται στην κατηγορία των καταλήξεων -ος-α-ο (θαυμάσιο, γιγαντιαίο) ενώ μία μόνο φορά συναντάται επίθετο που ανήκει στην κατηγορία των καταλήξεων -ος-ια -ιο (κακός)

Χρησιμοποιείται η ονομαστική και η αιτιατική πτώση (μόνο μια φορά η γενική πτώση- ΓΙ-ΓΑΝΤΙΑΙΟΥ και τέσσερις φορές η κλητική)

Ο ενικός αριθμός των επιθέτων χρησιμοποιείται συχνότερα.

Το επίθετο «ΧΟΙΡΙΝΗ», για την ονομασία της εφημερίδας, χρησιμοποιείται ουσιαστικοποιημένα, αφού δε συνοδεύονται στο κείμενο από ουσιαστικό.

Χρήση παραθετικών: Χρησιμοποιείται σε μια μόνο περίπτωση ο συγκριτικός βαθμός του τροπικού επιρρήματος: «πολύ γρήγορα» (περιφραστικός τύπος).

Όσον αφορά στην κατηγορία των αντωνυμιών, είναι συχνότεροι οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής και κτητικής αντωνυμίας. Συναντάται η χρήση της αόριστης αντωνυμίας μαζί με το άρθρο («τους άλλους»). Οριστικές αντωνυμίες δεν εντοπίστηκαν στο συγκεκριμένο κείμενο, ενώ είναι περιορισμένη η χρήση της ερωτηματικής και αναφορικής αντωνυμίας (άκλιτο «που»).

Τα αριθμητικά παρουσιάζονται στην απόλυτη μορφή τους, σύμφωνα με το Εικόνα 5:

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ		
τακτικά	απόλυτα	πολλαπλασιαστικά
	Τρία Μικρά Γουρονάκια Επτά Μικρά Κατσικάκια μια λαμπρή ιδέα ένα τραπέζι	

Εικόνα 5: Εντοπισμός επιθέτων και αντωνυμιών

Βοηθητικά Ρήματα

- EIMAI (α΄ πρόσ. ενικ. οριστικής ενεστώτα, 2 φορές)
- Είμαι (α΄ πρόσ. ενικ. οριστικής ενεστώτα, 4 φορές)
- είναι (γ΄ πρόσ. ενικ. οριστικής ενεστώτα-3 φορές)
- Είναι (γ΄ πρόσ. ενικ. οριστικής ενεστώτα- 2 φορές)
- είμαστε (α΄ πρόσ. πληθ. οριστικής ενεστώτα, 2 φορές)
- θα είσαι (β΄ πρόσ. ενικ. οριστικής μέλλοντα)
- θα είναι (γ΄ πρόσ. ενικ. οριστικής μέλλοντα)
- ήταν (γ΄ πρόσ. ενικ. οριστικής παρατατικού)
- Έχω (α΄ πρόσ. οριστ. ενεστώτα)

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΦΩΝΗ Α΄ ΣΥΖΥΓΙΑ				ΠΑΘΗΤΙΚΗ ΦΩΝΗ					
ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΧΡΟΝΟΙ	Οριστική	Υποτακτική		ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΧΡΟΝΟΙ	Οριστική	Υποτακτική			
Ενεστώτας	τρέχει, τρέμει, τρέμουμε, θέλωμε, πρέπει <i>ΑΡΧΕΣΤΕΙ, ΠΙΝΕΙΝΑΙ</i> πεινάει <i>χρῶσθαι</i> , παίρνει, λέει (2 φορές), περιμένουμε		Προσωνυμική Αποφύγετο	Ενεστώτας	<i>ΓΥΜΝΑΖΟΜΑΙ</i> , βρίσκεται, στέκεσαι		Προσωνυμική Αποφύγετο		
Παρατατικός	<i>έπειτα</i>			Παρατατικός	στάθηκε	Ας κάτσουμε			
Αόριστος	<i>έβησα</i> , άκουσα βγήκα έκανες, έμαθες έκανα, έπεσε, κάθισα φάναζε, είπε (2 φορές), ξαναγύρισε (8 φορές), πρόλαβε μάθατε, είδατε	να μπορούμε να επιστρέψω να (τον) δούμι να φάμι να (το) χωνέψεις να διπλοκλειδώσει να κλείσει να πάει		Αόριστος					
Εξακολουθητικός Μέλλοντας				Εξακολουθητικός Μέλλοντας					
Στιγμιαίος Μέλλοντας				Στιγμιαίος Μέλλοντας					
Παρακείμενος				Παρακείμενος					
Υπερσυντέλικος	είχε καθίσει (2 φορές)			Υπερσυντέλικος					
Συντελεσμένος Μέλλοντας				Συντελεσμένος Μέλλοντας					
Δεύτερη συζυγία- Ενεργητική Φωνή				Δεύτερη συζυγία/ Β΄ τάξη					
ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΧΡΟΝΟΙ	Οριστική	Υποτακτική			ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΧΡΟΝΟΙ	Οριστική		Υποτακτική	
Ενεστώτας	παρακαλούμε, χτυπά μπορώ καλούμε απαντά	να τριγυρνάς	Προσωνυμική: <i>κοίτη</i> (Προσ. Ενστώτα) <i>Πήρασε</i> (αποφύγετο) <i>πρόσπεσε</i> (αποφύγετο-2 φορές)	Ενεστώτας	<i>φοβάμαι</i> φοβάται φοβόμαστε		Προσωνυμική Αποφύγετο		
Παρατατικός				Παρατατικός					
Αόριστος	απάντησε (2 φορές) συμφώνησαν όρμησαν	να κινήσω αν υποσχεθείς να δειπνήσεις να κρυφτούμε		Αόριστος		να ζεσταθείς να κουνηθεί			
Εξακολουθητικός Μέλλοντας				Εξακολουθητικός Μέλλοντας					
Στιγμιαίος Μέλλοντας				Στιγμιαίος Μέλλοντας	θα διηγηθείς				
Παρακείμενος				Παρακείμενος					
Υπερσυντέλικος				Υπερσυντέλικος					
Συντελεσμένος Μέλλοντας				Συντελεσμένος Μέλλοντας					

Εικόνα 6: Εντοπισμός ρημάτων

Παρατηρήσεις στη χρήση των ρημάτων:

Όπως φαίνεται στην Εικόνα 6, χρησιμοποιούνται τα βοηθητικά ρήματα είμαι και έχω (σε μια περίπτωση) τα οποία παρουσιάζονται σε διαφορετικούς τύπους (ΕΙΜΑΙ, Είμαι/ Είναι, είναι) σε διαφορετικούς χρόνους (θα είσαι, ήταν) και πρόσωπα (είμαστε, θα είναι). Τα βοηθητικά ρήματα χρησιμοποιούνται στην οριστική και υποτακτική έγκλιση.

Τα ρήματα της πρώτης συζυγίας (ενεργητικής φωνής:36, παθητικής: 3) είναι περισσότερα από αυτά της δεύτερης συζυγίας (ενεργητικής φωνής: 14, παθητικής: 5). Τα περισσότερα από τα ρήματα της πρώτης συζυγίας συναντώνται στον ενεστώτα (οριστικής ενεργητικής και παθητικής φωνής) και στον αόριστο (οριστικής και υποτακτικής ενεργητικής και παθητικής φωνής). Επίσης συναντάται μια φορά ο παρατατικός (έπαιζα) και μια φορά ο υπερσυντέλικος (είχε καθίσει).

Χρησιμοποιούνται ρήματα (πρώτης συζυγίας) που παρουσιάζουν ανωμαλίες στο σχηματισμό του άσιγμου αορίστου. Αυτά τα ρήματα είναι: βγήκα, είπε, να πάει, να φάμε. Επιπλέον στο συγκεκριμένο κείμενο συναντάται το απρόσωπο ρήμα πρέπει και τα συνηρημένα ρήματα (στον ενεστώτα): πεινάει, χρωστάω, λέει.

Χρησιμοποιείται επίσης το ρήμα ας κάτσουμε (α΄ συζυγίας) αντί του ας καθίσουμε, το οποίο εντοπίζεται ως στοιχείο προφορικότητας του κειμένου.

Η προστακτική δεν παρουσιάζεται στα ρήματα της α΄ συζυγίας.

Τα περισσότερα από τα ρήματα της δεύτερης συζυγίας στην ενεργητική φωνή, συναντώνται στον ενεστώτα και αόριστο (σε οριστική και υποτακτική), ενώ ο στιγμιαίος μέλλοντας συναντάται μόνο μια φορά. Γίνεται χρήση και της προστακτικής (πέρασε, περάστε, κοίτα). Τα ρήματα της δεύτερης συζυγίας στην παθητική φωνή συναντάται ο ενεστώτας στην οριστική έγκλιση, ο αόριστος εντοπίζεται στην υποτακτική, ενώ δεν χρησιμοποιείται η προστακτική

Ανάμεσα στα ρήματα της δεύτερης συζυγίας μόνο το ρήμα φοβάμαι (φοβάται, φοβόμαστε) ανήκει στη δεύτερη τάξη

Χρησιμοποιούνται επίσης τα αποθετικά ρήματα: ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΥΤΩ (Στιγμιαίος Μέλλοντας) όπου εντοπίζεται ορθογραφικό λάθος/ Ήρθαμε (Αόριστος)/ Έλα (Προστακτική Αορίστου)

Στο σύνολο των ρημάτων της α΄ και β΄ συζυγίας ενεργητικής και παθητικής φωνής: 34 ρήματα βρίσκονται σε γ΄ ενικό πρόσωπο, 11 ρήματα βρίσκονται σε α΄ ενικό πρόσωπο, 8 ρήματα στο β΄ ενικό πρόσωπο, 8 σε α΄ πληθυντικό πρόσωπο, 2 στο β΄ πληθυντικό πρόσωπο, και 2 στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο.

Επιρρήματα και Προθέσεις

ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ					ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ		
τοπικά	χρονικά	τροπικά	βεβαιωτικά	ποσοτικά	Μονοσύλλαβες	Δισύλλαβες	Τρισύλλαβες
μέσα (4 φορές) δίπλα γύρω εδώ, έξω, επάνω, καταγής	Απόψε πάλι <u>ΞΑΝΑ</u> τότε τώρα (Δε σε φοβόμαστε)ΠΙΑ	πολύ γρήγορα, αμέσως, γρήγορα, Καλά καλά ξαφνικά(5 φορές) μαζί (να το χωνέψεις) καλά έτσι	σίγουρα		για (κουνέλι),για ύπνο, μ' (ενθουσιασμό), με (γαρά), με (τους άλλους), με (όλα τα καλά), με (τα Επτά Κατωκάκια), με (Κακούς), στο (σπίτι σου), στη (φωτιά), στο (τραπέζι)	απ' (το φόβο), από (ένα τραπέζι), <u>κατά</u> (βάθος)	

Εικόνα 7: Εντοπισμός επιρρημάτων και Προθέσεων

Στην Εικόνα 7 καταγράφονται στα επιρρήματα και οι προθέσεις που συναντώνται στο κείμενο, όπως φαίνεται σε αυτό δε χρησιμοποιούνται ποσοτικά και αρνητικά επιρρήματα. Το επίρρημα καλά επαναλαμβάνεται, για να δώσει τη σημασία του τρόπου. Παρακάτω -εκτός της καταγραφής των

μορίων που συναντώνται στο κείμενο- παρουσιάζονται οι σύνδεσμοι και οι μετοχές (Εικόνα 8) όπως και οι επιφωνηματικές του εκφράσεις (Εικόνα 9):

Μόρια

Δεικτικό να : Να ο λύκος

Βουλητικό να : Δεν μπορώ να επιστρέψω....., ... ούτε θέλουμε να τον δούμε..., σε καλούμε να δειπνήσεις.....

Προτρεπτικό ας: Ας κάτσουμε να φάμε

Μελλοντικό θα : ΘΑ ΕΠΙΣΤΕΥΤΩ

σα(ν) : σαν λύκος

Σύνδεσμοι και μετοχές

A/A	Είδη	Σύνδεσμοι
1	Συμπλεκτικοί	ούτε...ούτε, και, κι
2	Διαχωριστικοί	
3	Αντιθετικοί	μα, όμως, αλλά
4	Αποτελεσματικοί	λοιπόν
5	Επεξηγηματικός	
6	Ειδικοί	ότι
7	Χρονικοί	όταν(4 φορές), μόλις
8	Αιτιολογικοί	γιατί
9	Υποθετικοί	αν
10	Τελικοί	να(10 φορές)
11	Διστακτικοί	μήπως
12	Συγκριτικός	

ΜΕΤΟΧΕΣ	
Ενεργητικές	Παθητικές
	ανακουφισμένος (παρακειμένου) απορημένος(παρακειμένου) <u>ΚΟΥΡΕΜΕΝΟ</u> (παρακειμένου)

Εικόνα 8: Εντοπισμός συνδέσμων και μετοχών

Απαρέμφατα: Δεν υπάρχουν

Επιφωνήματα/ επιφωνηματικές εκφράσεις (Εικόνα 9)

<p>ΤΟΚ! ΤΟΚ! ΤΟΚ! (9 φορές) ΜΠΟΥΜ! ΜΠΟΥΜ! ΜΠΟΥΜ! Ωχ, αμάν! Να ο ΛΥΚΟΣ! <u>ΑΠΙΣΤΕΥΤΟ!</u> Ο λύκος χορτοφάγος! Θεούλη μου! Είναι ο λύκος!</p>
<p>Χρήση θαυμαστικού και σε φράσεις που εκφράζουν επιθυμία: ΑΝΟΙΞΕ! ΑΝΟΙΞΕ ΑΜΕΣΩΣ! ΚΑΝΕ ΓΡΗΓΟΡΑ! Άνοιξέ μου, Γιαγιά! άσε μας να μπούμε!</p>
<p>Ή φόβο: <u>Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑ ΣΤΑ ΜΕΡΗ ΜΑΣ! ΕΦΤΑΣΑ!</u> Είναι ο ΛΥΚΟΣ. Και πεινάει, σαν λύκος!</p>
<p>Ή όταν θέλει να δείξει έκπληξη: Τα νέα στην εφημερίδα είναι τρομερά! Ο Λύκος είναι! Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! (8 φορές) Αυτή τη φορά, σίγουρα είναι ο ΛΥΚΟΣ! ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! Δεν περιμένουμε πια κανέναν!</p>
<p>Ή χρησιμεύουν ως ενίσχυση των όσων αναφέρονται: -ΓΥΜΝΑΖΟΜΑΙ ΜΕΡΑ-ΝΥΧΤΑ! -ΛΥΚΕ ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ! <u>-ΔΕ ΦΟΒΑΜΑΙ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ!</u> <u>-ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΥΤΩ ΤΟ ΦΙΛΟ ΜΟΥ ΤΟΝ ΚΥΡ-ΚΟΥΝΕΛΟ</u></p>

Εικόνα 9: Εντοπισμός επιφωνημάτων/ επιφωνηματικών εκφράσεων

Σύνταξη

Η πρόταση

Στις επόμενες εικόνες, παρουσιάζεται μια ποικιλία προτάσεων που καλύπτει τις υποδιαίρεσεις τους, ως προς το περιεχόμενο, τη δομή και τη σχέση τους μεταξύ τους (Εικόνες 10-12). Ακολουθούν οι εικόνες που αφορούν στο είδος των προτάσεων ως προς την ποιότητά τους (Εικόνα 13) και σε σχέση με τη συμφωνία των όρων της πρότασης (Εικόνα 14)

Ως προς το περιεχόμενό τους:

<p>Προτάσεις Κρίσης Απόψε ο κυρ-Κούνελος φοβάται / <u>ΕΙΜΑΙ ΠΑΝΕΤΟΙΜΟΣ</u> Ο κυρ-Κούνελος τρέχει / Καλά καλά δεν πρόλαβε Όλη η οικογένεια είχε καθίσει / Εγώ είμαι, το Μικρό Αρνάκι Ο Πέτρος κάθισε με τους άλλους / φώναξε ο Πέτρος μ' ενθουσιασμό Εγώ είμαι, η Κοκκινούκοφίτσα / Σου φέρνω ψωμί και βούτυρο και μέλι Δεν είπε ο κυρ-Κούνελος / είμαστε όλοι μαζί Όλη η παρέα είχε καθίσει στο τραπέζι / <u>ΕΙΝΑΙ Ο ΛΥΚΟΣ</u> <u>ΚΑΤΑ ΒΑΘΟΣ ΕΙΜΑΙ ΚΑΛΟΣ</u> / Εγώ είμαι, Ο Πέτρος <u>ΠΕΙΝΑΩ</u> / <u>ΕΙΜΑΙ ΑΧΟΡΤΑΓΟΣ</u> Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινούκοφίτσα, όρμησαν επάνω του Ο Λύκος έπεσε καταγής / Το λόγο παίρνει ο κυρ-Κούνελος Τρέμουμε απ' το φόβο / ...λέει ο κυρ-Κούνελος ανακουφισμένος. Έπαιξα στην ακροποταμιά / ...μα δεν μπορώ... Τρέμει η καρδιά μου / λέει ο κυρ-Κούνελος Δεν άκουσα τον Παππού μου / και βγήκα Ούτε τον είδαμε / Ηρθαμε απάντησε ο κυρ-Κούνελος / Μόλις όμως ο Λύκος έκανε / ...απάντησε ο κυρ-Κούνελος... / Έγώ μια λαμπρή ιδέα απάντησε ο κυρ-Κούνελος / Εμείς είμαστε, τα Τρία Μικρά γουρουνάκια Το Μικρό Αρνάκι στάθηκε δίπλα στη φωτιά Όλοι συμφώνησαν με χαρά, και, πολύ γρήγορα, / ...ένα θανάσιμο δεινότο ήταν έτοιμο <u>ΧΡΩΣΤΑΘ ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗ ΦΛΙΑ ΜΟΥ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΚΑΤΣΙΚΑ</u> Εγώ είμαι, η κυρ-Κατσικά με τα Επτά Μικρά Κατσικάκια. Έκανε λάθος στο σπίτι, Κοκκινούκοφίτσα</p>	<p>Προτάσεις Επιθυμίας να κλείσει η πόρτα / να τον δούμε / να πάει για ύπνο σε καλούμε / τότε να δειπνήσεις μαζί μας / να κουνηθεί άσε μας / Περάστε, φίλοι μου, / περάστε Κύριε Κούνελε, σε παρακαλούμε / να μπούμε Αλλά, αν μας υποσχεθείς / Δεν πρέπει να κρυφτούμε στο σπίτι σου / να επιστρέψω στο σπίτι μου Έλα μέσα μαζί μας / Έλα μέσα, Μικρό Αρνάκι Μπες όμως γρήγορα μέσα / να το γανέψεις καλά αυτό Πέρασε μέσα, καλή μου φίλη, κι εσείς, μικρά μου κατσικάκια <u>Μ' ΑΡΕΣΕΙ ΤΟ ΑΡΝΑΚΙ ΦΟΥΡΝΟΥ!</u> / να τριγυρνάς στο δάσος και θα διηγηθείς ιστορίες με κακούς λύκους / μη στέκεσαι έξω, Πέτρο να κουνήσω το Λύκο / Ας κάτσουμε / να διπλοκλειδώσει την πόρτα να φάμε / Έλα / να ζεσταθείς / Κοίτα</p>
<p>Προτάσεις Επιφωνηματικές Τα νέα στην εφημερίδα είναι τρομερά! / Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! <u>ΔΕ ΦΟΒΑΜΑΙ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ!</u> / ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! ΑΝΟΙΞΕ! / ΑΝΟΙΞΕ ΑΜΕΣΩΣ! / ΚΑΝΕ ΓΡΗΓΟΡΑ! ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ! / <u>ΜΠΟΥΜ! ΜΠΟΥΜ! ΜΠΟΥΜ!</u> Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! / <u>ΕΦΤΑΣΑ!</u> / <u>ΠΕΙΝΑΩ!</u> Και πεινάει, σαν λύκος! / <u>ΛΥΚΕ, ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ!</u> Ωχ, αμάν! Να ο ΛΥΚΟΣ! / <u>ΓΥΜΝΑΖΟΜΑΙ ΜΕΡΑ-ΝΥΧΤΑ!</u> Ο Λύκος θα είναι! / Άνοιξε μου, Γιατί! <u>ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΥΤΩ ΤΟ ΦΛΙΑ ΜΟΥ ΤΟΝ ΚΥΡ-ΚΟΥΝΕΛΟ!</u> Αυτή τη φορά, σίγουρα είναι ο ΛΥΚΟΣ! Θεούλη μου! Είναι ο λύκος!</p>	<p>Προτάσεις Ερωτηματικές Έμαθες τα φοβερά νέα; / Τα μάθατε; Μήπως είναι Ο ΛΥΚΟΣ...; / Μήπως βρίσκεται εδώ; Μήπως τον είδατε; / Ποιος να είναι άραγε;</p>

Εικόνα 10: Εντοπισμός προτάσεων ως προς το περιεχόμενό τους (κρίσεως, επιθυμίας, επιφωνηματικές και ερωτηματικές)

Ως προς τη σχέση τους με άλλες:

<p>Κύριες ή ανεξάρτητες Τα νέα στην εφημερίδα είναι τρομερά! / Είναι ο λύκος! Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! / Τρέμει η καρδιά μου λέει ο κυρ-Κούνελος ανακουφισμένος. / Όμως, μη στέκεσαι έξω, Πέτρο. Δεν άκουσα τον Παππού μου/ και βγήκα / Έλα μέσα μαζί μας Σου φέρνω ψωμί και βούτυρο και μέλι. Όλοι συμφώνησαν με χαρά, / Έπαιξα στην ακροποταμιά Και πεινάει, σαν λύκος. / Έμαθες τα φοβερά νέα; Εγώ είμαι, Ο Πέτρος! / <u>ΚΑΤΑ ΒΑΘΟΣ ΕΙΜΑΙ ΚΑΛΟΣ</u> Ο Λύκος έπεσε καταγής. / σε καλούμε Αυτή τη φορά, σίγουρα είναι ο ΛΥΚΟΣ! / Τρέμουμε απ' το φόβο. <u>ΠΕΙΝΑΩ</u> / <u>ΕΙΜΑΙ ΑΧΟΡΤΑΓΟΣ</u> <u>ΧΡΩΣΤΑΘ ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗ ΦΛΙΑ ΜΟΥ</u> Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινούκοφίτσα, όρμησαν επάνω του. / <u>ΔΕ ΦΟΒΑΜΑΙ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ!</u> και, πολύ γρήγορα, ένα θανάσιμο δεινότο ήταν έτοιμο Έκανε λάθος στο σπίτι, Κοκκινούκοφίτσα / Έγώ μια λαμπρή ιδέα Το λόγο παίρνει ο κυρ-Κούνελος: / <u>ΛΥΚΕ, ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ!</u> Απόψε ο κυρ-Κούνελος φοβάται / <u>ΕΙΜΑΙ ΠΑΝΕΤΟΙΜΟΣ</u> Μήπως είναι Ο ΛΥΚΟΣ / Μήπως τον είδατε; / Μήπως βρίσκεται εδώ;</p>	<p>Δευτερεύουσες ή εξαρτημένες (φοβάται) να πάει για ύπνο (τρέχει) να διπλοκλειδώσει την πόρτα (άσε μας) να μπούμε (δεν πρόλαβε) να κλείσει η πόρτα (Ηρθαμε) να κρυφτούμε στο σπίτι σου (Μήπως είναι Ο ΛΥΚΟΣ) που χτυπά (δεν μπορώ) να επιστρέψω στο σπίτι μου (Τρέμει)... γιατί Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ (Έλα) να ζεσταθείς όταν ξαφνικά: «ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ!» όταν και πάλι: ««ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ!»» (Δεν πρέπει) να τριγυρνάς στο δάσος (Ας κάτσουμε) να φάμε, τώρα που είμαστε όλοι μαζί Μόλις όμως ο Λύκος, έκανε / να κουνηθεί (Κοίτα) να το γανέψεις καλά αυτό. αν μας υποσχεθείς / ότι θα είσαι καλός και θα διηγηθείς ιστορίες με κακούς λύκους (σε καλούμε) να δειπνήσεις μαζί μας.»</p>
---	---

Εικόνα 11: Εντοπισμός προτάσεων ως προς τη σχέση τους (κύριες και δευτερεύουσες)

Ως προς τη δομή τους:

<p>Είδη των προτάσεων ως προς τη δομή τους:</p> <p>Απλές προτάσεις Είναι Ο ΛΥΚΟΣ. / Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! Ο Λύκος θα είναι</p> <p>Σύνθετες Προτάσεις σύνθετες που έχουν πάνω από δυο υποκείμενα ή αντικείμενα:</p> <ul style="list-style-type: none"> Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινোসκουφίτσα, όρμησαν επάνω του. Σου φέρνω ψωμί και βούτυρο και μέλι. 	<p>Είδη των προτάσεων ως προς τη δομή τους:</p> <p>Επαιζημένες</p> <ul style="list-style-type: none"> Έτσι λοιπόν, το βράδυ εκείνο, στο σπίτι του κυρ-Κούνελου, γύρω από ένα τραπέζι με όλα τα καλά, Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ! Αυτή τη φορά, σίγουρα είναι ο ΛΥΚΟΣ <p>Ελλειπτικές</p> <p>Φεούλη μου! / όταν ξαφνικά / όταν και πάλι: Να ο ΛΥΚΟΣ / ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ / ΑΝΟΙΞΕ Δεν άκουσα τον Παππού μου! / ΔΕ ΦΟΒΑΜΑΙ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ Δεν περιμένουμε πια κανέναν / ΕΙΜΑΙ ΠΑΝΕΤΟΙΜΟΣ ΑΠΣΤΕΥΤΟ! Ο ΛΥΚΟΣ ΧΟΡΤΟΦΑΓΟΣ!</p>
--	---

Εικόνα 12: Εντοπισμός προτάσεων ως τη δομή τους (απλές, επαυξημένες και ελλειπτικές)

Είδη των προτάσεων (καταφατικές-αποφατικές) ως προς την ποιότητά τους (Εικόνα 13):

Προτάσεις καταφατικές	Προτάσεις αποφατικές
<p><i>Μ' ΑΡΕΣΕΙ ΤΟ ΑΡΝΑΚΙ ΦΟΥΡΝΟΥ/</i> Αυτή τη φορά, σίγουρα είναι ο ΛΥΚΟΣ Ο Λύκος θα είναι/ Σε καλούμε να δειπνήσεις μαζί μας/ <i>ΚΑΤΑ ΒΑΘΟΣ ΕΙΜΑΙ ΚΑΛΟΣ</i></p>	<p>Καλά καλά δεν πρόλαβε να κλείσει η πόρτα/ δεν μπορώ να επιστρέψω στο σπίτι μου. <i>ΔΕ ΦΟΒΑΜΑΙ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ/</i> Ούτε τον είδαμε, ούτε θέλουμε να τον δούμε Δεν περιμένουμε πια κανέναν/ <i>ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ</i> Δεν πρέπει (να τριγυρνάς στο δάσος)/ Μη στέκεσαι έξω</p>

Εικόνα 13: Εντοπισμός καταφατικών και αποφατικών προτάσεων

Συμφωνία των όρων της πρότασης

Συμφωνία του ρήματος με το υποκείμενο:	Συμφωνία του ρήματος με το κατηγορούμενο:
<p>Σε προτάσεις που υπάρχει ένα υποκείμενο το ρήμα συμφωνεί με το υποκείμενό του στο πρόσωπο και στον αριθμό: <i>Ο κυρ-Κούνελος φοβάται/</i> <i>Εμείς είμαστε τα Τρία Μικρά γουρουνάκια</i></p>	<p>Το επίθετο όταν χρησιμοποιείται ως κατηγορούμενο συμφωνεί με το υποκείμενο του ρήματος στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση: <i>ΕΙΜΑΙ ΠΑΝΕΤΟΙΜΟΣ/</i> <i>Τα νέα στην εφημερίδα είναι τρομερά</i> <i>Και πολύ γρήγορα ένα θαυμάσιο δείπνο ήταν έτοιμο</i></p>
<p>Στην πρόταση <i>Πέρασε μέσα, καλή μου φίλη, κι εσείς, μικρά μου κατσικάκια,</i> όπου προηγείται το ρήμα και ακολουθούν τα υποκείμενα, το ρήμα της πρότασης εκφέρεται στον ενικό αριθμό και έτσι συμφωνεί με το πρώτο, το πλησιέστερο του υποκειμένου που είναι σε ενικό αριθμό.</p>	<p>Ως αντικείμενο χρησιμοποιείται και η προσωπική αντωνυμία: <i>Μήπως τον είδατε; Άνοιξε μου</i> <i>Αλλά και ουσιαστικά:</i> <i>Δεν άκουσα τον Παππού μου</i> <i>Δε φοβάμαι τον Πέτρο</i></p>
<p>Στην περίπτωση που η πρόταση έχει περισσότερα από ένα υποκείμενα το ρήμα μπαίνει κανονικά στον πληθυντικό αριθμό και στο τρίτο πρόσωπο: <i>... Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινোসκουφίτσα όρμησαν επάνω του.</i></p>	

Εικόνα 14: Εντοπισμός συμφωνίας των όρων της πρότασης

Παρατήρηση/Απόκλιση από τη νόρμα: Όπως φαίνεται στην Εικόνα 14, τα υποκείμενα της πρότασης «Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινোসκουφίτσα όρμησαν επάνω του» χρησιμοποιούνται χωρίς άρθρο.

Ομοιόπρωτοι προσδιορισμοί

Προσδιορισμοί με σχέση παράθεσης-επεξήγησης:	
Παράθεση:	Επεξήγηση:
« ΛΥΚΕ, ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ! Κοίτα να το χωνέψεις καλά αυτό»: Ολόκληρη η πρόταση ΛΥΚΕ, ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ! Αποτελεί προεξαγγελτική παράθεση, που προσδιορίζει τη δεικτική αντωνυμία «αυτό» της πρότασης που ακολουθεί.	« ΧΡΩΣΤΑΩ ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗ ΦΙΛΗ ΜΟΥ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΚΑΤΣΙΚΑ »: Η λέξη <i>κατσικά</i> αποτελούν επεξήγηση της λέξης φίλη μου, ενώ η λέξη <i>κυρία</i> είναι επιθετικός προσδιορισμός στην πρώτη « ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΥΤΩ ΤΟ ΦΙΛΟ ΜΟΥ ΤΟΝ ΚΥΡ-ΚΟΥΝΕΛΟ! » οι λέξεις « ΤΟΝ ΚΥΡ-ΚΟΥΝΕΛΟ » αποτελούν επεξήγηση του ονοματικού συνόλου που προηγείται. Εγώ είμαι, η κυρα-Κατσικά με τα Επτά Μικρά Κατσικάκια. Εγώ είμαι, το Μικρό Αρνάκι Εγώ είμαι, ο Πέτρος Εγώ είμαι, η Κοκκινσκομφίτσα

Εικόνα 15: Εντοπισμός ομοιόπτωτων προσδιορισμών

Στις προτάσεις, της Εικόνας 15, οι λέξεις «η κυρα-Κατσικά, το Μικρό Αρνάκι, ο Πέτρος, η Κοκκινσκομφίτσα» αποτελούν επεξηγήσεις στην προσωπική αντωνυμία εγώ.

Σχέσεις μέτρου, τοπικής και χρονικής έκτασης, ανάμεσα σε ομοιόπρωτα ουσιαστικά δεν ανιχνεύτηκαν. Ενώ οι ομοιόπρωτοι προσδιορισμοί που εντοπίστηκαν στο κείμενο καταγράφονται στην Εικόνα 16.

Επίθετα ως ομοιόπρωτοι προσδιορισμοί:
...το Μικρό Αρνάκι: το επίθετο Μικρό είναι επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη αρνάκι ΤΟ ΠΑΡΔΑΛΟ ΚΑΤΣΙΚΙ : το επίθετο ΠΑΡΔΑΛΟ -που συναντάται στη συγκεκριμένη εικονογραφημένη ιστορία στον τίτλο μιας εφημερίδας- είναι επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη ΚΑΤΣΙΚΙ Τα φοβερά νέα: Το επίθετο φοβερά είναι επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη νέα ΓΙΓΑΝΤΙΑΙΟΥ ΚΑΡΟΤΟΥ : η λέξη ΓΙΓΑΝΤΙΑΙΟΥ είναι επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη καρότου ... καλή (μου) φίλη: επιθετικός προσδιορισμός ... μικρά (μου) κατσικάκια: επιθετικός προσδιορισμός ... κακούς λύκους: επιθετικός προσδιορισμός κυρα-Κατσικά/κυρ-Κούνελος : Τα προσηγορικά κυρα-, και κυρ- χρησιμοποιούνται ως επιθετικοί προσδιορισμοί

Εικόνα 16: Εντοπισμός ομοιόπτωτων προσδιορισμών

Στο κείμενο, όπως φαίνεται και στην Εικόνα 17, συναντώνται επίσης ουσιαστικά που προσδιορίζονται από δυο επιθετικούς προσδιορισμούς από τους οποίους ο πρώτος μπορεί να είναι και αριθμητικό επίθετο: Τρία Μικρά Γουρουνάκια / Επτά Μικρά Κατσικάκια ...μια λαμπρή ιδέα. Ακολουθούν -στην Εικόνα 18- οι κατηγορηματικοί και ετερόπρωτοι προσδιορισμοί που εντοπίστηκαν στο κείμενο:

Επιθετικοί προσδιορισμοί:
Ως επιθετικοί προσδιορισμοί εκτός από επίθετα χρησιμοποιούνται μετοχές (Συντακτικό της νέας ελληνικής γλώσσας, 1986:43) : ΤΟ ΚΟΥΡΕΜΕΝΟ ΓΙΑΙ : η μετοχή <i>κουρεμένο</i> -που συναντάται στη συγκεκριμένη εικονογραφημένη ιστορία στον τίτλο μιας εφημερίδας- είναι επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη <i>γίδι</i> Το βράδυ εκείνο : Το ουδέτερο της δεικτικής αντωνυμίας «εκείνο» χρησιμοποιείται ως επιθετικός προσδιορισμός του ουσιαστικού «το βράδυ» Το ονοματικό σύνολο ΚΟΥΝΕΛΙ ΣΤΙΦΑΛΟ (που συνδυάζεται με την πρόθεση για) ανήκει στην περίπτωση των παραθετικών σύνθετων .

Εικόνα 17: Εντοπισμός επιθετικών προσδιορισμών

Κατηγορηματικοί προσδιορισμοί:	Ετερόπτωτοι προσδιορισμοί:
<ul style="list-style-type: none"> • Αυτή τη φορά σίγουρα είναι.....: Η αντωνυμία αυτή είναι κατηγορηματικός προσδιορισμός στο ονοματικό σύνολο «τη φορά» ...είμαστε όλοι μαζί: Το επίθετο όλοι αποτελεί κατηγορηματικό προσδιορισμό στο εννοούμενο υποκείμενο της πρότασης «εμείς» • Όλη η οικογένεια είχε καθίσει...: Το επίθετο «όλη» είναι κατηγορηματικός προσδιορισμός στη λέξη οικογένεια 	<p>Σε πτώση γενική:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>ΤΟ ΑΡΝΑΚΙ ΦΟΥΡΝΟΥ</u>: η γενική «φούρνου» είναι ετερόπτωτος προσδιορισμός του ουσιαστικού <i>αρνάκι</i> και δηλώνει μια ιδιότητά του. • <u>ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΓΙΓΑΝΤΙΑΙΟΥ ΚΑΡΟΤΟΥ</u>: Η γενική της λέξης <i>καρότο</i> είναι γενική αντικειμενική και προσδιορίζει τη λέξη <i>ανακάλυψη</i>. • Πολλές από τις γενικές που συναντώνται στο κείμενο έχουν θέση γενικής κτητικής: Θεούλη <u>μου</u> / <u>Η ΣΥΝΤΑΓΗ ΜΟΥ</u>/ Φίλοι <u>μου</u> <u>ΜΕΡΗ ΜΑΣ</u> / <u>ΦΙΛΟ ΜΟΥ</u> / ΚΑΛΗ ΜΟΥ ΦΙΛΗ Μικρά <u>μου</u> κατσικάκια / Παππού <u>μου</u>/ καρδούλα <u>μου</u> ΣΠΙΤΙ <u>ΣΟΥ</u> / σπίτι <u>μου</u>

Εικόνα 18: Εντοπισμός κατηγορηματικών-ετερόπτωτων προσδιορισμών

Ακολουθώντας συγκεκριμένη προσέγγιση (Γιαννακόπουλου Π., 1991:323) σύμφωνα με την οποία η παθητική μετοχή μπορεί να τεθεί και τροπικά, εκφράζοντας μια επιρρηματική σχέση εντοπίζονται στο κείμενο οι μετοχές απορημένος και ανακουφισμένος: «...είπε ο κυρ-Κούνελος απορημένος», «... λέει ο κυρ-Κούνελος ανακουφισμένος». Σύμφωνα με το ίδιο σκεπτικό (Γιαννακόπουλου, 1991) στο Συντακτικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, η γενική συνήθως του εγκλιτικού τύπου της προσωπικής αντωνυμίας συντάσσονται και στα επιρρήματα (Γιαννακόπουλου Π., 1991:131-132). Η περίπτωση αυτή εντοπίζεται δυο φορές στο συγκεκριμένο κείμενο: *μαζί μας / επάνω του*. Η αιτιατική ως ετερόπτωτος προσδιορισμός (αναφοράς, μέτρου ή ποσού) δεν εντοπίστηκε.

Στην Εικόνα 19 παρουσιάζονται οι επιρρηματικοί και εμπρόθετοι προσδιορισμοί του κειμένου:

Επιρρηματικοί προσδιορισμοί:	Εμπρόθετοι προσδιορισμοί:
<p>Χρησιμοποιούνται προσδιορισμοί που δηλώνουν:</p> <p><u>Τόπο</u>: Με τη χρήση τοπικών επιρρημάτων: μέσα, δίπλα, γύρω, εδώ, έξω, επάνω, καταγής</p> <p><u>Χρόνο</u>: Με τη χρήση των χρονικών επιρρημάτων: απόψε, πάλι, ΞΑΝΑ, τότε, τώρα, πια αλλά και την αιτιατική πτώση στις λέξεις ΜΕΡΑ-ΝΥΧΤΑ, οι οποίες χρησιμοποιούνται ως χρονικός προσδιορισμός, καθώς δείχνει χρονική διάρκεια στο ρήμα της πρότασης <u>ΓΥΜΝΑΖΟΜΑΙ ΜΕΡΑ-ΝΥΧΤΑ</u></p> <p><u>Τρόπο</u>: Με τα τροπικά επιρρήματα πολύ γρήγορα, αμέσως, γρήγορα, καλά καλά, ξαφνικά, μαζί, καλά και οι τροπικές μετοχές: ανακουφισμένος/ απορημένος</p> <p><u>Αιτία</u>: Με τη χρήση αιτιολογικής πρότασης</p> <p><u>Σκοπός</u>: Με τη χρήση τελικών προτάσεων</p> <p><u>Βεβαίωση</u>: Με το επιρρημα σίγουρα</p> <p><u>Άρνηση</u>: Με τη χρήση των αρνητικών επιρρημάτων: Δε(v)→Μα δεν μπορώ .../Δεν άκουσα τον Παππού μου.../Δεν πρέπει να τριγυρνάς/ ΔΕ ΦΟΒΑΜΑΙ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ/ ΔΕ ΣΕ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΠΙΑ μη→ μη στέκεσαι έξω</p>	<p>Οι προθέσεις χρησιμοποιούνται για την απόδοση επιρρηματικών σχέσεων. Στο κείμενο συναντώνται προθέσεις που δηλώνουν:</p> <p><u>Τόπο</u>: <u>στα μέρη μας</u> /στην εφημερίδα/ στην ακροποταμιά στη φωτιά/στο δάσος/ στο τραπέζι (γύρω) από ένα τραπέζι <u>στη φίλη</u>: εμπρόθετος τοπικός προσδιορισμός που δείχνει κατεύθυνση στο σπίτι: εμπρόθετος τοπικός προσδιορισμός που δείχνει κατεύθυνση</p> <p><u>Τρόπο/ Συνοδεία</u>: μ' ενθουσιασμό/ με χαρά με τα Επτά Μικρά Κατσικάκια /με τους άλλους/με όλα τα καλά</p> <p><u>Σκοπό</u>: για ύπνο/για κουνέλι σιφάδο</p> <p><u>Αιτία</u>: απ' το φόβο</p> <p><u>Αναφορά</u>: κατά βάθος/με κακούς λύκους</p>

Εικόνα 19: Εντοπισμός επιρρηματικών-εμπρόθετων προσδιορισμών

Οι υπόλοιπες επιρρηματικές σχέσεις (αποτελέσματος, ποσού, προϋπόθεσης, εναντίωσης κ.ά.) δεν εμφανίζονται με τη χρήση των παραπάνω επιρρημάτων και προθέσεων. Μετά τα επιρρήματα ακολουθεί η παρουσίαση της χρήσης συνδέσμων (Εικόνα 20) και η συνακόλουθη χρήση δευτερευουσών προτάσεων (Εικόνα 21).

Σύνδεσμοι

Παρατακτικοί σύνδεσμοι:	Συμπλεκτικοί σύνδεσμοι:
<p>Από τους <u>παρατακτικούς συνδέσμους</u> χρησιμοποιείται οι συμπλεκτικοί «και –κι, ούτε... ούτε» και οι αντιθετικοί αλλά, όμως:</p> <p>«Αλλά, αν μας υποσχεθείς ότι θα είσαι καλός και θα διηγηθείς ιστορίες με κακούς λύκους, τότε σε καλούμε να δειπνήσεις μαζί μας.»</p> <p>«...απάντησε ο κυρ-Κούνελος. Όμως, μη στέκεσαι έξω, Πέτρο»</p> <p>Οι σύνδεσμοι «αλλά» και «όμως» εκφράζουν απλή αντιθετική σχέση, τοποθετούμενοι στην αρχή των προτάσεων.</p>	<p>Ο <u>συμπλεκτικός σύνδεσμος και</u> συναντάται αρκετές φορές, συνδέοντας λέξεις (και βούτυρο και μέλι/ ...Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια/ Κατσικά και Κατσικάκια, καλή μου φίλη κι εσείς) αλλά και προτάσεις που εκφράζουν σχέσεις :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εναντίωσης-αντίθεσης: «Δεν άκουσα τον Παππού μου και βγήκα» • Χρόνου: <ul style="list-style-type: none"> α. πράξεις σύγχρονες: «... και ξαφνικά/ όταν και πάλι» β. πράξεις που η μια διαδέχεται την άλλη: « Όλοι συμφώνησαν με χαρά, και , πολύ γρήγορα, ένα θαυμάσιο δείπνο ήταν έτοιμο» <p>Επίσης ο σύνδεσμος «και» χρησιμοποιείται και μεταβατικά, μπαίνοντας στην αρχή μιας περιόδου, για να γίνει μετάβαση του λόγου από τα προηγούμενα στα επόμενα αλλά και για να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση: Είναι Ο ΛΥΚΟΣ. Και πεινάει, σαν λύκος!</p>
Υποτακτικοί σύνδεσμοι:	
<p>Από τους <u>υποτακτικούς συνδέσμους</u> συναντώνται οι:</p> <p>Ειδικοί: που, ότι</p> <p>Χρονικοί: μόλις, όταν</p> <p>Αιτιολογικοί: γιατί, επειδή</p> <p>Τελικοί: να, για να</p> <p>Υποθετικός: άμα</p> <p>Χρησιμοποιείται και ο συμπερασματικός σύνδεσμος λοιπόν, ο οποίος συνδέει περιόδους μεταξύ τους: Έτσι λοιπόν, το βράδυ εκείνο, στο σπίτι του κυρ-Κούνελου, γύρω από ...</p>	

Εικόνα 20: Εντοπισμός ειδών σύνδεσης των προτάσεων

Στο συγκεκριμένο κείμενο, όπως φαίνεται και στην Εικόνα 20, παρουσιάζονται και οι τρεις τρόποι με τους οποίους οι προτάσεις παρουσιάζονται στο λόγο: Μπαίνουν η μια κοντά στην άλλη, χωρίς σύνδεσμο («σε παρακαλούμε, άσε μας ... Έτσι λοιπόν, το βράδυ εκείνο, στο σπίτι του κυρ-Κούνελου, γύρω από ένα τραπέζι με όλα τα καλά, Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ!»). Συνδέονται με παρατακτικούς συνδέσμους («Έπαιζα στην ακροποταμιά μα δεν μπορώ ...», «Δεν άκουσα τον Παππού μου και βγήκα», «Ούτε τον είδαμε, ούτε θέλουμε να τον δούμε...»). Ακόμη συνδέονται με και με υποτακτικούς συνδέσμους («Ο κυρ-Κούνελος τρέχει να διπλοκλειδώσει την πόρτα», «Τρέμει η καρδούλα μου γιατί Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ!», «Κοίτα να το χωνέψεις καλά αυτό»).

Παρατήρηση:

Θα πρέπει να προσεχθεί η χρήση του κόμματος ανάμεσα στον σύνδεσμο «και» («Όλοι συμφώνησαν με χαρά, και, πολύ γρήγορα, ένα θαυμάσιο δείπνο ήταν έτοιμο») η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως απόκλιση από τη νόρμα, όπως συμβαίνει και στη χρήση του συμπλεκτικού συνδέσμου ούτε, (Ούτε τον είδαμε, ούτε θέλουμε να τον δούμε...), που χωρίζεται με κόμμα, δεδομένο που δε συναντάται συχνά στο γραπτό λόγο. Μετά τους συνδέσμους ακολουθεί η παρουσίαση χρήσης δευτερευουσών προτάσεων (Εικόνα 21).

Δευτερεύουσες προτάσεις

Ονοματικές:	Επιρρηματικές:
<p>Ειδικές Προτάσεις (αν μας υποσχεθείς) ότι θα είσαι καλός και θα διηγηθείς ιστορίες με κακούς λύκους: Οι προτάσεις αυτές αποτελούν αντικείμενα του ρήματος της κύριας πρότασης. Η πρώτη εισάγεται με τον ειδικό σύνδεσμο ότι και οριστική ενώ η δεύτερη εκφέρεται μόνο με οριστική καθώς δεν επαναλαμβάνεται ο σύνδεσμος.</p> <p>Βουλευτικές Προτάσεις (άσε μας) να μπορούμε Εισάγεται με το σύνδεσμο να, εκφέρεται με υποτακτική και έχει θέση αντικειμένου της κύριας πρότασης. (δεν πρόλαβε) να κλείσει η πόρτα Εισάγεται με το σύνδεσμο να, εκφέρεται με υποτακτική και έχει θέση αντικειμένου της κύριας πρότασης. (δεν μπορώ) να επιστρέψω στο σπίτι μου: Εισάγεται με το σύνδεσμο να και υποτακτική, είναι αντικείμενο του ρήματος «δεν μπορώ» της κύριας πρότασης (Δεν πρέπει) να τριγυρνάς στο δάσος: Εισάγεται με το σύνδεσμο να και υποτακτική και αποτελεί υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος της κύριας πρότασης (έκανε) να κουνηθεί: Εισάγεται με να και υποτακτική, είναι αντικείμενο στο ρήμα της κύριας πρότασης (Κοίτα) να το χωνεύεις καλά αυτό: Εισάγεται με να και υποτακτική, είναι αντικείμενο στο ρήμα της κύριας πρότασης</p> <p>Ενδοιαστική Πρόταση: (φοβάται) να πάει για ύπνο Εισάγεται με τον σύνδεσμο να και εκφέρεται με υποτακτική. Βρίσκεται σε θέση αντικείμενου του ρήματος της κύριας πρότασης «φοβάται».</p> <p>Αναφορικές ονοματικές προτάσεις που χτυπά Εισάγεται με την άκλητη αναφορική αντωνυμία που και εκφέρεται με οριστική, προσδιορίζει την λέξη ΛΥΚΟΣ της κύριας πρότασης Μήπως είναι ο ΛΥΚΟΣ..;</p>	<p>Υποθετικές: αν μας υποσχεθείς: Εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο αν και υποτακτική αορίστου μαζί με την πρόταση που προσδιορίζει «... σε καλούμε (να δευτηήσεις μαζί μας)» σχηματίζει υποθετικό λόγο.</p> <p>Χρονικές όταν ξαφνικά: «ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ!» όταν και πάλι: ««ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ!» Στις παραπάνω φράσεις χρησιμοποιείται ο χρονικός σύνδεσμος «όταν» αλλά δε σχηματίζονται χρονικές προτάσεις καθώς είναι ελλειπτικές. Μόλις όμως ο Λύκος, έκανε... Εισάγεται με το χρονικό σύνδεσμο μόλις, σε συνδυασμό με τον αντιθετικό σύνδεσμο όμως και εκφέρεται με οριστική</p> <p>Αιτιολογικές προτάσεις (Τρέμει)... γιατί Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ Εισάγονται με τον αιτιολογικό σύνδεσμο γιατί και εκφέρονται με οριστική.</p> <p>Τελικές προτάσεις (ή του σκοπού): (τρέχει)να διπλοκλειδώσει την πόρτα (Ηρθαμε) να κρυφτούμε στο σπίτι σου (Ελα) να ζεσταθείς (Ας κάτσουμε) να φάμε, (σε καλούμε) να δευτηήσεις μαζί μας Οι παραπάνω τελικές προτάσεις εισάγονται με το σύνδεσμο να, εκφέρονται με υποτακτική και έχουν θέση επιρρηματικού προσδιορισμού του σκοπού</p> <p>Αναφορική Επιρρηματική πρόταση • (τόρα) που είμαστε όλοι μαζί Εισάγεται με το αναφορικό και οριστική, χρησιμοποιείται ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου.</p>

Εικόνα 21: Εντοπισμός δευτερευουσών προτάσεων

Παρατηρήσεις στις δευτερεύουσες προτάσεις (Εικόνα 21):

Είναι πολύ συχνές οι βουλευτικές και τελικές προτάσεις ενώ δε χρησιμοποιούνται:

Αποτελεσματικές (ή συμπερασματικές) προτάσεις

Εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις

Δεν υπάρχουν πλάγιες ερωτήσεις, καθώς συχνά η αφήγηση διακόπτεται για να παρεμβληθούν ευθείες ερωτήσεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις αλλά ούτε και πλάγιος λόγος.

Υπάρχουν φράσεις που εισάγονται με το χρονικό σύνδεσμο «όταν» αλλά δε σχηματίζουν προτάσεις.

Υπάρχει συνδυασμός παρατακτικού και υποθετικού λόγου.

Στο κείμενο συναντάμε κύριες προτάσεις, που τοποθετούνται η μια κοντά στην άλλη, χωρίς σύνδεσμο: «σε παρακαλούμε, άσε μας .....» ή συνδέονται παρατακτικά: «Επαιζα στην ακροποταμιά μα δεν μπορώ ....»

Επίσης συναντάμε δευτερεύουσες προτάσεις σε ασύνδετο σχήμα (Εικόνα 22), σε παρατακτική ή συνηθέστερα σε υποτακτική σύνδεση: «Αλλά, αν μας υποσχεθείς ότι θα είσαι καλός και θα διηγηθείς...».

Σχήματα λόγου:

Σχήματα λόγου:
<p>Ασύνδετο σχήμα σε παρακαλούμε, άσε μας ..... Έτσι λοιπόν, το βράδυ εκείνο, στο σπίτι του κυρ-Κούνελου, γύρω από ένα τραπέζι με όλα τα καλά, Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ!</p> <p>Πολυσύνδετο σχήμα: Μόλις όμως ο Λύκος έκανε να κουνηθεί, Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινοσκουφίτσα, όρμησαν επάνω του.</p> <p>Εμφαση: Ούτε τον είδαμε ούτε θέλουμε ...</p> <p>Παρομοιώσεις Είναι ο ΛΥΚΟΣ. Και πεινάει, σαν λύκος</p> <p>Μεταφορά Τρέμει η καρδούλα μου</p> <p>Επανάληψη λέξεων Καλά καλά δεν πρόλαβε να κλείσει η πόρτα... ΤΟΚ!ΤΟΚ!ΤΟΚ ΜΠΙΟΥΜ! ΜΠΙΟΥΜ! ΜΠΙΟΥΜ!</p>

Εικόνα 22: Εντοπισμός σχημάτων λόγου

Στην Εικόνα 23 ακολουθεί η εξέταση του λεξιλογίου και ο αντίστοιχος εντοπισμός παραγωγής και σύνθεσης λέξεων:

Λεξιλόγιο

ΣΥΝΘΕΤΑ	ΥΠΟΚΟΡΙΣΤΙΚΑ	ΜΕΓΕΘΥΝΤΙΚΑ
<u>ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ</u>	Γουρουνάκια	
<u>ΠΑΝΕΤΟΙΜΟΣ</u>	Κατσικάκια	
διπλοκλειδώσει	Αρνάκι	
ακροποταμιά	Κοκκινοσκουφίτσα	
<u>ΛΑΧΑΝΟΦΥΛΛΟ</u>	Θεούλη	
<u>ΧΟΡΤΟΦΑΓΟΣ</u>	καρδούλα	
Δεν υπάρχουν μεγεθυντικά.		
Επίσης παρατηρείται η χρήση ξένων λέξεων μόνο στην απόδοση του ονόματος του συγγραφέα: Geoffroy de Pennart		

Εικόνα 23: Εντοπισμός λεξιλογίου (σύνθετες λέξεις, υποκοριστικά, μεγεθυντικά)

Όπως φαίνεται από την Εικόνα 23 δεν υπάρχουν μεγεθυντικά. Επίσης παρατηρείται η χρήση ξένων λέξεων μόνο στην απόδοση του ονόματος του συγγραφέα : Geoffroy de Pennart.

Κειμενικές, επικοινωνιακές και πραγματολογικές παρατηρήσεις
Πραγματολογικές παρατηρήσεις

Στο εξώφυλλο της εικονογραφημένης μικρής ιστορίας που διαπραγματευόμαστε, εκτός του τίτλου, υπάρχουν τα ονόματα του συγγραφέα/ δημιουργού του κειμένου καθώς και του εκδότη, στοιχεία που παραπέμπουν στο γεγονός ότι πρόκειται για ένα βιβλίο που έχει εκδοθεί για εμπορικό σκοπό, γραμμένο από έναν ενήλικα συγγραφέα και μεταφρασμένο στην ελληνική γλώσσα.

Η ύπαρξη συγκεκριμένων τυπογραφικών επιλογών (ιδιαίτερα η εναλλαγή στη χρήση διαφορετικών μεγεθών των γραμμάτων αλλά και πεζών/ κεφαλαίων) η έκταση του κειμένου αλλά και το περιορισμένο λεξιλόγιό του δικαιολογούν ότι το συγκεκριμένο κείμενο απευθύνεται σε παιδιά και μάλιστα σε μικρούς αναγνώστες που γνωρίζουν παραμύθια με θέμα το «ΛΥΚΟ», καθώς σ' αυτό το κείμενο συναντώνται όλοι οι ήρωες/ εν δυνάμει θύματα του λύκου.

Η θεματολογία του κειμένου εντάσσεται στα παραμύθια, που έχουν συχνά ήρωες ζώα (παρουσιασμένα με ανθρωπομορφικό τρόπο, μιλούν, συζητούν, αποφασίζουν) και στα οποία διαφαίνεται μια διδαχή που απευθύνεται στα μικρά παιδιά. Στο συγκεκριμένο αποδεικνύεται πως η συνεργασία των ηρώων εμπρός στον κοινό κίνδυνο μπορεί να κάνει το λύκο να παραδεχθεί: «Κατά

βάθος είμαι καλός». Ο δημιουργός της εικονογραφημένης ιστορίας φαίνεται πως συμφωνεί με τις υποδείξεις του Τζ. Ροντάρι (1994: 83-85) για σύνδεση των παραμυθιών και τη δημιουργία μιας «παραμυθοσαλάτας», στην οποία τα δεδομένα των γνωστών παραμυθιών ανασυνθέτονται και χρησιμοποιούνται σε ένα νέο σκηνικό. Όλοι αυτοί οι ήρωες συναντώνται στο σπίτι του κούνελου και καταφέρνουν να αντιμετωπίσουν τον «αιώνιο» εχθρό τους, το λύκο. Ταυτόχρονα δίνεται μια νέα εικόνα για αυτόν, εντελώς διαφορετική από αυτή που γνωρίζουν από τα άλλα παραμύθια καθώς είναι «καλός λύκος» και μάλιστα «χορτοφάγος». Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά/ αναγνώστες τον απομυθοποιούν και έτσι η ύπαρξή του δεν είναι αφορμή για πρόσκληση φόβου «δίνει πάντοτε ένα ευτυχισμένο τέλος στην ιστορία, ένα “happy end” με λυτρωτική και καθαρτική επίδραση στη ψυχολογία του παιδιού» (Αναγνωστόπουλος, 1998:95).

Στοιχεία που έχουν σχέση με πραγματολογικές παραμέτρους συναντώνται και σε αυτό το κείμενο όπως και σε άλλα παρόμοιου είδους (Χαραλαμπίκη, 1997). Ένα από αυτά αφορά το χαρακτηριστικό της μεταφοράς στοιχείων του προφορικού λόγου των παιδιών -όπως είναι η συχνή χρήση ηχοποιήτων λέξεων και εκφράσεων όπως «ας κάτσουμε», «παρδαλό κατσίκι», «κουνέλι στιφάδο» και της μεταφοράς «τρέμει η καρδούλα μου»- στο γραπτό κείμενο. Η έκφραση «...Και Πεινάει, σαν λύκος» που τόσο συχνά χρησιμοποιείται στον προφορικό λόγο από τους ανθρώπους είναι ιδιαίτερης βαρύτητας, αφού πρόκειται για τον ίδιο τον λύκο. Συχνότατη είναι επίσης η χρήση επιφωνημάτων και του θαυμαστικού ακόμη και σε περιπτώσεις που δε θα ήταν αναγκαία η παρουσία τους: Άνοιξέ μου, Γιαγιά! / Θεούλη μου! Είναι ο λύκος! (ο φόβος που εκφράζεται με το επιφώνημα «Θεούλη μου» συνεχίζεται και στην επόμενη φράση που παίρνει και αυτή θαυμαστικό). Παρατηρείται ακόμη η χρήση υποκοριστικών αλλά και αρκετών σύνθετων λέξεων, όπως συμβαίνει και σε άλλα κείμενα παιδικής λογοτεχνίας. Ορισμένα από τα υποκοριστικά παραπέμπουν στους τίτλους των παραμυθιών από τα οποία προέρχονται οι συγκεκριμένοι ήρωες (Γουρουνάκια, Κατσικάκια, Αρνάκι, Κοκκινοσκουφίτσα).

Επιπλέον το κείμενο συνδυάζεται με την εικόνα, η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά σ' αυτό, έχοντας στοιχεία που συμβάλλουν στη συνοχή του. Αυτή τη λειτουργία έχει και η χρήση των εφημερίδων που κρατούν οι ήρωες στις συνοδευτικές εικόνες. Άξιο προσοχής σε αυτές είναι η κεφαλαιογράμματη γραφή και οι τίτλοι τους που αντιστοιχούν στα ενδιαφέροντα των ζώων στα οποία απευθύνονται (*Η ΧΟΙΡΙΝΗ, ΤΟ ΠΑΡΔΑΛΟ ΚΑΤΣΙΚΙ, ΤΟ ΚΟΥΡΕΜΕΝΟ ΓΙΑΙ*). Η εικόνα συχνά καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της σελίδας περιορίζοντας το κείμενο στην αριστερή άκρη, στο πάνω ή κάτω μέρος της, επαληθεύοντας την άποψη της εικονογράφου Α.Μενδρινού (1986:146), που υποστηρίζει ότι «η εικόνα τοποθετημένη εδώ ή εκεί, έχει σκοπό να τονίσει ένα γεγονός, να χαρακτηρίσει πρόσωπα ή πράγματα ή να εξηγήσει ένα σημαντικό περιστατικό».

Η κεφαλαιογράμματη γραφή, σύμφωνα με τον Χ.Χαραλαμπίκη (1997:226), αποτελεί έναν «εμφατικό τρόπο τονισμού της λέξης μέσα στο συγκεκριμένο». Αυτός ο εμφατικός τρόπος χρησιμοποιείται πολύ συχνά στο κείμενο της συγκεκριμένης αφήγησης, συγκεκριμένα σε διατυπώσεις που αφορούν στο λύκο.

Ανάμεσα στα λάθη που εντοπίζονται από τον Χαραλαμπίκη (1997), κατά την έρευνά του σε ένα μεγάλο αριθμό βιβλίων παιδικής λογοτεχνίας, ξεχωρίζουν τα ορθογραφικά, τα οποία σύμφωνα με την εκτίμησή του, οφείλονται στην έλλειψη ενιαίων κριτηρίων «για την επιλογή του ενός ή του άλλου τύπου» (Χαραλαμπίκη, 1997: 240). Στο συγκεκριμένο κείμενο εντοπίζεται το λάθος της χρήσης «ευ» αντί «εφ», στη λεζάντα μιας εφημερίδας «*ΘΑ ΕΠΙΣΚΕΥΤΩ*», η οποία ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι τα αρχικά κείμενο ήταν γραμμένο σε ξένη γλώσσα και έτσι ίσως προέκυψε αυτό το λάθος κατά τη μεταγραφή του στην ελληνική. Ίσως για τον ίδιο λόγο να οφείλεται και η παράλειψη του άρθρου των λέξεων στη φράση «Μόλις όμως ο Λύκος έκανε να κουνηθεί, Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικά και Κατσικάκια, Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινοσκουφίτσα. Δεν μπορούμε όμως να εξηγήσουμε την παράλειψη κάποιων αριθμών σελίδας σε ορισμένες σελίδες τους βιβλίου (Λείπει η αρίθμηση στις σελίδες 20-21 και 35-37).

Το κείμενο αποτελεί μετάφραση κάποιου άλλου και το γεγονός αυτό μπορεί να δικαιολογεί την έλλειψη ξένων λέξεων, (εκτός του ονόματος του συγγραφέα), που σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (1997) σε μεγάλο ποσοστό συναντώνται σε κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας.

Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στη συγκεκριμένη εικονογραφημένη ιστορία ακολουθεί τη νόρμα της κοινής νεοελληνικής χωρίς ιδιαίτερες αποκλίσεις από τη γλώσσα της σχολικής νόρμας. Λείπουν λαϊκές και διαλεκτικές/ ιδιωματικές λέξεις ή νεολογισμοί (εκτός της λέξης «Κοκκινοσκουφίτσα» που ως τίτλος παραμυθιού έχει ενταχθεί στη νόρμα της γλώσσας μας). Η χρήση ρημάτων στα οποία προστίθεται η κατάληξη -ε στο γ' ενικό πρόσωπο του παρατατικού δεν παρατηρήθηκε στο συγκεκριμένο κείμενο. Αυτό ίσως να οφείλεται σε επιλογές που έχουν σχέση με το χρόνο της αφήγησης, αφού η χρήση του παρατατικού είναι περιορισμένη.

Κειμενικές παρατηρήσεις

Η γνωστή αρχή και το τέλος που συναντάται στα «κλασικά» παραμύθια για τα μικρά παιδιά απουσιάζει καθώς δεν υπάρχουν οι εκφράσεις «Μια φορά και έναν καιρό... και έζησαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα». Όμως η δομή του κειμένου ακολουθεί το αντίστοιχο πλαίσιο που συναντάμε σ' αυτά, έχοντας μια εισαγωγή, την εξέλιξη της υπόθεσης και τον επίλογο. Ξεκινά με τη φοβερή είδηση της επιστροφής του λύκου, εξελίσσεται με τη συγκέντρωση όλων των ηρώων και κορυφώνεται με την παρουσία του λύκου, την οποία ακολουθεί το αίσιο τέλος της ιστορίας: «Έτσι λοιπόν, το βράδυ εκείνο, στο σπίτι του κυρ-Κούνελου, γύρω από ένα τραπέζι με όλα τα καλά, Ο ΛΥΚΟΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ!»

Η έκφραση αυτή επαναλαμβάνεται σχεδόν σε κάθε σελίδα του βιβλίου, είτε αυτούσια είτε με τη χρήση φράσεων στις οποίες περιέχεται η λέξη ΛΥΚΟΣ. Όμως τελικά, όταν ο λύκος ξαναγυρίζει, κανείς πια δεν τον φοβάται. Έρχεται με άλλο πρόσωπο, σαν ένας παλιός καλός φίλος.

Η κειμενική συνοχή δεν είναι αρκετά συμπαγής και ταυτόχρονα παρουσιάζει ελλείψεις. Στην περίπτωση της παρουσίας του λύκου η έκφραση «Είναι ο λύκος και πεινάει σαν λύκος» σε συνδυασμό με τη ζωγραφιά του λύκου -όπου το στόμα του είναι δυσανάλογα μεγαλύτερο σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα- συμπληρώνει την αφήγηση της συγκεκριμένης σκηνής και των αντίστοιχων συναισθημάτων των ηρώων. Επιπλέον τα νοήματα δε συνδέονται στενά μεταξύ τους. Μολονότι υπάρχει μια σειρά στις επισκέψεις που δέχεται ο κυρ-Κούνελος, η υποδοχή γίνεται έξω από την πόρτα του σπιτιού του και έτσι δε γνωρίζουμε τι συζητιέται μεταξύ των ηρώων μέσα στο σπίτι. Μόνο όταν συγκεντρώνονται όλοι μαζί «μπαίνουμε» μέσα σε αυτό. Και πάλι όμως τα γεγονότα διαδραματίζονται πολύ γρήγορα. «Όλοι συμφώνησαν με χαρά, και, πολύ γρήγορα, ένα θαυμάσιο δείπνο ήταν έτοιμο».

Όσον αφορά τη σκηνή της επίθεσης των ηρώων εναντίον του λύκου, η ροή των πληροφοριών είναι πολύ γρήγορη, η εικόνα σε συνδυασμό με την έκφραση «όρμησαν πάνω του» αποτελούν τις μόνες «αναφορές» για την περιγραφή της και τη διάρκεια που αυτή κράτησε ενώ δεν υπάρχει καμιά ένδειξη για κάποια ενδεχόμενη αντίσταση του λύκου.

Μεταξύ όμως των σκηνών που υπάρχουν εξασφαλίζεται η συνοχή με τη χρησιμοποίηση λέξεων/ εκφράσεων που συνδέουν τις παραγράφους μεταξύ τους:

- με χρονικούς συνδέσμους, «όταν ξαφνικά», «και ξαφνικά», «όταν ξαφνικά», «όταν και πάλι...», «όταν ...ΜΠΟΥΜ! ΜΠΟΥΜ!ΜΠΟΥΜ!», «Μόλις όμως...», τα χτυπήματα στην πόρτα και τις απαντήσεις των ηρώων μετά από τα χτυπήματα σε αυτήν.

Επικοινωνιακές παρατηρήσεις

Ένα χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης εικονογραφημένης ιστορίας αποτελεί η παρεμβολή διαλόγων αλλά και ευθέως λόγου μέσα στη αφήγηση.

Ο Κυρ-Κούνελος έχει την πρωτοβουλία/ ελευθερία να παίρνει το λόγο. Προηγείται ο προβληματισμός του για το ποιος είναι πίσω από την πόρτα και ακολουθεί η παρουσίαση του ήρωα και της ενδεχόμενης συνοδείας του (ακόμη και ο Πέτρος εικονίζεται να συνοδεύεται από τη χήνα που αυτός έσωσε στο αντίστοιχο παραμύθι). Στις περιπτώσεις που μιλούν οι άλλοι ήρωες -κάποιοι,

όπως το μικρά κατσικάκια και η πάπια του Πέτρου δε συμμετέχουν στις συζητήσεις- η εναλλαγή των προσώπων είναι ξεκάθαρη, με τη χρήση εισαγωγικών αλλά και τη συμπλήρωση από τον αφηγητή της πληροφορίας για το ποιος έχει το λόγο.

Ως μέσο για την αποτελεσματικότερη πρόσληψη της ιστορίας χρησιμοποιείται η εικόνα, η οποία προσφέρει όσες πληροφορίες δε δίνονται από το κείμενο. Την ίδια λειτουργία έχει η επιλογή της κοινής παρουσίας γνωστών ηρώων από λαϊκά παραμύθια προκειμένου να αξιοποιηθούν για την ανατροπή του αρχικού μύθου, της μεταγραφής του και της παρουσίασης του σύμφωνα με άλλη οπτική.

Συμπεράσματα

Η μελέτη της μικρής εικονογραφημένης ιστορίας με τίτλο «Ο λύκος ξαναγύρισε» του συγγραφέα και εικονογράφου Geoffroy de Pennart (σε μετάφραση για την ελληνική γλώσσα από τους Γ.Παπαδόπουλο και Χ.Μπουλώτη), μας οδηγεί σε ορισμένα συμπεράσματα για τη μορφή της γλώσσας του. Συγκεκριμένα όσον αφορά τη γλωσσική του μορφή και την εξέτασή του ως προς τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

Γραφή: Χρησιμοποιούνται όλα τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου, ενώ δεν έχει εντοπιστεί το ημίφωνο. Δεν παρουσιάζονται αποκλίσεις από τη νόρμα εκτός της κοινής παρουσίας κεφαλαιογράμματος γραφής και χρήσης πεζών γραμμάτων στην ίδια πρόταση. Η γραμματοσειρά που χρησιμοποιείται στο κυρίως κείμενο είναι Times 16 pt (στιγμών) τόσο για τα κεφαλαία όσο και για τα πεζά γράμματα. Στην εικονογράφηση συναντάται η χρήση γραμμάτων των οποίων η γραμματοσειρά είναι διαφορετική από αυτή του κειμένου (τόσο ως προς το είδος της- το κείμενο της εφημερίδας είναι χειρόγραφο- αλλά και το μέγεθός της, στην περίπτωση των χτυπημάτων της πόρτας: Times 24 pt -22 pt).

Φωνολογία: Οι εκθλίψεις είναι περιορισμένες ενώ δε συναντώνται αφαιρέσεις.

Μορφολογία: Το οριστικό άρθρο χρησιμοποιείται και στα τρία γένη, ενώ η παρουσία του αόριστου άρθρου είναι περιορισμένη. Η ονομαστική και η αιτιατική συναντώνται συχνότερα, ενώ η γενική μόνο μια φορά. Το οριστικό άρθρο χρησιμοποιείται συχνά μαζί με την πρόθεση σε (στην, στο, στα). Απόκλιση από τη νόρμα της νέας ελληνικής είναι η απουσία του άρθρου στη φράση: «Μόλις όμως ο Λύκος έκανε να κουνηθεί, Κούνελος και Τρία Γουρουνάκια, Κατσικάκια και Αρνάκι, Πέτρος και Κοκκινোসκουφίτσα, όρμησαν επάνω του», η οποία ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί μετάφραση από γαλλικό κείμενο, και το λάθος αυτό να προέκυψε κατά τη μεταγραφή του στην ελληνική γλώσσα.

Τα επίθετα δεν είναι πολλά σε σχέση με την παρουσία των ουσιαστικών. Τα περισσότερα ουσιαστικά είναι ισοσύλλαβα ενικού αριθμού. Η γενική πτώση δε χρησιμοποιείται συχνά, ενώ συναντάται αρκετές φορές η κλητική. Τα επίθετα χρησιμοποιούνται συχνότερα στην ονομαστική και αιτιατική του ενικού αριθμού. Από τις αντωνυμίες αξιοποιούνται πιο συχνά οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής και κτητικής, ενώ τα αριθμητικά δίνονται στην απόλυτη μορφή τους.

Τα ρήματα της πρώτης συζυγίας είναι περισσότερα από αυτά της δεύτερης, ενώ ανάμεσά τους υπερισχύει η ενεργητική από την παθητική φωνή. Τα περισσότερα από τα ρήματα συναντώνται στον ενεστώτα και στον αόριστο. Η χρήση των υπόλοιπων χρόνων είναι περιορισμένη (παρατατικός, υπερσυντέλικος, στιγμιαίος μέλλοντας). Το γ' πρόσωπο χρησιμοποιείται πιο συχνά. Η οριστική είναι η πιο εύχρηστη έγκλιση, ακολουθεί η υποτακτική, ενώ η χρήση της προστακτικής είναι περιορισμένη. Το απαρέμφατο δε χρησιμοποιείται. Οι μετοχές που υπάρχουν στο κείμενο (3) είναι όλες του παθητικού παρακειμένου.

Από την άλλη πλευρά υπάρχουν αρκετά επιρρήματα, από την κατηγορία των οποίων λείπουν μόνο τα ποσοτικά και αρνητικά. Οι προθέσεις που χρησιμοποιούνται είναι μονοσύλλαβες και δυσύλλαβες, ενώ από τους συνδέσμους χρησιμοποιούνται οι πιο εύχρηστοι σύνδεσμοι (εκτός δηλαδή των διαχωριστικών, του επεξηγηματικού και του συγκριτικού). Τα επιφωνήματα και οι επιφωνηματικές εκφράσεις πλεονάζουν στο κείμενο.

Σύνταξη: Η χρήση της παρατακτικής σύνταξης συνδυάζεται με την υποτακτική, ενώ το ασύνδετο σχήμα συναντάται μόνο μια φορά. Η ποικιλία των προτάσεων που υπάρχει στο κείμενο καλύπτει όλες τις υποδιαίρεσεις τους, ως προς το περιεχόμενο, την ποιότητα, τη σχέση μεταξύ τους, και τη δομή τους. Η δομή της πρότασης είναι απλή, αποτελείται συνήθως από ένα ονομαστικό σύνολο και ένα κατηγορημα. Στο κείμενο συναντώνται κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις. Από αυτές συχνότερες είναι οι βουλητικές και οι τελικές ενώ δε χρησιμοποιούνται οι αποτελεσματικές, οι εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις. Δεν υπάρχουν πλάγιες ερωτήσεις, καθώς συχνά η αφήγηση διακόπτεται για να παρεμβληθούν ευθείες ερωτήσεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις αλλά ούτε και πλάγιος λόγος.

Από τους προσδιορισμούς υπερισχύουν οι εμπρόθετοι και οι επιρρηματικοί. Στην κατηγορία των ομοιόπτωτων συναντάται συχνότερα η επεξήγηση και οι επιθετικοί προσδιορισμοί. Ενώ συχνά τα επίθετα βρίσκονται σε θέση κατηγορούμενου. Ανάμεσα στους ετερόπτωτους προσδιορισμούς υπερισχύει η γενική κτητική.

Χαρακτηριστικό του ύφους του συγκεκριμένου κειμένου είναι η λιτότητα. Οι προτάσεις είναι σύντομες και απλές. Υπάρχουν αρκετά ρήματα και ουσιαστικά ενώ είναι περιορισμένη η χρήση των επιθέτων. Αποφεύγονται τα πολλά σχήματα λόγου (συναντώνται το ασύνδετο και πολυσύνδετο σχήμα, η επανάληψη λέξεων, μια μεταφορά, μια παρομοίωση), λείπουν οι λεπτομερείς περιγραφές ενώ η αφήγηση είναι γρήγορη και ζωντανή. Επιπλέον ένα άλλο χαρακτηριστικό του κειμένου αφορά την εμφανή κατάχρηση των σημείων στίξης (η περίπτωση του θαυμαστικού ακόμη και εκεί που δεν χρειάζεται, το ίδιο ισχύει σε ορισμένες περιπτώσεις και για το κόμμα).

Λεξιλόγιο: Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται ανήκουν στην κατηγορία των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων. Ιδιωματικές ή ασυνήθιστες λέξεις δεν υπάρχουν. Οι σύνθετες λέξεις είναι περιορισμένες όπως και τα υποκοριστικά. Μεγεθυντικά δεν υπάρχουν, όπως και οι ξένες λέξεις (ίσως λόγω της μετάφρασής του).

Όσον αφορά στις πραγματολογικές-κειμενικές και επικοινωνιακές παρατηρήσεις, το κείμενο παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά -ως προς την έκταση, το μέγεθος και τη χρήση γραμματοσειράς μεγάλου μεγέθους- και με άλλα λογοτεχνικά κείμενα παιδικής λογοτεχνίας, που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής/πρωτοσχολικής ηλικίας. Έχει αρχή, εξέλιξη και τέλος, η ύπαρξη των οποίων όμως δεν παραπέμπει στη γνωστή αρχή και κατακλείδα των κλασικών παραμυθιών. Μεταξύ των νοημάτων δεν υπάρχει αυστηρή συνοχή. Η θεματολογία του είναι παιδοκεντρική και ανάμεσα στους ήρωες παρουσιάζονται ζώα. Συνοδεύεται από πλούσια εικονογράφηση, η οποία έχει άμεση σχέση με το κείμενο.

Το γλώσσα του κειμένου παρουσιάζει χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου των παιδιών -στοιχείο που ήδη εντοπιστεί και σε άλλες έρευνες κειμένων παιδικής λογοτεχνίας (Χαραλαμπίκης, 1997). Χρησιμοποιούνται συχνά τα επιφωνήματα και οι επιφωνηματικές εκφράσεις, συναντώνται εμφαντικοί τονισμοί και επιτονισμοί, μέσω κυρίως της κεφαλαιογράμματος γραφής. Επιπλέον ως στοιχείο προφορικότητας εντοπίζονται η χρήση υποκοριστικών, του ρήματος «ας κάτσουμε» αντί του ας καθίσουμε, η παράλειψη των άρθρων σε ορισμένα ουσιαστικά, η χρήση της μεταφορικής έκφρασης «τρέμει η καρδούλα μου», αλλά και της παροιμίας «πεινάει σαν λύκος», όπως και εκφράσεων καθημερινής πρακτικής: «κουνέλι σπιτάδο».

Τέλος, όπως έχει αναφερθεί και στο εισαγωγικό μέρος, η μελέτη της μικρής εικονογραφημένης ιστορίας με τίτλο «Ο λύκος ξαναγύρισε» του συγγραφέα και εικονογράφου Geoffroy de Pennart (σε μετάφραση για την ελληνική γλώσσα από τον Χ.Μπουλώτη) θα πρέπει να αντιμετωπίζεται στην ολότητά του παρά το γεγονός ότι για καθαρά τεχνικούς λόγους -που σχετίζονται με την έκταση της- στο συγκεκριμένο κείμενο παρουσιάζονται ορισμένα συμπεράσματα για τη μορφή της γλώσσας του. Αυτά είναι δεδομένο ότι αλληλοσυμπληρώνονται και συνδέονται με τα αντίστοιχα συμπεράσματα σχετικά με το είδος της αφήγησης που ακολουθεί αλλά και της εικονογράφησης του, τα οποία μπορούν να αναζητηθούν σε αντίστοιχες πρόσφατες δημοσιεύσεις τους (Τοκμακίδου, 2024, Τοκμακίδου, υπό έκδοση).

Βιβλιογραφία

- Pennart, G. (1995). *Ο Λύκος ξαναγύρισε*, Μτφρ. Παπαδόπουλος Γιάννης, Χρήστος Μπουλώτης. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Jakobson, R. (1998). Γλωσσολογία και Ποιητική. Στον τόμο *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*, Μτφρ. Άρης Μπερλής. 57-98. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Γιάκος Δ. (1993). *Ιστορία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα*, Παπαδήμα: Αθήνα, 1^η συμπληρωμένη έκδοση.
- Γιαννακόπουλου, Π. (1991). *Συντακτικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Παπαδήμα.
- Ι.Ε.Π. (2022). Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας στο Δημοτικό. Στο: <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli> (Προσπελάστηκε 15/6/2024).
- Κατσίκη-Γκίβαλου Α. (1993). Η παιδική λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο έρευνα και διδασκαλία στο Κατσίκη-Γκίβαλου (επιμ.) *Παιδική λογοτεχνία, Θεωρία και Πράξη*, 13-22, 151-159. Αθήνα: Καστανιώτης (1ος τόμος).
- Μαγουλιά, Ε., Μήτσης, Ν., Μήτση, Α. & Τζανάκη, Α. (2022). Οδηγός εκπαιδευτικού Νεοελληνική Γλώσσα Δημοτικού -Θεματικό Πεδίο 3 Γραμματική Περιγραφή. 2η Έκδοση. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
- Μενδρινού Α. (1986). Η σημασία της εικονογράφησης και ο ρόλος του εικονογράφου στο παιδικό βιβλίο. Στο *Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί*, Εισηγήσεις στο Β΄ σεμινάριο του κύκλου Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. 142-148. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μπαμπινιώτης, Γ.(1991). *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία: από την Τεχνική και Τέχνη του Λόγου*. Αθήνα.
- Πεντέρη, Ε., Χλαπάνα, Ε., Μέλλιου, Κ., Φιλιππίδη, Α., & Μαρινάτου, Θ. (2022^α). *Πρόγραμμα Σπουδών Για την Προσχολική Εκπαίδευση – Διευρυμένη Εκδοχή* (2η Έκδοση, 2022 ΙΕΠ). Στο πλαίσιο της Πράξης «Αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και Δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» του ΙΕΠ με MIS 5035542.
- Πεντέρη, Ε., Χλαπάνα, Ε., Μέλλιου, Κ., Φιλιππίδη, Α. & Μαρινάτου, Θ. (2022^β). *Οδηγός νηπιαγωγού - Υποστηρικτικό υλικό. Πυξίδα: Θεωρητικό και Μεθοδολογικό Πλαίσιο-Πρακτικές Εφαρμογές και Διδακτικοί Σχεδιασμοί*. 2η Έκδοση. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
- Ροντάρι, Τζ.(1994). *Η γραμματική της φαντασίας*, Τεκμήριο.
- Τοκμακίδου, Ε. (2024). Η προσφερόμενη αφηγηματική δομή εικονογραφημένων ιστοριών σε παιδιά νηπιαγωγείου, με αφορμή το κείμενο "Ο Λύκος ξαναγύρισε" του Geoffroy de Pennart. Στο Αποστολίδης, Μ., Δρίνη, Φ., Ορφανίδου,Μ. (Επιμ.), *Πρακτικά 2ου Παιδαγωγικού Συνεδρίου Κιλκίς, Δημιουργικότητα & Φαντασία στη Σχολική Τάξη*, 18-19 Μαΐου 2024 (863-868). Κιλκίς.
- Τοκμακίδου, Ε. (υπό έκδοση). Η σχέση εικονικού-κειμενικού λόγου μέσα από τη διερεύνηση των εικονικών σημαινόντων συγκεκριμένου παιδικού αφηγήματος. Στα υπό έκδοση *Πρακτικά Εργασιών 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου, Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας*, Λάρισα, 18-20 Οκτωβρίου 2024 (11567/ΓΔ4/02-02-2024). Λάρισα.
- Χαραλαμπίδης, Χρ.(1997). *Γλωσσαλγήματα: Έρευνες για την Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Γεννάδειος Σχολή.

Τοκμακίδου Ελπίς

Μελέτη της γλώσσας στην παιδική λογοτεχνία μέσα από τη γλωσσολογική
ανάλυση του παιδικού αφηγήματος "Ο Λύκος ξαναγύρισε" (G. Pennart)

Χατζησαββίδης, Σ.(1999), Γλώσσα και Λογοτεχνία: ο λογοτεχνικός και ο μη λογοτεχνικός λόγος
στη διδακτική πράξη. Στο Αποστολίδου Β. & Χοντολίδου Ε. (επιμ.), *Λογοτεχνία και
Εκπαίδευση*. 102-117. Αθήνα: Τυπωθήτω.